

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Prilozi o historiografiji Bosne i Hercegovine (2001-2017) I

Šačić, Amra Beća; Džaja, Srećko Mato; Moačanin, Nenad; Husić, Aladin; Radušić, Edin ...

2020-06

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/items/fcdc1f0d-f805-486a-8cd8-46c31aa6cc16>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

Historiografski radovi o Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske uprave (1878–1918) objavljeni u zemlji u vremenskom okviru od 2001. do 2017. godine

Zijad Šehić

Odsjek za historiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu
zijad.sehic@ff.unsa.ba

Sažetak: Period austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini (1878–1918) imao je značajne posljedice za njen politički, privredni i kulturni razvoj, što je u velikoj mjeri utjecalo na povećani naučni interes za proučavanje i interpretiranje problematike iz tog razdoblja. Iako se taj period smatra jednim od bolje obrađenih razdoblja bosanskohercegovačke prošlosti, nekoliko faktora je utjecalo na znatno manji obim historijskih istraživanja tog razdoblja: manji broj istraživača, skromnija sredstva, kao i uopće status historijske nauke u društvu.

Autor u radu analizira historiografske radove o Bosni i Hercegovini publicirane u vremenskom periodu od 2001. do 2017. godine, stavljajući u fokus aktuelnosti tema, tematsku zastupljenost i stručnu interpretaciju radova, posebno ukazujući na činjenicu da u razmatranju problema historiografije treba insistirati na analizama historijskih izvora i naučno utemeljenim interpretacijama razmatranih tema. Na osnovu ocjena publiciranih radova autor daje neposredan uvid u težište istraživanja, vrši valorizaciju njihove vrijednosti te sugerira pravac budućih istraživanja, posebno marginalno zastupljenih tema u bosanskohercegovačkoj historiografiji.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Austro-Ugarska, historiografija, ideologija, naučni skupovi, publikacije

Periodično sagledavanje historiografske produkcije u Bosni i Hercegovini zauzimalo je značajno mjesto u praćenju njenih dostignuća. Više naučnih skupova i zbornika radova dalo je značajne rezultate i definiralo smjernice za buduće bavljenje historijskom naukom.¹ Pored tih naučnih skupova predmet razmatranja dostignuća historiografije predstavljali su i tematski skupovi, koji su dali značajan doprinos dostignuću historiografije.

Uvid u historiografsku literaturu o Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske uprave (1878–1918), objavljenu u zemlji u periodu od 2000. do 2017.

¹ Filipović 1983; *Prilozi* 29, 2000; Šehić 2003; Miloradović 2004.

godine, svjedoči o širokom spektru naučnog interesovanja za njenu prošlost. Iako u tom vremenskom okviru nije napravljena sinteza u kojoj bi austrougarski period bio obrađen u cjelini, objavljeno je nekoliko monografija koje su obuhvatile pojedine aspekte prošlosti Bosne i Hercegovine i dale značajne rezultate u njenom prezentiranju. U istraživanjima je dominirala problematika iz političke historije, koja je zastupljena u brojnim publiciranim monografijama, člancima, zbornicima referata i saopćenja sa naučnih skupova, kao i u jubilarnim publikacijama. Na nekoliko naučnih skupova prezentirane su brojne važne spoznaje do kojih je došla historijska nauka, osvjetljavajući značajne događaje iz prošlosti Bosne i Hercegovine.

Historičar koji je dao najznačajniji doprinos rasvjetljavanju prošlosti Bosne i Hercegovine u periodu austrougarske uprave je akademik Dževad Juzbašić, koji je gotovo cijeli radni angažman proveo istražujući po domaćim i stranim arhivima, posebno u Sarajevu i Beču, što je omogućilo da postane najbolji poznavalac tog perioda. U izdanju ANUBiH 2002. godine je objavljena knjiga Juzbašića pod naslovom *Politika i privreda u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom*,² u kojoj je autor prezentirao 20 radova, 14 članaka i šest priloga sa naučnih skupova, koji su, osim jednog, već ranije bili objavljeni u stručnim časopisima u zemlji i inozemstvu.³ U tim radovima

² Juzbašić, 2002.

³ Članci i rasprave: O nastanku paralelnog austrijskog i ugarskog zakona o upravljanju Bosnom i Hercegovinom iz 1880. godine, 11-48; O uključenju Bosne i Hercegovine u zajedničko austrougarsko carinsko područje, 49-86; Izvještaj Hermana von Sautera o odnosima Bosne i Hercegovine i Monarhije u svjetlu austro-ugarskih ekonomskih suprotnosti, 87-120; Neke karakteristike privrednog razvitka Bosne i Hercegovine u periodu od 1878. do 1914. godine, 141-153; Izgradnja željeznica u Bosni i Hercegovini i austro-ugarske ekonomske suprotnosti, 155-176; Pokušaji stvaranja političkog saveza između vodstva srpskog i muslimanskog autonomnog pokreta u Bosni i Hercegovini, 177-245; Austrougarsko Zajedničko ministarstvo i upravljanje Bosnom i Hercegovinom nakon aneksije (Državno-pravni aspekt), 247-264; Aneksija i stavovi austrougarskih vojnih krugova prema upravljanju Bosnom i Hercegovinom, 265-318; Radničko pitanje u programima građanske politike i djelatnosti Bosanskohercegovačkog sabora, 319-353; Bosanskohercegovački sabor i osnivanje poštanske štedionice, 355-370; Nekoliko napomena o Jevrejima u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske uprave 371-382; Jezička politika austrougarske uprave i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini 383-421 (rad je objavljen na njemačkom jeziku: Die sprachenpolitik der osterreichisch-ungarischen Verwaltung und die verhältnisse in Bosnien-Herzegowina, 1878-1918, *Südost-Forschungen* 61-62, 237-272); O nekim pitanjima austrougarske politike prema uređenju privrednih odnosa u Makedoniji i na Balkanu za vrijeme krize 1912/1913. godine, 423-458; Uticaj balkanskih ratova 1912/13. na Bosnu i Hercegovinu i na tretman agrarnog pitanja, 459-473. Prilozi: O nekim tumačenjima karaktera otpora okupaciji Bosne i Hercegovine 1878. godine, 477-482; Ustanak 1882. godine i problem aneksije Bosne i Hercegovine, 483-488; O iseljavanju iz Bosne i Hercegovine poslije aneksije 1908. godine, 489-494; O austrougarskoj kolonizacionoj politici u Bosni i Hercegovini poslije aneksije, 495-501; O nacionalnoj politici Petra Kočića, 503-509; Kritičke napomene na tekstove koji se odnose na istoriju perioda austrougarske uprave i nacionalne odnose u Bosni i Hercegovini u separatu SR BiH iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije, (Zagreb 1983), 511-521. Prikaz knjige: Veladžić, 2003.

razmatrane su različite teme u vremenskom okviru od Berlinskog kongresa 1878. godine pa do kraja austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini 1918. godine. Ti radovi o periodu austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini utemeljeni su na prvorazrednoj arhivskoj građi, a za naučne radnike predstavljaju veliki doprinos za buduća istraživanja.

U knjizi pod naslovom *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća*,⁴ koja je doživjela dva izdanja (1991. i 2004. godine), Ilija Hadžibegović je publicirao ranije objavljene radove posvećene toj tematici. U knjizi glavno mjesto zauzima studija *Problemski okviri izučavanja bosanskohercegovačkih gradova na razmeđu XIX i XX stoljeća*, a u narednih šest radova u središtu razmatranja je nekoliko primjera gradova sa različitim funkcijama, bez pretenzije autora da se uspostavi njihova čvršća tipologija. U središtu istraživanja autora su vjerske, etničke i socijalne strukture stanovništva, funkcije saobraćaja, privredne, administrativne, vojne i kulturno-prosvjetne aktivnosti u bosanskohercegovačkim gradovima koje ukazuju na činjenicu da su se u svim tim oblastima desile značajne promjene. Predmet analize autora je 66 naselja koja su do 1910. godine imala status grada, a od toga broja 46 je imalo osmansku urbanu tradiciju.

*Povijesni atlas Bosne i Hercegovine – Bosna i Hercegovina na geografskim i historijskim kartama*⁵ predstavlja krunski dokaz za historijsko postojanje Bosne i Hercegovine na geografskim kartama i jedno je od kapitalnih djela ne samo za historiografiju nego za državu i društvo uopće. Oko 200 historijskih i geografskih karata u jednom djelu daju bosanskohercegovačkoj historiografiji novu dimenziju. Namjera je bila da atlas svojom pojavom pobudi znatiželju i interes širokog kruga čitalaca u Bosni i Hercegovini, a istovremeno da kod naučnih radnika inicira kompleksniji pristup toj problematici. Predstavljene karte su uglavnom iz arhiva u Beču, Minhenu i iz italijanskih arhiva, a u jedanaest poglavlja predstavljena je Bosna i Hercegovina u svim epohama.

Magbul Škoro je 2002. godine objavio knjigu pod nazivom *Pozdrav iz Sarajeva*.⁶ Ta monografija, s oko 2.500 razglednica, prikazuje povijest i način života stanovnika Sarajeva pod austrougarskom upravom. Nakon uspješnih izdanja monografije *Pozdrav iz Sarajeva I i II*, autor Škoro izdaje knjigu

⁴ Hadžibegović, 2004; v. i Juzbašić, 2011b.

⁵ Šehić i Tepić, 2002. Tekstualni dio je objavljen u kraćoj verziji na engleskom i njemačkom jeziku. (Šehić i Tepić 2007c i 2007d). Osmi dio atlasa koji se odnosi na period austrougarske uprave u BiH predstavljen je na str. 197-296.

⁶ Škoro, 2002. Tekst knjige dat je usporedo na bosanskom, engleskom i njemačkom jeziku.

Pozdrav iz Bosne i Hercegovine,⁷ u kojoj taj strastveni sakupljač kroz razglednice i kratka tumačenja uz svaku od njih, na slikovit način govori o prošlosti. Tekst knjige dat je usporedo na bosanskom, engleskom i njemačkom jeziku. Objavljena monografija je rezultat višegodišnjeg istraživanja autora o administrativno-političkoj podjeli Bosne i Hercegovine u periodu uprave Austro-Ugarske, sa posebnim osvrtom na razvoj gradova i kulturu življenja u njima.

Knjiga Ibrahima Krzovića pod naslovom *Arhitektura secesije u Bosni i Hercegovini*⁸ sažeta je doktorska teza, odbranjena na Filozofskom fakultetu u Beogradu 1988. godine. Prvo redigovanje urađeno je prije rata, pošto je rad ušao u izdavački plan ondašnje Biblioteke Kulturno naslijeđe izdavačke kuće Veselin Masleša. Ratne i poratne prilike u Bosni i Hercegovini onemogućile su njegovo objavljivanje, zbog teškoća u kojima je bila i izdavačka djelatnost. Zahvaljujući podršci novoosnovane Fondacije za izdavačku djelatnost Federacije Bosne i Hercegovine i reorganizaciji izdavačke kuće novog imena Sarajevo Publishing, stvorena je prilika za njegovo objavljivanje. Za rad su korišteni dokumenti, projekti i fotografije koji su bili dijelom projekta Umjetničke galerije Bosne i Hercegovine: Arhitektura Bosne i Hercegovine 1878–1918, predstavljenog javnosti izložbom i katalogom 1986. godine. Nekoliko crteža fasada i detalja izradio je Seid Porobić, dipl. ing. arhitekture, a svi ostali reproducirani crteži i projekti potječu iz Arhiva Bosne i Hercegovine, Arhiva Zavoda za planiranje razvoja grada Sarajeva i Arhiva Hercegovine Mostar. S obzirom na to da se radi o urbano-arhitektonskim ostvarenjima stila secesije u Bosni i Hercegovini, bilo je potrebno unijeti nove nazive ulica i trgova, lokacija objekata predstavljenih u knjizi, ali je to učinjeno samo za Sarajevo, dok su u drugim mjestima, uglavnom zbog nedostupnosti, ostali prijeratni nazivi.

Esad Zgodić u knjizi *Bosanska politička misao. Austrougarsko doba*⁹ fokusira se na političku misao u Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske uprave i to samo na socijalnu i političku misao bošnjačke i srpske inteligencije, pokazujući kritički pristup prema predmetu istraživanja, predstavljajući misli istaknutih predstavnika bosanskohercegovačke nacionalno diferencirane inteligencije.

Leon Bilinski je za historiju Bosne i Hercegovine posebno značajna osoba, u periodu kada je vršio dužnost zajedničkog ministra finansija (20. II 1912. do 7. II 1915). Vrijeme njegove uprave u Bosni i Hercegovini bilo

⁷ Ibid., 2009. Pored teksta na bosanskom, popratni tekst je i na engleskom i njemačkom jeziku.

⁸ Krzović, 2004.

⁹ Zgodić, 2003.

je najnezahvalnije za upravu, kako na spoljnopolitičkom planu tako i na planu unutrašnjih previranja u Bosni i Hercegovini. Knjiga pod naslovom *Bosna i Hercegovina u Uspomenama Leona Bilinskog*¹⁰ obima je 112 strana. Predstavlja dio Uspomena L. Bilinskog koje su pod naslovom *Wspomnienia i dokumenty – TOM I 1864–1914*. objavljene u Warszavi 1924. godine. Memoarski dio knjige podijeljen je u tri dijela: *1912–1914. resor Zajedničkog ministarstva finansija. Izbijanje svjetskog rata; Pred rat* i treći dio *Atentat u Sarajevu*. U glavnom dijelu *Uspomena* je vremenski period 1912–1914. godine, s tim da je znatno manje pažnje posvećeno 1913. godini. Iako pokušava da bude realan u svojim ocjenama, stiče se utisak da je osnovni motiv njegovog pisanja, kao i kod većine drugih koji pišu memoare, bilo opravdavanje lične uloge u historiji, a u procjeni vrijednosti pojedinih ličnosti je krajnje subjektivan. Dio *Uspomena* koji se odnosi na Bosnu i Hercegovinu tretira uglavnom političke teme, ali ministar Bilinski na nekim mjestima donosi zanimljive podatke iz ekonomske historije i historije svakodnevnog života, kao i političkih zbivanja koja su prethodila Sarajevskom atentatu i početku Prvog svjetskog rata.

Knjiga Husnije Kamberovića pod naslovom *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1918. godine*¹¹ može se podijeliti na dva dijela. Prvi razmatra historijski značaj i društvenu ulogu begova i begovskih porodica u Bosni i Hercegovini na prelazu 19. i 20. stoljeća i strukturu begovskih zemljišnih posjeda u Bosni općenito. Drugi dio knjige sadrži sveobuhvatnu analizu zemljišnih posjeda 46 krupnih begovskih zemljoposjedničkih porodica. U uvodnom dijelu *Historiografsko naslijeđe. Izvori i metodologija* (str. 13-38) autor razmatra rezultate dosadašnje historiografije, koja je tretirala, ili se posredno doticala tog pitanja. Raspravljajući o tome u poglavlju *Značenje titule beg u austrougarsko doba* (str. 39-108) autor analizira stavove austrougarske vlasti, domaćih političkih aktera grupiranih po vjersko-nacionalnoj pripadnosti, kao i studije stručnjaka iz Monarhije koji su nastojali osvijetliti to dosta zamršeno pitanje. Autor posebno naglašava stav L. Thallóczyja čije je mišljenje bilo da bosanskohercegovačka begovska titula označava historijski etabliran stalež *sui generis*; da ta titula ne znači ni austrijsko ni ugarsko plemstvo, ni plemstvo uopće, pa zbog toga begovi nemaju pravo označavati se kao plemići; oni nose begovsku titulu i oslovljavaju se sa “gospodin beg”; svaki beg koji podnese zahtjev za tu titulu ili mu je već titula priznata mora Zemaljskoj vladi ili Zajedničkom ministarstvu finansija priložiti dokaze o tome. Begovi su označeni kao vodeći socijalni sloj muslimanskog društva na

¹⁰ Bilinski, 2004, v. i prikaz: Radušić, 2005a.

¹¹ Kamberović, 2005.

koji se treba oslanjati nova vlast čime se kao logičan slijed stvari činilo zadržavanje njihove ekonomske i političke moći. U tom cilju vlast je isticala državotvornost begova i naglašavala njihovu ulogu kao čuvara državne tradicije. U drugom dijelu knjige naslovljenom *Zemljoposjednička elita* (str. 231-476) Kamberović analizira zemljišne posjede 46 najkrupnijih begovskih zemljoposjedničkih porodica u vremenu austrougarske uprave. Autor je otvorio niz pitanja koja u dosadašnjoj historiografiji nisu kompleksnije prikazana, ali za neka će se sačekati nova studija za rasvjetljavanje te zamršene problematike.

Muhidin Džanko je objavio knjigu pod naslovom *Dr. Safvet-beg Bašagić-Redžepašić – (Mirza Safvet – vitez pera i mejdana): intelektualna povijest i ideologijska upotreba djela*.¹² Središnja tema kojom se autor bavi sadržana je u podnaslovu knjige – ideologijska upotreba djela. Džanko se vrlo kritički osvrnuo na različite interpretacije Bašagićevog djela, pokazujući kako je ono bilo predmet mitologizacija i manipulacija. Uspješno argumentira kako je Bašagićevo djelo bilo predmet instrumentalizacije u različitim epohama, zbog čega je sam Bašagić ocjenjivan kao antibošnjak, velikobošnjak, antiaustrijanac, kroatofil, dobar pjesnik, loš pjesnik, dobar historičar, loš historičar, vjerski fanatik, vjerski smutljivac... On vrlo kritički analizira različite percepcije Bašagićevog djela (prohrvatska, probošnjačka, rasnokarakterološka, srpska nacionalistička, socmarksistička...). Njegova je teza da Bašagićevo doba nije bilo doba preporoda, nego doba tranzicije iz orijentalnog u evropski tip kulture. Poseban značaj te knjige sadržan je u dvije ključne teze: prva se odnosi na demistificiranje Bašagićeve uloge u historiji bošnjačke književnosti i odbacivanju teze o Bašagiću kao preporodnom prosvjetitelju u smislu prihvatanja modernih evropskih oblika kulture, a druga se odnosi na odbacivanje mišljenja o Bašagiću kao začetniku ideje bošnjaštva u nacionalnom smislu. Za potvrdu tih teza Džanko daje čvrstu argumentaciju i pri tome je dobro uočio kontekst (zlo)upotrebe Bašagićevog djela. Međutim, sa druge strane je izostala kritička analiza njegovog književnog djela, osim kritičkog pristupa studiji *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*.

U monografiji Srećka Džaje pod naslovom *Bosna i Hercegovina u austrougarskom razdoblju (1878–1918). Inteligencija između tradicije i ideologije*¹³ istraženi su i prikazani zahvati i promjene austrougarske uprave u pojedinim infrastrukturama bosanskohercegovačkog multikonfesionalnog društva, pri čemu je glavna pažnja usmjerena na sastav i ideološko određenje nositelja i protivnika austrougarske modernizacijske politike. Autor ukazuje

¹² Džanko, 2006.

¹³ Džaja, 2002.

na socijalno porijeklo inteligencije, kao i na njene političke stavove. Tvrdi da je srpski politički idejni svijet dostigao konačni stadij pa se računalo samo sa pomakom na strani drugih. Duhovni profil muslimanske i hrvatske inteligencije bio je manje kompaktan i pokazivao više šarenila jer niti jedna od njih nije potjecala iz domaćeg svijeta. Autor na kraju ukazuje na činjenicu da je završena stoljećima duga era klasičnog feudalizma u Bosni i Hercegovini i da je počela epoha nacionalizma. Elite, u svim trima skupinama sastavljene od inteligencije, okrenule su se u XX stoljeću svaka svojoj idealiziranoj prošlosti i otvorile široke prostore starim i novim stereotipima.

U knjizi pod nazivom *Sarajevo: Biografija grada*,¹⁴ Robert J. Donia prikazuje historiju zajedničkog života u ovom gradu. Knjiga prikazuje njegovu genezu kao lokalne zajednice, koja je prolazila kroz više sistema uprave, idejno potpuno oprečnih, koji su svaki na svoj način realizirali specifičnu viziju urbanog prostora i davali gradu vlastite društvene vrijednosti. Autor navodi da je glavno obilježje grada bila njegova demografska šarolikost, zajednički život grupa različitih vjeroispovijesti, a kasnije i nacija. Historija grada u knjizi je prikazana hronološki, a autor akcenat istraživanja stavlja na kraj 19. i početak 20. stoljeća, kada se dinamika promjena u gradu ubrzala. Najživopisnije je poglavlje pod nazivom *Sarajevo, Fin de Siecle* (str. 83-117) u kojem je obrađen period austrougarske uprave. Autor tvrdi da je za četrdeset godina habsburška uprava, osim sprovedene modernizacije, kao svojevrsnog samopromoviranja, zaštitila grad od nacionalnog barbarizma. U tom periodu bečki arhitektonski trendovi bili su prislonjeni na osmansko nasljeđe, a grad je dobio novo, zapadnjačko lice. Uspostavljen je relativan paritet svih vjerskih struktura u centru Sarajeva, koje je doživjelo veliki demografski rast. Stvorena je gradska infrastruktura, neorijentalni stil gradnje bio je dokaz mudrosti i pijeteta prema lokalnoj tradiciji. Jedna od posljedica evropeizacije i modernizacije, koju autor obrađuje u poglavlju *Novi nacionalizam, atentat i rat* (str. 117-155), bilo je buđenje nacionalne svijesti kod bosanskohercegovačkih vjerskih grupa, što je naposljetku rezultiralo, uprkos odlučnim otporima i politici apsolutističke Monarhije, formiranjem klasičnih nacionalnih pokreta sa svim popratnim kulturnim i političkim institucijama. Proizvod takvih nacionalnih strujanja bio je i Gavrilo Princip, atentator oko kojeg su se isplele određene kontroverze. Činjenica da je u Sarajevu izvršen čin koji je postao povod Prvom svjetskom ratu učinila je da grad u globalnim okvirima postane svojevrsna metafora jednog zloslutnog i nasiljem ispunjenog vremena.

¹⁴ Donia, 2006.

Knjiga *Bošnjak – Bosniak*¹⁵ predstavlja prijevod dnevnika austrijskog oficira Friza Hansa, koji se u toku Prvog svjetskog rata nalazio u sastavu bosanskohercegovačkih vojnih jedinica. Dnevnik sadrži zanimljiva svjedočanstva o ratnim zbivanjima u toku Prvog svjetskog rata i njegovim saborcima, što je omogućilo da se dobije kompleksnija slika učešća bosanskohercegovačkih vojnika na frontu u toku Prvog svjetskog rata.

U knjizi Zijada Šehića *U smrt za cara i domovinu! Bosanci i Hercegovci u vojnoj organizaciji Habsburške monarhije 1878–1918*.¹⁶ otvoren je jedan novi segment istraživanja vojne historije u period austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Cilj istraživanja teme je bio da se rekonstruiše i odredi mjesto i uloga bosanskohercegovačkih zemaljskih pripadnika u vojnoj organizaciji Habsburške monarhije. Tema koja obuhvata vremenski okvir od okupacije Bosne i Hercegovine 1878. do konca Prvog svjetskog rata 1918. godine višeslojna je i zahvata različite aspekte u širini historijske pojave vojske – vojni, pravni i politički, kao i druge relevantne faktore vojne historije – finansije, privredu, tehniku, dušebrižništvo, medicinu itd. Kritičko vrednovanje postojeće literature, kao i istraživanje nove arhivske građe u cilju pribavljanja relevantne dokumentacije različite provenijencije, omogućilo je autoru izvođenje ubjedljivih zaključaka utemeljenih na provjerenim činjenicama, čime se dobila objektivna slika uloge i mjesta bosanskohercegovačkih zemaljskih pripadnika u vojnoj organizaciji Habsburške monarhije. Analize vršene na osnovu zvaničnih statističkih podataka omogućile su da se otklone historiografski stereotipi vezani za problematiku uloge bosanskohercegovačkih zemaljskih pripadnika u vojnoj organizaciji Habsburške monarhije u toku Prvog svjetskog rata, koji su bili podređeni političkim potrebama ili su iz istog razloga bili marginalizovani ili prešućivani. Time je bilo moguće dobiti zaokružen profil bosanskohercegovačkih zemaljskih pripadnika i na osnovu provjerenih činjenica definirati njihovu ulogu i odrediti njihovo mjesto u vojnoj organizaciji Habsburške monarhije.

Autorica Elvira Islamović u knjizi pod naslovom *Školstvo i obrazovanje na području Okruga Bihać za vrijeme austrougarske uprave*¹⁷ razmatra nastojanje austrougarskih političkih krugova nakon okupacije Bosne i Hercegovine da se osigura stabilnost i trajnost njene uprave. Važno mjesto u tim nastojanjima imalo je pitanje obrazovanja, čemu je bila posvećena posebna pažnja. Prema dostupnoj arhivskoj građi, autorica zaključuje da je u odnosu na druge

¹⁵ Šehić, 2007a i Hans, 2007.

¹⁶ Šehić 2007b.

¹⁷ Islamović, 2008.

okruge u bihaćkom do 1890. godine bilo najmanje otvorenih škola (ukupno 15, od toga 11 osnovnih i 4 konfesionalne), dok je u Sarajevskom okrugu bila 31 škola, u Mostarskom 33, Banjolučkom 44, Travničkom 25 i u Tuzlanskom 68. Nešto kasnije, u području Okruga Bihać djelovale su 42 državne osnovne škole, Trgovačke, a zatim Niže i Više gimnazije, što je imalo velikog značaja, bez obzira na političke motive njihovog otvaranja. Autorica zaključuje da je austrougarska uprava osnivala škole i time doprinosila razvoju kulture. Pozitivni društveni tretman odgoja i obrazovanja imao je značajne posljedice na nove generacije i buduće društvo.

Valerijan Žujo je u dva toma objavio knjigu *Leksikon Sarajeva*¹⁸ koja sadrži brojne podatke o gradu, ličnostima tadašnjeg vremena, kao i događajima iz perioda austrougarske uprave.

Iako je putovanjima monarha Franje Josipa I štampa pridavala značajnu pažnju, literatura o njima je dosta skromna. Sistematska istraživanja su izostala i tek nekoliko novijih sagledavanja te tematike ponudilo je nešto više informacija. Brojna literatura o monarhu Franji Josipu I samo fragmentarno spominje i putovanje u Bosnu i Hercegovinu. U knjizi je rekonstruiran povod, cilj i značaj tog historijskog događaja na osnovu raspoložive arhivske građe i pisanja onovremene štampe.¹⁹

U knjizi pod naslovom *Austrougarska trgovinska politika u Bosni i Hercegovini 1878–1914*.²⁰ autorica Amila Kasumović je u prvom poglavlju pod naslovom *Između Istoka i Zapada: trgovinsko zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini (1878–1882)* posebnu pažnju posvetila ocjeni karaktera osman-skog trgovinskog zakonodavstva, razmatrajući utjecaj pod kojim je ono bilo i kako se provodilo u praksi. U drugom poglavlju pod naslovom *Trgovinska politika u vrijeme konsolidacije trgovinskih odnosa Bosne i Hercegovine 1883–1895*. tretiraju se određena pitanja karakteristična za taj vremenski okvir, kada se počela osjećati primjena zakonskih osnova vezanih za trgovinu. U trećem poglavlju pod naslovom *Period novih inicijativa i revidiranja pojedinih segmenata trgovinskog zakonodavstva 1896–1907*. autorica razmatra taj period za koji je bila karakteristična jača konsolidacija trgovinske razmjene unutar Bosne i Hercegovine kao i Monarhije, a sa druge strane je bio ocijenjen kao period kada se pokazala potreba da se izvrši reorganizacija trgovačkih škola koje nisu odgovarale obrazovnim potrebama stanovništva. U tom periodu su se počeli otvarati i novčani zavodi te potporni fondovi za

¹⁸ Žujo, 2009.

¹⁹ Šehić, 2013.

²⁰ Kasumović, 2016.

trgovinu i obrt. U četvrtom poglavlju pod naslovom *Trgovina po mjeri Bosne i Hercegovine (1908–1914)* autorica je ukazala na činjenicu da je Bosna i Hercegovina konačno 2. januara 1909. godine dobila Trgovačku i obrtnu komoru. U petom poglavlju pod naslovom *Politika i statistika: Trgovina Bosne i Hercegovine u periodu između 1878. i 1914.* autorica je posebno ukazala na činjenicu da u početku nije bilo statističkih podataka o prometu robe s Monarhijom. Situacija se promijenila 1894. godine kada je pri Zemaljskoj vladi u Sarajevu bio osnovan Statistički odjel, koji je u početku pažnju morao posvetiti predstojećem popisu stanovništva, a potom se prešlo na izradu različitih publikacija vezanih za razne grane uprave, a na koncu je tom Odjelu bila povjerena izrada statistike vanjskog prometa robe Bosne i Hercegovine.

Stijn Vervaet je objavio knjigu pod naslovom *Centar i periferija u Austro-Ugarskoj: dinamika izgradnje nacionalnih identiteta u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1918. godine na primjeru književnih tekstova*.²¹ Knjiga predstavlja neznatno izmijenjenu verziju doktorske disertacije odbranjene u na Univerzitetu u Gentu 2007. godine. U uvodnom dijelu autor razmatra historijsko naslijeđe Habzburškog carstva, promatrano iz postkolonijalne perspektive. Zatim autor promatra austrougarski kolonijalizam i okupaciju Bosne i Hercegovine i njen državnopravni status unutar Monarhije. Značajna pažnja je posvećena okupaciji Bosne i Hercegovine, diplomatskoj i administrativnoj pripremi kolonijalnog uređenja Bosne i Hercegovine te istoriografskom diskursu o austrougarskom kolonijalizmu. Autor zatim u središte razmatranja stavlja pitanje konstrukcije nacionalnih identiteta, promatrane kroz prizmu nacionalnih normativa u ranoj bosanskohercegovačkoj periodici. Prvo razmatra ranu srpsku periodiku, a zatim prati franjevce kao posrednike između Centra i periferije i njihovu periodiku za vrijeme Austro-Ugarske. Zatim autor prikazuje ulogu lista *Bošnjak* u izgradnji bošnjačkog kulturnog identiteta. U knjizi se istražuje kako se u austrougarskom razdoblju konstituirao i razvijao nacionalni identitet kod tri glavne etničke zajednice u Bosni i Hercegovini. Autor polazi od pretpostavke da su se preko kulture i književnosti najbrže širili nacionalni narativi koji su promovirali nacionalni pogled na svijet i predstavljali snažan kolektivni identitet kao jedino moguć.

U knjizi pod naslovom *Zabilježene žene i javni život Bosne i Hercegovine u 20. vijeku*²² sam cilj istraživanja odredio je domete knjige: da se napiše neakademska i nehistorijska knjiga o ženama. Iako je na osnovu poznatih činjenica predstavljen položaj i status žene u periodu austrougarske uprave

²¹ Vervaet, 2013.

²² Čaušević, 2014; 2015.

u Bosni i Hercegovini (str. 16-42), sistematsko istraživanje arhivske građe bi omogućilo potpunije sagledavanje razmatrane teme.

U knjizi *Muslimansko žensko pitanje u Bosni i Hercegovini. Žena u intelektualnom društvenom životu Bošnjaka od aneksije do Zakona o zabrani nošenja zara i feredže (1908–1950)*²³ autor Adnan Jahić razmatra odnos bosanskohercegovačkog društva prema ženskom pitanju u periodu koji je bio obilježen skokovitim promjenama koje su, između ostalog, utjecale i na položaj žena. Autor je u tri poglavlja (str. 17-161) opisao položaj muslimanke u bosanskohercegovačkom društvu, od Aneksione krize 1908. godine do završetka Prvog svjetskog rata, zaključujući da su u patrijarhalnom bosanskohercegovačkom društvu sliku o ženi gradili muškarci, a da je glas žena samo povremeno dolazio od malobrojnih školovanih muslimanski i nemuslimanki. Pitanje emancipacije muslimanke, njenog izlaska iz porodičnog ambijenta i aktivnog učešća u raznim aspektima svakodnevnice naišlo je na značajnu pažnju. Izbijanje Prvog svjetskog rata i problemi koji su se javili doveli su u pitanje diskurzivnu osnovu ženskog muslimanskog pitanja i uključilo vodeće krugove muslimanskog društva u suočavanje sa svakodnevnim nevoljama brojnih žena kojima je rat nametnuo borbu za opstanak i preživljavanje. Pod utjecajem nevolja i patnji brojnih žena koje je glad izvela na ulicu, Dževad-beg Sulejmanpašić je napisao brošuru o otkrivanju muslimanske žene, a autor promatra način na koji su muslimanska ulema i društvo gledali na emancipaciju žena. Na osnovu izvorne građe autor predstavlja položaj žene, zaključujući da je bila na marginama svih društvenih tokova i s obzirom na nisku stopu prosvijećenosti nije mogla participirati ni u ekonomskom ni u društvenim ni u bilo kojim javnim sferama tog vremena.

Salko Špago je napisao knjigu *Reforme školstva i pedagoške ideje u Bosni i Hercegovini u periodu 1878–1918*.²⁴ u kojoj je u sintetizovanoj formi predstavio rezultate školstva u Bosni i Hercegovini u periodu austrougarske uprave.

U knjizi *Sarajevski atentat* Vahidina Preljevića i Muamera Spahića²⁵ predstavljen je sam čin atentata, njegove žrtve i izvršiooci te skicirana njegova ideološka pozadina. U okviru Austrijskog kulturnog foruma u Sarajevu je predstavljena knjiga *Hugo von Kutschera*²⁶ autora Valerijana Žuje, biografija koja je napisana u povodu 108. godišnjice njegove smrti. Hugo von Kutschera

²³ Jahić, 2017.

²⁴ Špago, 2010.

²⁵ Preljević i Spahić, 2015.

²⁶ Žujo, 2018.

je bio jedan od vodećih službenika i rukovoditelja civilne administracije Zemaljske vlade u BiH i bliska osoba Benjamina Kálaja.

Izvorna građa publicirana u Federaciji BiH

Posebnu važnost za sagledavanje perioda u Bosni i Hercegovini do izbijanja Prvog svjetskog rata, vrlo bogatog presudnim zbivanjima, imaju lične zabilješke generala Oskara Potioreka, zemaljskog poglavara u Bosni i Hercegovini, koji je u periodu od sredine 1911. do sredine 1914. godine vodio detaljnu korespondenciju prvenstveno sa zajedničkim ministrom finansija Leonom von Bilinskim i drugim zajedničkim ministrima Monarhije, sa vladama Austrije i Ugarske, a održavao je i uske veze sa domaćim političarima, kao i drugim javnim radnicima u Bosni i Hercegovini.²⁷ U iscrpnom predgovoru Zijada Šehića (str. 7-52 na bosanskom i str. 52-109 na njemačkom jeziku), detaljno se obrađuje historijski kontekst i ambijent u kojem su nastajale zabilješke generala Oskara Potioreka te predstavljaju najkrupniji događaji koji su zaokupljali pažnju jedne značajne historijske ličnosti koja se našla na vrhu uprave u Bosni i Hercegovini u vihoru Balkanskih ratova i Prvog svjetskog rata. U predgovoru knjige sklopljen je mozaik zbivanja tri perioda rada Bosanskog sabora, njegovih aktivnosti, očekivanja, rezultata, posljedica i značaja. Svoje zabilješke general Potiorek je slao Carevoj vojnoj kancelariji, vojnoj kancelariji prijestolonasljednika Franje Ferdinanda, kao i načelniku Generalštaba i ministru rata. Donosio je prepise svojih pisama, kao i pisama koje je primao od raznih ličnosti i institucija. Na osnovu sadržaja njegovih ličnih zabilješki moguće je detaljno analizirati mehanizam i metode kojima se služio u provođenju svojih političkih ciljeva. Publiciranjem ove arhivske građe budućim istraživačima se pruža mogućnost kompleksnijeg kritičkog sagledavanja niza finansijskih, privrednih, političkih, državno-pravnih i drugih pitanja koja su bila predmet diskusija i rasprava u Bosanskom saboru i koja su u velikoj mjeri utjecala na složene unutrašnjopolitičke odnose u zemlji. U ličnim zabilješkama generala Potioreka sadržani su različiti aspekti koji se odnose na organizaciju uprave, pravni, politički, ekonomski, kulturološki, ali i spoljnopolički aspekt i njegove refleksije na unutrašnjopolitičke odnose u Bosnu i Hercegovinu. Detaljno su razmatrani unutrašnjopolitički stranački odnosi, školstvo, jezičko pitanje, finansije, agrarni odnosi, a značajna pažnja je posvećena i ocjenama osoba koje su imale značajnu ulogu u tadašnjem političkom životu u zemlji.

²⁷ Juzbašić i Šehić, 2015.

Knjige i zbornici radova objavljeni u Republici Srpskoj 2001–2017. godine

Na sjednici Odeljenja istorijskih nauka Predsedništvo SANU je dalo saglasnost za formiranje Odbora SANU za istoriju Bosne i Hercegovine u Beogradu i imenovalo 11 članova tog odbora. Njegov zadatak je bio poticanje istraživanja i kontinuirano objavljivanje njihovih rezultata, kako bi bili prezentirani naučnoj i široj javnosti. Prvi broj časopisa ovog odbora *Zbornik za istoriju Bosne i Hercegovine* izašao je 1995, drugi 1997, treći 2002, četvrti 2004, peti 2008, šesti 2009, sedmi 2012 i osmi 2014 godine. Urednik časopisa je bio akademik Milorad Ekmečić. U tom časopisu su objavljeni brojni radovi o historiji Bosne i Hercegovine.²⁸

Interpretacije historija Prvog svjetskog rata u okviru jugoslavenske države je bila instrumentalizirana do krajnjih granica, pa se opravdano postavlja pitanje gdje su korijeni takvih interpretacija. Djelimičan odgovor daje nam i slijedeća činjenica: Osim socijalnih momenata važno mjesto u kompleksu faktora koji su usložavali prilike u Monarhiji 1918. godine zauzimala je i propagandna aktivnost članica Antante. Prema projektu njene međunarodne komisije za propagandu, na Kongresu naroda austrougarske Monarhije, održanom u Rimu od 8. do 10. aprila 1918. godine, donijete su odluke o načinu širenja propagande među austrougarskim trupama, kao i o slanjem pacifista i defetista sposobnih da djeluju na javnost; pomaganjem različitih komiteta u Parizu i Londonu i pomaganjem nacionalističke agitacije u Habzburškoj Monarhiji.²⁹ Jugoslavenska sekcija Komisije trebala je propagirati “etničko i jezičko jedinstvo Jugoslavena, Krfsku deklaraciju i stvaranje jugoslavenske države, da piše o veleizdajničkim procesima, o jugoslavenskim žrtvama da bi se zadovoljile njemačke ambicije, o zločinima koje su počinile austrougarske vlasti...”³⁰ Upravo su to i ostale teme koje su našle mjesto u historijskoj nauci, dok su druge dodirnete samo fragmentarno.

²⁸ Autori tih radova su najvećim dijelom historičari iz Bosne i Hercegovine. Vidi i prikaz: Savanović, 2014.

²⁹ Bogumil, Hrabak, *Jugosloveni zarobljenici u Italiji i njihovo dobrovoljačko pitanje 1915.-1918. godine*, Novi Sad 1980, 166.

³⁰ Ibid., 167. Produkt takve namjere bilo je i djelo Vladimira Ćorovića *Crna knjiga, Patnje Srba za vreme svetskog rata 1914-1918*, Izdavač: Đ. Đorđević, Beograd – Sarajevo 1920, 240 str.), koje sadrži jasne ideološke poruke. U vrijeme kada je trebalo izvršiti homogenizaciju nacije u cilju ostvarenja određenih političkih ciljeva, objavljena je 1989 godine (BIGZ Beograd, 1989, 240 str.), a predstavljala je glavni izvor i za druga, brojna djela koja su se bavila tom problematikom. Osim toga, korištena je kao glavni izvor za brojne natpise u štampi, koja je predstavljala ključni kreativni element javnog mijenja.

Knjiga Sarite Vujković pod naslovom *U građanskom ogledalu, Identiteti žena bosanskohercegovačke građanske kulture (1878–1941)*³¹ rezultat je sistematske analize raznovrsne građe s interdisciplinarnim pristupom, sa namjerom da čitaocima upozna sa ženskim identitetima u građanskoj kulturi Bosne i Hercegovine. U prvom poglavlju autorica razmatra period austrougarske uprave, koji se smatra značajnim za strujanje evropskih ideja. U drugoj glavi govori se o akademski školovanim umjetnicama u Bosni i Hercegovini, prikazujući njihove biografije, stil i umjetnički opus kojim su ostavile traga u umjetnosti Bosne i Hercegovine. U trećoj glavi autorica prati dostignuća žena u drugim oblastima, poput književnosti i žurnalistike. Po svojim rezultatima knjiga predstavlja značajan doprinos izučavanju učešća žena u javnom životu, posebno u umjetnosti, kao i u promatranju muško-ženskih odnosa.

Monografija Đorđa Mikića *Austrougarska ratna politika u Bosni i Hercegovini 1914–1918.*,³² po riječima autora, “naučno je oblikovana tema od istorijskog značaja za srpski narod”. Iako naglašava da mu je namjera bila da istraživački obradi ratnu politiku Austro-Ugarske i tako doprinese razumijevanju kompleksa pitanja koja zadiru u srpsku i evropsku historiju, autor navodi da je monografija naučno utemeljena na historiografskim radovima prvorazrednog značaja (autori Vladimir Ćorović, Pero Slijepčević, Milorad Ekmečić), čije je domete historijska nauka već ranije ocijenila. Na tim postavkama već od početka je najavljen metod koji autor koristi u pisanju knjige. Autor navodi da je politika državnog nasilja nad srpskim stanovništvom osnovna tema razmatranja. Pored Predgovora i Uvoda, monografija sadrži pet poglavlja. U uvodu pod naslovom *Državno nasilje* (str. 15-22). data je geneza austrougarske uprave, koja je, kako navodi autor, “imala za cilj potčinjavanje srpskog naroda, slamanje srpskog nacionalizma i agrarnog nezadovoljstva koje se manifestovalo kroz brojne ustanke u tursko doba”. Prvo poglavlje pod naslovom *Rat sa podanicima* (str. 23-98) prikazuje organiziranje antisrpskih demonstracija, progona organiziranih u Monarhiji nakon atentata, koji su svoju kulminaciju imali u Zagrebu i Sarajevu. Autor navodi da su poduzete mjere izolirale Srbe, pokrenuti su bili veleizdajnički procesi te uvedeni vojni sudovi kao efikasno sredstvo borbe. U drugom poglavlju pod naslovom *Rat, ratna zona i stradanje* (str. 99-190) detaljno prati tok mobilizacije, rekvizicije, davanje potreba za vojsku, kao i stanje među stanovništvom. Posebna pažnja je

Vidi i izdanja: Udruženje ratnih dobrovoljaca i njihovih potomaka, Beograd-Trebinje 1996, 208 str. i izdanje (Prometej, RTV Srbije, 2015, 211 str).

³¹ Vujković, 2009.

³² Mikić, 2011; v. i prikaz: Šovljanin, 2013.

posvećena razmatranju ratnih operacija i ratnih zona. U trećem poglavlju pod naslovom *Najbolja politika, nikakva politika* (str. 191-330) predstavljen je ključni dio knjige u kojem autor razmatra suštinu političkih kretanja u Bosni i Hercegovini. Vlast je preuzeo general Sarkotić, koji se zalagao za oštriji kurs prema Srbima. Taj period su obilježili sudski veleizdajnički procesi koji su, po mišljenju autora, bili “nalik radu inkvizicije”. U četvrtom poglavlju pod nazivom *Politika bez nacionalnih političara i institucija 1916.* (str. 331-409) autor zaključuje da su ratne prilike omogućile vlastima da se energično i bez milosti obračunaju s protivnicima. U petom poglavlju pod naslovom *Oživljavanje političkog života 1917.* (str. 409-517) autor prati utjecaj jugoslavenskih pokreta u Bosni i Hercegovini.

Rezultati Međunarodnog naučnog skupa historičara pod naslovom *Sarajevski atentat 1914.*,³³ koji je održan u Gacku od 19. do 21. septembra 2013. godine u okviru manifestacije Ćorovići susreti 2013, objavljeni su u zborniku radova, u kojem su sadržana izlaganja historičara iz Rusije, Grčke, Republike Srpske, Srbije i Crne Gore, a učestvovali su i historičari književnosti, lingvisti i drugi naučnici.

Srpsko kulturno i prosvjetno društvo *Prosvjeta* je na 59. međunarodnom beogradskom sajmu knjiga predstavilo četiri svoja izdanja, među kojima je i *Spomenica Mlade Bosne 1914–2014.*,³⁴ koja je bila nosilac nagrade za izdavački poduhvat godine na Sajmu knjige *Banjaluka 2014.* Priređivač knjige Vojislav Maksimović naglasio je na njenoj promociji da je njegova glavna motivacija bila potreba da se “ne dozvoli da padne zaborav na sve Mladobosance, veličinu njihove žrtve i strahote njihovog stradanja”. Izvršio je klasifikaciju raznolike građe i tekstova, koji se odnose na povijesna zbivanja, društveno-političke prilike i savremenu književnost, koja je dominantno zastupljena. U dvije knjige, od kojih prva ima 912 strana i sadrži 11 poglavlja i 237 priloga, najviše su zastupljeni radovi Vladimira Gaćinovića, Pere Slijepčevića i Borivoja Jevtića. U poglavlju *Poezija Mladobosanaca* objavljeno je 86 pjesama, od kojih po deset Dimitrija Mitrinovića, Miloša Vidakovića, Ive Andrića, Borivoja Jevtića, Jove Vargića i Pere Slijepčevića. Druga knjiga ima 867 stranica i 10 poglavlja sa spiskom izvora i literature od 129 jedinica. Tu su predstavljena poglavlja *Mladobosanci o Mladoj Bosni i Sarajevskom atentatu*, *Spomenici i nekrolozi Mladobosancima* i *Mladobosanci u sjećanjima svojih savremenika*, a posljednje poglavlje je *Mladobosanci u savremenoj poeziji*. U jednom prikazu knjige smatra se da “danas nema realnih izgleda da

³³ Maksimović i Mastilović, 2014.

³⁴ Maksimović, 2014.

se odupre današnjim moćnicima koji nekažnjeno prekraju prošlost i istoriju, oni ne mogu biti pobjednici nad neoborivim dokazima o ispravnosti i legitimnosti borbe pripadnika Mlade Bosne, a koji su prezentirani u knjizi trajne vrijednosti”.

U izdanju Andrićevog instituta iz Višegrada 2016. godine je objavljena knjiga Borivoja Miloševića pod naslovom *Srpska pravoslavna crkva i sveštenstvo u Bosni i Hercegovini u Prvom svjetskom ratu*.³⁵ U prvom poglavlju, u uvodnim razmatranjima, autor se osvrnuo na dosadašnja istraživanja o stradanju Srpske pravoslavne crkve i sveštenstva u Bosni i Hercegovini. Iako se kao problem istraživanja navodi nedostatak arhivskih dokumenata, koji je nadoknađen memoarskom građom, u fondovima Državnih arhiva u Beču i Sarajevu ta građa i brojne ekspertize su dostupne za istraživanje. Stavljajući u prvi plan memoarsku građu, autor izbjegava kritički dijalog s arhivskom građom. U drugom poglavlju autor prikazuje položaj Srpske pravoslavne crkve od početka austrougarske uprave do izbijanja Prvog svjetskog rata. Treće poglavlje u kojem se razmatraju prilike u Bosni i Hercegovini podijeljeno je u tri cjeline, u kojima se razmatraju prilike nakon atentata, reakcije stanovništva na atentat, mobilizaciju i objavu rata i zabranu rada srpskih institucija. U četvrtom poglavlju se razmatraju progoni pravoslavnog sveštenstva tokom rata i njihovo upućivanje u logore. Peto poglavlje posvećeno je pravoslavnim sveštenicima kojima je suđeno u veleizdajničkim procesima, od kojih je najznačajniji bio Banjalučki veleizdajnički proces. Šesto poglavlje posvećeno je stradanju pravoslavnih crkava i manastira, a o pokušaju zauzimanja Bosne i Hercegovine od strane srbijanskih i crnogorskih vojnih snaga u njihovom prodoru u jesen 1914. i zločinima koje su te snage učinile nema spomena. U sedmom poglavlju, koje se odnosi na humanitarne aktivnosti na zbrinjavanju stradalnika u toku rata, jednostrano se gleda na te aktivnosti, jer su sve vjerske zajednice u njima bile maksimalno uključene. U posljednjem, osmom poglavlju o završetku rata i procesu stvaranja Kraljevine SHS navode se već poznate činjenice koje su bile dobro istražene u bosanskohercegovačkoj historiografiji.

Monografija Đorđa Mikića *Sarajevski atentat kao južnoslovenska buržoaska revolucija*³⁶ objavljena je u Arhivu Republike Srpske u Banja Luci, sa ciljem da doprinese obilježavanju Sarajevskog atentata i početka Prvog svjetskog rata. U uvodnom dijelu se navodi da je monografija naučno utemeljena na historijskim radovima objavljenim između dva svjetska rata, kada

³⁵ Милошевић, 2016.

³⁶ Mikić, 2016.

je stvoren reprezentativan fond sa preko 3000 naslova. Pored predgovora i uvodnih razmatranja, monografija je koncipirana iz šest poglavlja i zaključka. Autor iznosi sintezu naučne obrade Sarajevskog atentata, ali bez kritičkog aparata utemeljenog na novijim istraživanjima. Ukazuje na činjenicu da je Sarajevski atentat označio početak kraja čitavog niza otvorenih pitanja, vezanih za opstanak Austro-Ugarske. Smatra da je atentat bio samo sredstvo, jedna epizoda za postizanje oslobodilačkih težnji kao osnovne ideje koju je reprezentirala Mlada Bosna. Iako se monografija predstavlja kao djelo velikih naučnih dometa, u proteklih stotinu godina naučna misao je daleko napredovala, uprkos ogromnim naporima da se sačuvaju ideološke premise koje su ipak već prevaziđene.

U knjizi Radoslava Gaćinovića *Mlada Bosna*³⁷ navodi se da ta knjiga govori o “stanju svesti i poslednjoj koloniji u Evropi, gde su ljudi samo želeli da umesto kmetova postanu građani. Dan kada je Princip ubio Ferdinanda dogodio se skoro vek kasnije od Prvog ustanka, u kojem je Karađorđe Srbiju spasio ropstva. Gavrilo je pucao u tiranina. Ne zaboravimo da je Ferdinand jedan od oslonaca Hitlerove ideje o antisemitizmu i antiprotentantizmu”. Dalje se tvrdi da je “Mlada Bosna imala emociju. Ubistvo nije bilo naručeno jer da je za njega znao još neko, bili bi otkriveni. Mi nismo teroristi, kako žele da nas predstave, već je ovo bila socijalna revolucija”.

Građa o zločinima u Bosni i Hercegovini u toku Prvog svjetskog rata bila je publicirana u više radova. Povodom obilježavanja stogodišnjice Sarajevskog atentata objavljena je *Споменица посвећена мученицима и жртвима добојске интернације из Свјетског рата 1915/16. г. приликом освећења спомен-цркве и спомен-костурнице у Добоју дана 18. септембра 1918.*³⁸ U saradnji sa Gradskim udruženjem potomaka i poštovalaca ratnih dobrovoljaca 1912–1918. godine, Arhiv Republike Srpske je objavio knjigu *Stogodišnjica sudskih procesa u Bosni i Hercegovini i Veleizdajničkog procesa u Banjaluci.*³⁹

O periodu austrougarske uprave u Republici Srpskoj objavljena su i reprint izdanja ranijih publikacija, pri čemu je riječ uglavnom o publikacijama u kojima se govori o austrougarskoj upravi i njenom teroru. Od tih knjiga mogu se spomenuti: *Bezakonja okupacione uprave u Bosni i Hercegovini, Ehli Islam* (pseudonim autora).⁴⁰ Tu se može ubrojiti i knjiga *Данашњица*

³⁷ Gaćinović, 2014.

³⁸ Пилиповић, 2015.

³⁹ Stojnić et al., 2015.

⁴⁰ Ehli Islam, 2001.

u *Млада Босна: улога и значај Владимира Гађиновића*,⁴¹ fototipsko izdanje publikacije iz 1937. godine. Objavljena je i knjiga Lea Pfefera *Istraga u Sarajevskom atentatu*,⁴² kao i knjiga Milorada Ekmečića *Ratni ciljevi Srbije 1914*.⁴³ Objavljena je 2012. godine i publikacija, hronika Naila Osmančevića *Najka, Sjaši Murta da uzjaše Kurta (austro-ugarska okupacija Bosne i Hercegovine s posebnim osvrtom na Banjaluku i Bosansku krajinu)*.⁴⁴ Bojan Stojnić je objavio knjigu *Štampa u Bosanskoj krajini 1906–1941.*,⁴⁵ u kojoj se drugo poglavlje *Štampa u Austro-Ugarskoj* sastoji od potpoglavlja o sljedećim listovima: *Наш живот*, *Тачко коло*, *Отаџбина*, *Развитак*, *Нови живот*, *Дервентски котарски лист*, *Рад*, *Мала паприка*, *Котарски лист*.

U okviru obilježavanja Sarajevskog atentata i početka Prvog svjetskog rata, značajna pažnja u Republici Srpskoj je posvećena objavljivanju arhivske građe. Borivoje Milošević je objavio rad *“Propast pravoslavlja u Herceg-Bosni” Svjedočanstvo iz vremena borbe Srba za crkveno-školsku autonomiju*;⁴⁶ Stojanka Lužija je objavila građu o temi *O pokušaju Srba da osnuju štedioničku zadrugu u Dobrunu*,⁴⁷ a Verica M. Stošić i Goran R. Đuran o temi *Optužnica Državnog odvjetništva u Sarajevu protiv Lazara Đukića i drugih iz 1915. godine*.⁴⁸

Naučni skupovi i zbornici radova objavljeni u Federaciji BiH 2001–2017. godine

Na nekoliko naučnih skupova čija je tematika razmatrala važne događaje bosanskohercegovačke prošlosti koji su obilježili epohu austrougarske uprave, po ostvarenim rezultatima stavljeno je novo svjetlo na događaje u Bosni i Hercegovini, dajući znatan naučni doprinos političkoj, socijalnoj i diplomatskoj historiji Bosne i Hercegovine i Jugoistočne Evrope. Povodom obilježavanja devedeset godina od Sarajevskog atentata, na naučnom skupu održanom 2004. godine, saopćeno je nekoliko referata.

Husnija Kamberović je u članku pod naslovom *Ubojstvo Franza Ferdinanda u Sarajevu 1914. – devedeset godina poslije*⁴⁹ pažnju posvetio tadašnjem pisa-

⁴¹ Поповић, 2014.

⁴² Pfefer, 2014.

⁴³ Екмечић, 2014.

⁴⁴ Osmančević, 2012.

⁴⁵ Stojnić, 2016.

⁴⁶ Milošević, 2016.

⁴⁷ Lužija, 2016.

⁴⁸ Stošić, 2016.

⁴⁹ Kamberović, 2005.

nju dijela štampe u Sarajevu, kao i nekim listovima u Hrvatskoj i Srbiji o ubistvu Franje Ferdinanda i njegove supruge Sofije. Ukazuje i na različite percepcije Sarajevskog atentata 1914. godine i danas. Zijad Šehić je u članku *Atentat, mobilizacija, rat*⁵⁰ razmatrao ulogu Rusije i Srbije u borbi za hegemoniju na Balkanu, zbivanja u Sarajevu nakon atentata i proces prerastanja elitnog u masovni nacionalizam kod bosanskohercegovačkih Srba.

Marc Stefan Peters u članku pod naslovom *U sjeni ubijenog nadvojvode: Karlo Tersztyánsky i Stjepan Sarkotić*⁵¹ nastojao je da na temelju ostavštine barona Stjepana Sarkotića, posebno pisama koja mu je upućivao Karlo Tersztyanszky, general-pukovnik i mađarski plemić, pruži temeljne informacije o Karlu Tersztyanszkom i Stjepanu Sarkotiću, rasvijetli dimenzije njihovog prijateljskog odnosa u kontekstu političkog i vojnog zbivanja u Prvom svjetskom ratu te analizira važnost umrlog nadvojvode Franje Ferdinanda za Tersztyanszskog i Sarkotića.

Sonja Dujmović u članku pod naslovom *“Srpska riječ” i 1914. godina – sistem nacionalne mobilizacije*⁵² pokazuje kako *Srpska riječ*, list Radikalne stranke u Bosni i Hercegovini, atentat na Franju Ferdinanda 1914. godine u Sarajevu nakon Prvog svjetskog rata koristi u cilju nacionalne mobilizacije srpskog naroda. Istu ulogu je imalo pominjanje Vidovdana, uklanjanje spomenika Ferdinandu i Sofiji, kao i sudski proces organiziran jednoj uglednoj sarajevskoj gospodi.

Fedžad Forto u članku *Afere i prevare u BiH 1914.–1918.*⁵³ na temelju napisa u novinama u Bosni i Hercegovini tokom Prvoga svjetskog rata prati nekoliko sudskih afera pokazujući kako su pojedini špekulanti nastojali iskoristiti ratno stanje za vlastito bogaćenje. S druge strane, pokazuje kako se austrougarska uprava sudskim procesima borila protiv tih špekulanata.

Indira Kučuk-Sorguč u radu pod naslovom *Prilog historiji svakodnevnice: Spomenik umorstvu – okamenjena prošlost na izdržavanju stoljetne kazne*,⁵⁴ primjenjujući principe istraživačkoga novinarstva, nastoji rekonstruirati sudbinu spomenika podignutog 1917. godine kao spomenik Ferdinandu i Sofiji, a uklonjenog koncem 1918. godine. Autorica nastoji utvrditi šta se dešava/lo sa spomenikom od njegova uklanjanja do danas.

U istom broju časopisa *Prilozi*, u rubrici *Naučne rasprave*, objavljena su tri rada. Dževad Juzbašić je u radu pod naslovom *Die*

⁵⁰ Šehić, 2005.

⁵¹ Peters, 2005.

⁵² Dujmović, 2005.

⁵³ Forto, 2005.

⁵⁴ Kučuk-Sorguč, 2005.

*österreichisch-ungarische Okkupationsverwaltung in Bosnien-Herzegowina. Einige Aspekte der Beziehungen zwischen den Militär- und Zivilbehörden*⁵⁵ istakao neka od glavnih obilježja okupacione uprave i njene politike, prikazujući stanovišta vojnih krugova o načinu upravljanja Bosnom i Hercegovinom, s težnjom na razdoblju koje je prethodilo aneksiji pa do izbijanja Prvog svjetskog rata. Pri tome su u centar pažnje stavljeni odnosi između vojnih institucija i funkcionera i civilne vlasti.

Edin Radušić je objavio rad pod naslovom *Agrarno pitanje u Bosanskohercegovačkom saboru 1910–1914*.⁵⁶ To pitanje je u austrougarskom periodu bilo glavno ekonomsko, društveno i političko pitanje, koje je, pored socijalnog i ekonomskog, imalo vjerski i nacionalni karakter i na njemu su se ukrštali interesi svih naroda u Bosni i Hercegovini. Agrarno pitanje u Bosni i Hercegovini bilo je predmetom proučavanja u bosanskohercegovačkoj i jugoslavenskoj historiografiji, ali bez ijednog rada koji bi to pitanje promatrao u cjelini i pratio ga ravnomjerno kroz sve vrijeme djelovanja Sabora, od 1910. do 1914. godine.

Samija Sarić i Vera Štimac objavile su rad pod naslovom *Gdje je bila sarajevska Hagada od 1894. do 1913. godine?*.⁵⁷ Na temelju prepiske Zemaljske vlade u Sarajevu i Zajedničkog ministarstva finansija u Beču, u radu se prati tok naučne obrade sarajevske Hagade te ukazuje na sudbinu koju je rukopis imao od 1894. godine, kada je iz Sarajeva premješten u Beč radi utvrđivanja njenog autora, vremena i mjesta nastanka, do 1913. godine, kada je konačno vraćen Zemaljskom muzeju.

Povodom devedesete godišnjice stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, na okruglom stolu koji je u okviru Tribine Instituta za istoriju u Sarajevu održane 1. 12. 2008. godine pod naslovom *Godina 1918. – bosanskohercegovačko iskustvo*, prezentirani su izvorni i pregledni naučni radovi. Bosanskohercegovačko iskustvo u 1918. godini kao istinskoj povijesnoj prekretnici uvijek je bila inspirativna tema za historičare, bilo da se istražuje državno-politički ustroj, pravna regulativa, nacionalno pitanje općenito ili svakog naroda pojedinačno, zatim represija državnog aparata, organiziranje svakodnevnog života, ali i siromaštvo, oskudica, kontrolirano snabdijevanje, učešće Bosanaca i Hercegovaca u vojnim jedinicama Austro-Ugarske, agrarno pitanje, ukidanje kmetstva, odnosno feudalnih odnosa na početku 20.

⁵⁵ Juzbašić, 2005. Referat je izlagan na internacionalnom simpoziju *Vom Krieg zum Frieden: Militärverwaltungen und Post-Conflict Nation Building*, Beč, 18/19. maja 2004.

⁵⁶ Radušić, 2005b.

⁵⁷ Sarić i Štimac, 2005-2008.

stoljeća, odnos prema useljenim strancima, položaj vjerskih zajednica i odnos njihovih prvaka prema novoj vlasti, osnivanje političkih stranaka i političkog pregrupiranja, pokretanje novina, kulturni život itd. Mnoga su pitanja ostala istraživački nedovršena, a odnose se na formiranje i funkcioniranje prve Jugoslavije i mjesta Bosne i Hercegovine u njoj.⁵⁸

Na međunarodnoj konferenciji *Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918*,⁵⁹ održanoj na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 30. i 31. marta 2009. godine, praćenoj istoimenom izložbom, njena glavna karakteristika je bio interdisciplinarni pristup i raznovrsnost razmatranih tema, a zaključna razmatranja konferencije ukazala su na put kojim se kreće savremena historiografija u Bosni i Hercegovini, definirajući dva važna pravca u naučnom angažmanu nove generacije historičara, a to je preispitivanje ranije prihvaćenih stavova u bosanskohercegovačkoj historiografiji i historiografiji bivše Jugoslavije, kao i otvaranje novih tema koje će omogućiti kompleksnije sagledavanje prošlosti Bosne i Hercegovine.

Prvu cjelinu na konferenciji otvorio je rad Karla Kasera *Bosnien-Herzegowina unter österreichisch-ungarische Herrschaft – eine Zwischenbilanz*,⁶⁰ posvećen rezultatima naučnih rasprava o karakteru austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, u kojem autor tvrdi da postkolonijalističko polazište austrijskih književnih naučnica i naučnika o tom pitanju neće doći daleko jer se položaj Bosne i Hercegovine pod austrougarskom vladavinom teško može označiti kao kolonijalan. Autor istovremeno smatra da će se naučna diskusija dalje nastaviti.

U radu pod naslovom *Uspostavljanje austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini prema izvještajima britanskog konzulata u Sarajevu*⁶¹ Edin Radušić

⁵⁸ Katz, 2009. Karabegović, I. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca – historijska realnost, 11-15; Išek, T. Nekoliko napomena o posebnosti ustroja Bosne i Hercegovine u novovjekovnom razdoblju (1878–2008), 17-22; Šehić, Z. Bosanci i Hercegovci u vojnoj organizaciji Austro-Ugarske Monarhije u posljednjoj ratnoj godini, 23-50; Pelesić, M. Drijemanje na ramenu vremena ili Žudnja za vlašću predvodnika iznad nada i strahova sunarodnjaka (Bošnjački političari u prevratničkom vremenu sloma Imperije i rođenja Kraljevine), 51-89; Kamberović, H. Projugoslavenska struja među muslimanskim političarima 1918. godine, 91-105; Katz, V. Hrvati u Bosni i Hercegovini prema ujedinjenju 1918. godine, 107-119; Dujmović, S. Srpska pravoslavna crkva u Bosni i Hercegovini i stvaranje nove države (Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca) 1918. godine, 121-136; Brkljača, S. Neke karakteristike integracijskih procesa Bosne i Hercegovine u novu državu, Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca / Jugoslaviju, 137-182; Omerović, E. S. Elementi represije u radu Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba za Bosnu i Hercegovinu i Narodne vlade za Bosnu i Hercegovinu, 183-213; Kujović, M. Spekulacije sa raspodjelom hrane u Sanskom Mostu, 215-225.

⁵⁹ Šehić, 2011. Vidi izlaganja na promociji zbornika: Duranović et al. (2012): Duranović, A. 497-500; Juzbašić, Dž. 501-504; Kamberović, H. 505-508; Šehić, Z. 509-513 i Kasumović, A. 515-516.

⁶⁰ Kaser, 2011.

⁶¹ Radušić, 2011b.

se bavi izvještajima Britanskog konzulata o uspostavi austrougarske uprave do 1879. i opisuje uspostavu austrougarske uprave na temelju korespondencije britanskog konzula Edwarda Freemana. Rad je rezultat temeljnih arhivskih istraživanja u Londonu.

Zijad Šehić u radu pod naslovom *Aneksiona kriza 1908.–1909. i njene posljedice na međunarodne odnose*⁶² na osnovu arhivske građe i referentne literature govori o utjecaju aneksione krize na unutrašnju politiku u Bosni i Hercegovini i na političke odnose među velikim silama u Evropi do izbijanja Prvog svjetskog rata. Autor zaključuje da je diplomatski uspjeh Austro-Ugarske i Njemačke većina historičara kasnije označila kao politički promašaj i konačnu prekretnicu koja je vodila u svjetski sukob.

U članku Dževada Juzbašića *Aneksija Bosne i Hercegovine i problemi donošenja Zemaljskog ustava (štatuta)*⁶³ na osnovu arhivskih istraživanja u Beču i Sarajevu prikazano je kako su državno-pravne kontroverze, a posebno problem tretiranja agrarnih odnosa u Bosni i Hercegovini, te uopće narasli antagonizmi u konkurentskoj borbi Austrije i Ugarske za Bosnu i Hercegovinu, kao i kriza Vlade u Ugarskoj, stajali na putu donošenja ustavnih zakona. Iako je monarh Franjo Josip I javno obznanio njihovo hitno donošenje, moralo je proći petnaest mjeseci da se oni proklamiraju.

Marc Stefan Peters u radu pod naslovom *Koncepcije rješavanja južnoslavenskog pitanja Stjepana baruna Sarkotića*⁶⁴ bavi se prijedlozima za rješavanje južnoslavenskog pitanja koje je Stjepan Sarkotić iznio Zemaljskoj vladi.

Zoran Grijak u radu pod naslovom *O nekim važnijim aspektima konverzija na katolicizam u Bosni i Hercegovini u austrougarskom razdoblju u svjetlu neobjavljenih arhivskih izvora*⁶⁵ istražuje konverzije na katolicizam na temelju dokumenata Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu i zaključuje da su austrougarske vlasti vjersku politiku podvrgavale pragmatičnom cilju ostvarenja dugoročne vladavine u BiH. Autor ispušta iz vida činjenicu da je Austro-Ugarska kao katolička država bila direktno zainteresirana za jačanje katoličke crkve, kojoj je s obzirom na broj vjernika uprava u Bosni i Hercegovini davala skoro dvostruko više sredstava od ostalih vjerskih zajednica i uz to je imala bogatu materijalnu pomoć iz Monarhije i inozemstva. Monarhija je željela katoličku akciju učiniti umjerenom, vodeći računa o tadašnjem stanju. Nasuprot

⁶² Šehić, 2011a.

⁶³ Juzbašić, 2011a.

⁶⁴ Peters, 2011.

⁶⁵ Grijak, 2011b.

tome, Štadler je ispoljavao propagandne i prozelitističke tendencije, što je u postojećoj literaturi bilo detaljno tretirano, a što autor nije uzeo u obzir.

Rad Edina Veladžića *Vjerska inteligencija bosanskohercegovačkih muslimana i njezina struktura u prvoj deceniji austrougarske uprave*⁶⁶ opisuje položaj muslimanske vjerske inteligencije u Bosni i Hercegovini u prvoj deceniji austrougarske okupacije. U prvom dijelu rada autor je nastojao da prikaže položaj muslimana, preuzimajući iz ranije literature prevaziđene ocjene. U drugom dijelu rada je korektno naveo podatke i interpretirao ih dajući strukturu vjerske inteligencije muslimana u periodu od 1878. do 1888. godine.

Amir Duranović u radu pod naslovom *Prva godina prvog svjetskog rata: Džemaludin ef. Čaušević na stranicama Sarajevskog lista*⁶⁷ analizira stavove tog lista i prikazuje društvenu djelatnost reisu-l-uleme Čauševića.

Drugu cjelinu zbornika, posvećenu demografskim kretanjima u BiH, otvara rad Safeta Bandžovića pod naslovom *Demografska deosmanizacija Balkana i kretanja bosanskohercegovačkih muhadžira (1878–1914)*,⁶⁸ u kojem autor analizira iseljavanje muslimanskog stanovništva iz BiH od dolaska nove vlasti do izbijanja Prvog svjetskog rata. Autor se u radu poziva na relevantnu literaturu, ali i na radove čija je naučna vrijednost upitna. Zbog toga je u radu primjetno nekoliko propusta u razmatranju pitanja za koja su u historiografiji ponuđena definitivna rješenja.

Carl Bethke u radu *Deutsche Kolonisten in Bosnia. Vorstellungswelten, Ideologie, und Soziale praxis in quellen der Evangelischen Kirche*⁶⁹ govori o doseljavanju i crkveno-političkim aktivnostima njemačkih kolonista tokom austrougarske vladavine. Rad Azema Kožara *Austrougarska kolonizacija granice na Drini*⁷⁰ opisuje austrougarsko provođenje kolonizacije stranih zemljoradnika na granici prema Srbiji duž lijeve obale Drine kao primjer aneksione politike prema BiH i izolacionističke politike prema Srbiji. Amila Kasumović u radu *Njemački kolonisti u Bosni u toku Prvog svjetskog rata*⁷¹ analizira društveno, ekonomsko i političko djelovanje njemačkih kolonista u BiH tokom Prvog svjetskog rata.

Rad Marije Naletilić *Značaj uzgoja i prerade duhana za društvo i ekonomiju Hercegovine od 1914. do 1918. godine*⁷² analizira stanje u Hercegovini

⁶⁶ Veladžić, 2011.

⁶⁷ Duranović, 2011-2010.

⁶⁸ Bandžović, 2011.

⁶⁹ Bethke, 2011.

⁷⁰ Kožar, 2011.

⁷¹ Kasumović, 2011.

⁷² Naletilić, 2011.

između 1914. i 1918. kroz prizmu zakonskih odredbi o zemljioradnji, s naglaskom na posljedica koje je rat donio za proizvodnju duhana kao izvora prihoda.

U trećoj tematskoj cjelini zbornika predstavljena su tri rada historičara iz Češke Republike u kojima se razmatra uloga Čeha u ovom značajnom periodu bosanskohercegovačke prošlosti. Ladislav Hladki je u radu pod naslovom *Pogledi Čeha na Bosnu i Hercegovinu u 1878. i 1908. godini*⁷³ ukazao na činjenicu da su se Česi intenzivnije počeli interesirati za Bosnu i Hercegovinu u vrijeme velike Istočne krize 1875–1878. godine, a njihove predstave su tada bile romantičarski obojene, iskrivljene i ponekad idealizirane.

U radu pod naslovom *Češki pisac i novinar Josef Holeček (Kritički prikaz na austrougarsku okupaciju BiH)*⁷⁴ autor František Šistek je u širem kontekstu ocrtao uvjetovanost negativnih stavova Josefa Holečeka prema okupacionoj politici u Bosni i Hercegovini. Kao uvjereni slavenofil garanciju uspješnog kulturnog, političkog i privrednog razvoja južnoslavenskih naroda Holeček je vidio u njihovoj najužoj saradnji i integraciji. On je Bosnu i Hercegovinu označio kao “zajedničku domovinu jednog naroda tri vjere” – Južne Slavene je vidio kao narode koji su veoma bliski, srodni po svom zajedničkom slavenskom porijeklu, jeziku i kulturi.

Radom pod naslovom *František Valoušek – sudionik i svjedok zbivanja u istočnoj Bosni u vrijeme Aneksione krize*⁷⁵ autor Aldin Ljuca aktualizira pitanja Valoušekove memoarske građe obima 3600 rukopisnih strana, koja je pisana djelimično 1933, a najveći dio u razdoblju od 1946. do 1949. godine. Na osnovu rukopisa njegov stariji sin Sjavomir je napravio nešto skraćeni izvod memoara, obima 600 gusto kucanih stranica teksta, a Dagmar Dorovski je u Brnu 1999. godine objavila memoare u kraćim izvodima pod naslovom *Sjećanje na Bosnu*.

U četvrtoj tematskoj cjelini zastupljeni su radovi interdisciplinarnog karaktera koji se odnose na historiju, književnost, umjetnost te historiju svakodnevnog života.

U radu pod naslovom *Bosansko srednjovjekovlje u putopisu Heinricha Rennera*⁷⁶ autor Pejo Čošković na publicističkoj podlozi prati bosansko srednjovjekovlje, kako se ono doživljavalo i interpretiralo u začecima bosanskohercegovačke historiografije. Stanje dotadašnje historiografije utjecalo je na

⁷³ Hladki, 2011.

⁷⁴ Šistek, 2011.

⁷⁵ Ljuca, 2011.

⁷⁶ Čošković, 2011.

činjenicu da je autor bosansko srednjovjekovlje zastupljeno u sadržaju putopisa Heinricha Rennera tematski oblikovao u više smišljenih cjelina.

Autor Sanjin Kodrić u radu pod naslovom *Mjesto pamćenja historijske traume – Austrougarska tema u novijoj bošnjačkoj književnosti*⁷⁷ ukazuje na činjenicu da je književna praksa gradila, a potom i kontinuirala i modificirala i različite u osnovi ustaljene memorijsko-reprezentacijske opcije, tzv. memorijske figure – figure sjećanja, među kojima je jedna od najizrazitijih figura novih vremena i povijesnih raskršća, a unutar nje naročito austrougarska tema, koja inicijalno konstituira cjelinu te figure.

Autor Fatmir Alispahić je u tekstu pod naslovom *Političke refleksije u bošnjačkoj književnosti austrougarskog perioda*⁷⁸ ilustrativno naveo nekoliko upečatljivih pojava, koje su imale medijološku misiju uspostave ideološke linije između političke stvarnosti i nužnosti da Bošnjaci definiraju i objedine sebe u novim okolnostima.

U radu Hane Jounis *Utjecaj austrougarskih podanika na svakodnevni život u Sarajevu pred okupaciju Bosne i Hercegovine*⁷⁹ predstavljena je analiza društvenog života u Sarajevu u vrijeme doseljavanja austrougarskih podanika, koji su donijeli nove običaje i tradiciju i utjecali na svakodnevni život u Sarajevu pred okupaciju 1878. godine. Ukazano je na činjenicu da se u Sarajevu doseljavanjem austrijskih podanika udomaćio pojam *a la franca*, koji je označavao zapadne utjecaje, za razliku pojma *a la turka*, koji je označavao osmanske običaje. Pod tim utjecajima mnogi elementi tradicionalnog života su se napuštali ili mijenjali. To se posebno odnosilo na društveni život, stil oblačenja, kao i pojavu poroka i navika koje su do tada bile strane bosanskohercegovačkom društvu (alkohol, kocka, pojava vanbračnih zajednica i sl.). U svim segmentima života moglo se zapaziti miješanje raznih utjecaja i mogućnost izbora između tradicionalnog i novog koje je, nailazeći na razne otpore, ipak postajalo dio svakodnevnog života stanovnika Sarajeva.

Autorica Sonja Dujmović u radu *Pogledi Jelice Belović Bernadžikovske iz njene bosanske Sopstvene sobe*⁸⁰ predstavlja sliku bosanskohercegovačkog društva na prijelazu iz XIX u XX stoljeće, viđenu kroz prizmu memoara pisanih prije jednog stoljeća. Njen narativni sadržaj zadržava svoju kritičku oštricu usmjerenu prema onovremenim idejama i društvenim vrijednostima, društvenim odnosima i hijerarhiji. Belović Bernadžikovska nije imala iluzija

⁷⁷ Kodrić, 2011.

⁷⁸ Alispahić, 2011.

⁷⁹ Younis, 2011.

⁸⁰ Dujmović, 2011.

o svom položaju i ulozi, rodno određenoj. Oduprla se upornim i kontinuiranim pisanjem, iznalazeći za svoj životni izbor moto “U formi je život – u radu je spas”. Izolovana od društva, lišena pripadnosti stvarnim ili artificijelnim zajednicama, društveno otuđena, a neposredno nadgledana od tog tradicionalnog društva, sa usađenim parametrima te sa istančanim moralnim i etičkim nazorima te senzibilnošću na društvene nepravde, ona se samoprijegorno okretala radu, sa jasnom sviješću da nije dovoljno biti izvrstan u svojoj sobi, nego se nešto od te izvrsnosti mora pokazati i u javnom životu, i po mogućnosti vlastitim primjerom.

U radu pod naslovom *Bosna i Hercegovina na izložbama za vrijeme austrougarske uprave*⁸¹ autorica Alma Leka razmatra značaj velikih svjetskih, milenijskih i regionalnih izložbi na njen privredni, ekonomski i kulturni razvoj. To se posebno odnosilo na izložbe u Budimpešti, Beču, Briselu i Parizu. Pored toga što su one bile sjajno sredstvo putem kojeg se širilo opće saznanje o zemlji i pokazao uspjeh misije Austro-Ugarske koju je preuzela Berlinskim mirovnim ugovorom 1878, posjetioci izložbi su imali mogućnost da spoznaju stvarnu sliku o Bosni i Hercegovini, njenim prirodnim ljepotama, običajima...

Autorica Snježana Vasilj se u radu pod naslovom *Arheologija i arheološka istraživanja u Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske uprave*⁸² osvrnula na period kada su položeni temelji arheologije kao znanosti koja je ubrzo postigla značajne rezultate: uskoro je osnovan Zemaljski muzej, pokrenut časopis te istraženi brojni, reprezentativni lokaliteti koji su skrenuli pažnju znanstvene javnosti ne samo prema posebno atraktivnoj prapovijesti nego i prema antičkoj i srednjovjekovnoj arheologiji.

U radu pod naslovom *Historicizam u arhitekturi na primjeru katoličkih sakralnih objekata u Sarajevu 1878–1918*.⁸³ autorica Andrea Baotić navodi da je historicizam, koji je imao za cilj stvaranje novog izraza primjenom i interpretacijom prethodnih epoha u evropskoj arhitekturi, našao svoj izraz u graditeljstvu BiH nakon okupacije 1878. U prvih petnaest godina okupacije broj katoličkih bogomolja je porastao sa 35 na 188 crkava. Vrhbosanska nadbiskupija je podizala reprezentativne historicističke objekte, koji su bili oblikovani prema tada aktualnim umjetničkim idejama o “čistoći i jedinstvu stila”. Nastajali su kao odraz društvenih kretanja te u tom kontekstu imaju i povijesnu vrijednost. Na kraju autorica izražava nadu da će stručna valorizacija

⁸¹ Leka, 2011.

⁸² Vasilj, 2011.

⁸³ Baotić, 2011.

graditeljstva u periodu austrougarske uprave, koja do danas nije napravljena, potvrditi visok domet sakralnog historicističkog graditeljstva.

Autorica Željka Poloni u radu pod naslovom *Olomouc, posljednje utočište bosanskih vojnika*⁸⁴ razmatra pitanja koja se odnose na bosanskohercegovačke žrtve u toku I svjetskog rata, sahranjene na području Češke Republike. Mauzolej, otvoren 1926. godine, u kojem se nalaze posmrtni ostaci vojnika iz Kraljevine SHS, najviše porijeklom iz Bosne i Hercegovine, zbog neriješenih pravnih pitanja propada. Budući da je spomenik zajedno sa parcelom na kojoj se nalazi 3. III 1929. poklonjen Kraljevini SHS, nakon disolucije SFRJ postoji više njenih pravnih nasljednika, što onemogućava izvođenje radova na objektu. Spomenik se urušava, posmrtni ostaci propadaju, a rješenje da se on zaštiti još uvijek nije na vidiku.

U petoj tematskoj cjelini predstavljen je stručni rad Harisa Zaimovića *Arhivska građa austrougarske administracije u bosanskohercegovačkim arhivima (kratak pregled fondova austrougarske provenijencije)*.⁸⁵ U njemu je dat prikaz administrativno-upravnog uređenja Bosne i Hercegovine i način funkcionisanja administracije. Predstavljena je organizacija registratura administrativno-upravnog aparata, kao i pregled sačuvanih fondova tih institucija. Na kraju autor zaključuje da bi se uz unapređenje kvalitete poslovanja arhivske službe u Bosni i Hercegovini, učešće u kvalitetnim projektima, eksplicitniju brigu države za arhivske institucije i baštinu koju čuvaju te povećanje stručnog kadra i smještajnih kapaciteta, mogli očekivati značajniji rezultati u istraživanju, obrađivanju i sređivanju vrijedne arhivske građe.

Sintezu austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini predstavlja monografija *Svjetlost Evrope u Bosni i Hercegovini*,⁸⁶ u kojoj je, pored uvodnog dijela u kojem je data glavna karakteristika perioda austrougarske uprave,

⁸⁴ Poloni, 2011.

⁸⁵ Zaimović, 2011.

⁸⁶ Huseinović i Babić, 2004. Referati: Dedović, D. Sevdah, Fadžo, Bluz i Radetzkyarsch, 7-8; Lovrenović, I. Mit o sretnom dobu, 9-10; Jamaković, S. Arhitektura i urbanizam, 11-12; Petritz, A. Sarajevske vode, 13-14; Husedžinović, S. Izgradnja sakralnih objekata, 15-16; Albahari, M. Jevreji u Bosni i Hercegovini, 17; Hadžibegović, I. i Radušić, E. Od orijentalno-istočnog do evropskog grada, 18-36; Fahd Kasumović je objavio tekstove pored razglednica za gradove. Ti tekstovi su objavljeni i na njemačkom (37-70), engleskom (71-102) i na italijanskom jeziku (103-134). Od 135 do 449 strane predstavljene su razglednice bosanskohercegovačkih gradova. Zatim su predstavljeni radovi: Bajić, S. Etnološke karakteristike na razglednicama, 449-453, na njemačkom 454-459, na engleskom 460-462 i na italijanskom jeziku 465-468; Hadžidedić, Lj. Slike svakodnevnog života, 469-548; Išek, T. Kulturna društva, 549-550; Šilić, Č. Prirodna baština i njeni istraživači, 567-590; Babić, Dž. Poštanski saobraćaj i začeci filatelije, 593-594; Juzbašić, Dž. Ceste i željeznice, 605-607; Šehić, Z. Vojno ustrojstvo Bosne i Hercegovine, 625-627; na njemačkom 628-631, na engleskom 631-633 i na italijanskom jeziku 634-636; Šehić, Z. Boravak cara Franje Josipa u Bosni i Hercegovini, 647, na njemačkom 648, na engleskom 649 i na str. 650.

na osnovu rezultata dotadašnje historiografije razmatrano više tema. Tako je data definicija bosanskohercegovačkih gradova i presjek puta od orijentalno-islamskog do evropskog grada, a sa priloženim razglednicama predstavljena je i njihova vizuelna percepcija. Osim toga, posebna pažnja je posvećena sev-dahu, bluzu i vojnoj muzici, a na razglednicama je predstavljena i etnološka karakteristika stanovništva. Predmet razmatranja su bili i svakodnevni život, kulturna društva koja su djelovala u Bosni i Hercegovini, a u fokusu su bili i prirodna baština i njeni istraživači, ali i važni segmenti za tadašnju Bosnu i Hercegovinu: razvoj poštanskog saobraćaja, izgradnja cesta i željeznice u Bosni i Hercegovini. Od značajnih novosti iz perioda austrougarske uprave predstavljeno je i vojništvo u Bosni i Hercegovini, a pažnja je posvećena i boravku monarha Franje Josipa u Bosni i Hercegovini, krajem maja i početkom juna 1910. godine.

U Zborniku radova koji izlazi u Mostaru pod naslovom *Hum i Hercegovina kroz povijest* objavljeno je nekoliko radova u kojima se razmatra period austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Ivica Šarac je objavio rad *Hercegovina u razdoblju austro-ugarske uprave*⁸⁷ u kojem nastoji rekonstruirati najvažnije učinke “epohalne prekretnice” (1878) na politička i društvena zbivanja u Hercegovini. Seka Brkljača u članku *Urbanizacija Hercegovine – demografski i privredni razvoj gradova od 1878. do 1941. godine*,⁸⁸ polazeći od definicije i detekcije šta je grad, kratkim naznakama karakterističnih tačaka bavi se značajnim, a malo istraživanim fenomenima gradova u Hercegovini, od vremena kada je 1878. godine u Bosni i Hercegovini uspostavom austrougarske uprave okončana četverovjekovna epoha orijentalno-balkanske i orijentalno-islamske urbanizacije i započela era modernizacije i oblikovanja evropskih urbanih modela, pa sve do početka Drugog svjetskog rata, kada je nastao i drugi državni okvir i sistem u koji je, u tom razmatranom periodu, bila uključena i Bosna i Hercegovina.

Zoran Grijak u radu pod naslovom *Analiza identitetskih odrednica bosanskih i hercegovačkih Hrvata u austro-ugarskom razdoblju*⁸⁹ analizira odnos nacionalnog i konfesionalnog identiteta kod bosanskohercegovačkih Hrvata u razdoblju austrougarske uprave na temelju arhivskih izvora, rukopisa, pisma, izvještaja i memoranduma visokih civilnih i vojnih službenika. Najprije je prikazana i kritički ocijenjena najvažnija literatura u kojoj se problematizira spomenuto pitanje, a zatim se analiziraju objavljeni i neobjavljeni arhivski

⁸⁷ Šarac, 2011.

⁸⁸ Brkljača, 2011.

⁸⁹ Grijak, 2011a.

izvori u kojima se problem identiteta razmatra u širem sklopu austrougarske politike u Bosni i Hercegovini i njenih interesa na Balkanu. Kao svrhu istraživanja autor naznačava pronalaženje argumenata kojima se ta složena problematika, pogodna za interdisciplinarna povijesna, sociološka i antropološka istraživanja, čini vidljivijom u historiografskom diskursu.

Šimun Musa i Ilija Musa u članku pod naslovom *Hrvatske političke novine u Mostaru na smjeni XIX. i XX. stoljeća*⁹⁰ promatraju važna sociokulturna zbivanja krajem XIX. i početkom XX. stoljeća. Pojavom štampe u BiH 1866, posebno utemeljenjem štamparije u Mostaru 1872, omogućeno je izdavanje udžbenika, priručnika, raznih knjiga i publikacija, a posebno novina, što je “poticalo pozitivno kulturno ozračje i sveukupan društveno-ekonomski napredak”.

Na Pravnom fakultetu u Tuzli održan je od 17. do 19. jula 2010. godine naučni skup *Ustavno-pravni razvoj Bosne i Hercegovine 1910–2010*, a naredne godine je objavljen zbornik radova.⁹¹ U izlaganju historičara dominirale su teme koje se odnose na privredne, ekonomske i pravne prilike u Bosni i Hercegovini u vrijeme donošenja ustava iz 1910. godine.⁹²

U spomen na profesora Ibrahima Karabegovića Institut za istoriju iz Sarajeva objavio je zbornik radova *Spomenica Ibrahima Karabegovića* u kojoj su objavljena četiri rada koja se odnose na period austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Robert J. Donia u članku *Rural rebellion and imperial states in Eastern Herzegovina in the nineteenth century*⁹³ tvrdi da su pobune koje su se desile u Bosni i Hercegovini 1875. i 1881–1882. godine imale uzroke u tri bitne podjele – etnosocijalna linija razdvajanja, ekonomska podjela i granice među državama, što je omogućilo seljacima da organiziraju ustanak protiv Osmanskog carstva 1875. i Habzburške monarhije 1881–1882. godine. Autor tvrdi da korijene tih pokreta bolje objašnjavaju nametnuti porezi nego

⁹⁰ Musa Š. i Musa I., 2011.

⁹¹ Mutapčić, 2011.

⁹² Referati: Kožar, A. Uloga civilnog adlatusa u upravljanju Bosnom i Hercegovinom, 15-30; Balta, I. Odnosi austrougarskih političkih krugova prema Bosni i Hercegovini u povodu donošenja ustava 1910. godine, 31-48; Hasanović, I. Ljudska prava u Zemaljskom statutu iz 1910. godine, 49-56; Klapić, M. Privredne i demografske prilike u Bosni i Hercegovini u vrijeme donošenja prvog Ustava (1910.), 57-71; Drino, Dž. Komparativna analiza ustavno-pravnih rješenja Austro-Ugarske Monarhije i Zemaljski ustav BiH, 89-94; Mutapčić, E. Oblikovanje bosanskohercegovačkog pravnog sistema u periodu austrougarske vladavine (1878.–1918.), 95-106; Macić, B. Ustav iz 1910. i aktuelne ustavne rasprave, 107-118; Branković, J. Mostarski socijaldemokrati i proglašenje Zemaljskog ustava za Bosnu i Hercegovinu 1910. godine, 119-126; Šego, I. Ustav iz 1910. godine. 127-136; Bošnjak, J. Porijeklo ideje kurijalnog izbornog sustava po izbornom redu 1910. godine, 137-148.

⁹³ Donia, 2013.

antagonizmi seljaka prema carstvu ili želja da se iz višenacionalnih carstava stvore nacionalne države.

Mira Kolar Dimitrijević u članku pod naslovom *Prilog poznavanju života Koste Hörmana, upravnika, muzealca, folkloriste i publiciste u Sarajevu od 1880. do 1913. godine*⁹⁴ razmatra malo poznate činjenice iz njegovog života za vrijeme boravka u Bosni i Hercegovini. Posebna pažnja je posvećena njegovom radu u Bosni i Hercegovini, ali i njegovim aktivnostima nakon odlaska iz Bosne i Hercegovine. Autorica je posebnu pažnju posvetila njegovim člancima koji su objavljeni u listu *Nezavisnost* u Bjelovaru, u kojima je opisivao kulturno blago Bosne i Hercegovine, ali i prijateljstvo ljudi u Bosni i Hercegovini.

Horst Haselsteiner u članku pod naslovom *Wien – Ferment slavischer kulturen*⁹⁵ ukazuje na činjenicu da je Beč, zahvaljujući svojoj rezidencijalnoj ulozi koju je imao u Habsburškom carstvu, postao sjecište najupečatljivijih intelektualaca slavenskog porijekla zbog priliva stanovništva iz raznih dijelova Carstva, poprimajući osobine višejezičnog društva, koje se odlikovalo otvorenosću i akulturacijskim uključivanjima u sve nivoe društvenog života. Autor zaključuje da austrijska, a samim tim ni evropska nauka ni umjetnost ne bi doživjele procvat da u njima nisu učestvovali brojni slavenski intelektualci, koji su iskoristili kulturalnu i naučnu raznolikost koju je Beč pružao i svojim angažmanom ga obogatili.

Dževad Juzbašić u članku pod naslovom *Nekoliko podataka o Safvetbegu Bašagiću kao članu Predsjedništva Bosanskohercegovačkog sabora*⁹⁶ donosi podatke o njegovom imenovanju za člana saborskog Predsjedništva te na osnovu fragmentarnih podataka prati njegov rad u Saboru. Dr. Safvetbeg Bašagić je predsjedavao prvim zasjedanjem Sabora završenim 12. aprila 1911. godine, vodio je sjednice prilagođavajući se okolnostima i provodeći politiku Zemaljske vlade i Muslimanskog saborskog kluba. O agrarnom pitanju je imao isti stav kao i ostali muslimanski predstavnici, što je bilo u skladu sa njegovim socijalnim porijeklom. Na naredna dva zasjedanja Bašagić je bio potpredsjednik, a na posljednjem, četvrtom zasjedanju, koje je počelo 29. decembra 1913. godine, bio je ponovo predsjednik Sabora. Na kraju rada autor ukazuje na činjenicu da je sa Bosanskohercegovačkim saborom završio najznačajniji dio njegove političke karijere. Politika nije bila njegov životni cilj, pa je kasnije i sam smatrao da su ga prilike potisnule na to polje. U doba

⁹⁴ Kolar Dimitrijević, 2013.

⁹⁵ Haselsteiner, 2013.

⁹⁶ Juzbašić, 2013b.

Prvog svjetskog rata, kada Sabor nije više zasjedao, svoje aktivnosti je usmjerio na naučna istraživanja, čime se i ranije bavio.

Poseban značaj u sagledavanju važnih datuma iz historije Bosne i Hercegovine imalo je obilježavanje 100. godišnjice Sarajevskog atentata. Iako je taj događaj bio predmet razmatranja na brojnim manifestacijama, po njegovim dometima treba istaći zbornik radova predstavljen na interdisciplinarnoj međunarodnoj konferenciji pod nazivom *Sarajevski dugi pucnji 1914. Događaj – narativ – pamćenje*. Cilj konferencije je bio kritičko propitivanje postojećih narativa o tom traumatičnom mjestu evropskog kulturnog pamćenja. Osim bosanskog, objavljeno je i englesko-njemačko izdanje. Da bi sagledali višestranu i sveobuhvatnu sliku Sarajevskog atentata, priređivači su se odlučili za strukturalni model u tri koraka: da opišu i rekonstruiraju događaj u mjeri u kojoj je to, nakon brojnih publikacija o toj temi, moguće i inovativno, zatim da analiziraju neke od brojnih narativa koji su nastali nakon atentata, u medijima, književnosti, filmu, historiografiji i politici te da istraže način na koji su ti narativi korišteni i instrumentalizirani u konstrukciji kulturnog pamćenja i politikama sjećanja grupa, regija, država, nacija....⁹⁷

⁹⁷ Preljević i Ruthner, 2015. Referati: Ruthner, C. *KriegsErklärungen*. Pojmovi *događaj, narativ i memorija* kao kritičke alatke za zbornik i izvan njega, 13-24; Preljević, V. *Sarajevski atentat: heroji, apokalipsa, kult žrtve*. Kulturološki uvod u poetiku jednog povijesnog događaja, 25-49; Čolović, I. *Sarajevski atentat i kosovski mit*, 53-68; Müller-Funk, W. *O znakovitosti datuma 1914*. Čitanje Krausa, Musila, Rotha, Andrića i Iwaszkiewicza kroz prizmu Hansa Blumenberga, 69-84; Šehić, Z. *Sarajevski atentat 28. juna 1914. Dan koji je promijenio svijet*, 87-108; Lasić, A. *Nekoliko teza o Sarajevskom atentatu*, 109-124; Sokolović, Dž. *Sarajevo 1914: uzroci i posljedice*. Atentat, ratovi, nacionalizmi, 125-144; Kršev, B. N. *Javni dugovi i finansijske prilike u Srbiji do kraja Prvog svjetskog rata (1878-1918)*, 145-163; Juzbašić, Dž. *Privredni odnosi na Balkanu kao jedan od uzroka rata Austro-Ugarske i Srbije*, 165-178; Požarek, M. *Prijestolje, trač i lov prigonom ili kako se puca na jele*. Žena Franza Ferdinanda, 179-190; Smailagić, V. *Atentat od 28. juna 1914. – dan kasnije*. Analiza medijskog izvještavanja na njemačkom jeziku u austrijskom dijelu Carstva, 191-204; Fofiu, A. *Moderna apokalipsa Renéa Girarda*. Studija slučaja o strahovima od 1914. godine u rumunskim štampanim medijima iz Transilvanije, 205-213; Wolf, N. R. *Agresivna inteligencija*. Njemački profesori o početku Prvog svjetskog rata, 215-226; Grosshans, H.-P. *Od progresivnog optimizma do kulturalne kritike*. O obradi Prvog svjetskog rata u njemačkom protestantizmu, 227-236; Car, M. *Gostovanje Zagrebačke opere u Sarajevu 1914. godine* 237-251; Duraković, I. *Shot – countershot*. Antun Valić i njegovi snimci oko Sarajevskog atentata, 253-266; Hasanbegović, N. *Medijski diskursi povodom obilježavanja stogodišnjice Sarajevskog atentata*, 267-272; Previšić, B. *Ideologiziranje historijske rekonstrukcije*. Višak vrijednosti književne rekonstrukcije sarajevskog 28. juna 1914, 275-284; Wolf, N. C. *Pisci i njihov rat*. Publicističke (de)legitimacije evropskog civilizacijskog loma 1914., 285-316; Bašović, A. *Književne slike Gavrila Principa*, 317-344; Šečerović, N. *Čovjek u historiji*. Potraga za “novim čovjekom” u dramama *Obećana zemlja* Borivoja Jevtića i *Pomrčina krvi* Ahmeda Muradbegovića, 345-357; Kodrić, S. *“Zanos i stradanje”*. Sarajevski atentat i njegovi odjeci u književnom djelu Ive Andrića, 359-374; Bobinac, M. *Revolucionarno djelo ili prosto umorstvo? O tekstualizaciji Sarajevskog atentata i Prvoga svjetskog rata u esejističkom djelu Miroslava Krležu*, 375-386; Pfeiferová, D. *Od Kuće žalosti do mita Cimrman*. Smrt prijestolonasljednika u bohemijsko-češkom kulturnom kontekstu, 387-395; Grob, Th. *Huculski pogled*. Izbijanje Prvog svjetskog rata i istina periferije u romanu *Sol zemlje* Józefa Wittlina, 397-413; Király, E. *Dugi pucnjevi*

Na naučnom skupu posvećenom Sarajevskom atentatu i početku Prvog svjetskog rata u organizaciji Instituta za istoriju iz Sarajeva saopćeni su brojni referati, a samo devet je objavljeno na engleskom jeziku. Husnija Kamberović je saopćio referat *Commemoration of the First World War in Bosnia and Herzegovina*,⁹⁸ Mustafa Imamović *The First Critical Approach to Young Bosnia*,⁹⁹ James Lyon *Habsburg Sarajevo 1914: A Social Picture*,¹⁰⁰ Horst Haselsteiner *Ungarn und das Attentat am "Vidovdan" im Juni 1914. Die ungarische Opposition im Reichsrat und die Schüsse in Bosniens Hauptstadtaupt*,¹⁰¹ Robert J. Donia *Iconography of an assassin: Gavrilo Princip from terrorist to celebrity*,¹⁰² Bojan Aleksov *Forgotten Yugoslavism and anti-clericalism of Young Bosnians*,¹⁰³ Guido van Hengel "Up in flames" – *Gavrilo Princip and the City*,¹⁰⁴ Vera Katz *Ideological use of the memorial plaques dedicated to Gavrilo Princip in the upbringing and education of generations of youth in Bosnia and Hercegovina*¹⁰⁵ te Selma Harrington *The politics of memory: the face and the place of the Sarajevo Assassination*.¹⁰⁶

Na naučnom skupu pod naslovom *Bosna i Hercegovina u Prvom svjetskom ratu 1914–1918*. koji je u organizaciji Društva historičara Tuzla održan 15. 11. 2014. godine saopćeno je nekoliko referata koji su objavljeni u zborniku radova 2015. godine. U uvodnom izlaganju Azem Kožar se osvrnuo na Sarajevski atentat i prilike u Bosni i Hercegovini u Prvom svjetskom ratu,¹⁰⁷ a

i njihov kratki odjek, 415-426; Strigl, D. Preispisivati historiju. Roman *Pucnji iz Sarajeva* Mile Dora, 427-436; Reitani, L. Tamni, zvečeći marš jedanaesteraca. *A Sarajevo il 28 giugno* – priča u stihovima Gilberta Fortija, 437-444; Wimmer, M. Poništiti ono što se zbililo. Povijesna logika Hannesa Steina na primjeru romana *Der Komet*, 445-453; Zelić, T. "Svjetski poznata spontana fotografija Sarajeva". *Saturnovi prstenovi* (1995) W. G. Sebalda, 455-465; Vervae, S. Revolucionari ili teroristi, heroji ili žrtve? Mlada Bosna i Gavrilo Princip u pozorišnom komadu *Mali mi je ovaj grob* Biljane Srbljanović, 467-481; Kronenbitter, G. Šok i očekivanje. Sjećanje na ljeto 1914, 485-494; Sretenović, S. 28. jun 1914. Između srpskog sećanja i konstruisanja jugoslovenskog identiteta, 1918–1991., 495-509; Petrović, Lj. Višeznačnost istorijskog lika Gavrila Principa u kontekstu sučeljenih kultura sjećanja u Bosni i Hercegovini, 511-526; Moll, N. Majka svih atentata? Sarajevo 1914, Marseille 1934, Dallas 1963, Twin Towers 2001, 527-541; Kerekes, A. i Teller, K. Vašar pucnjeva. Godišnjica 1924. u tekstovima i slikama iz Austrije i Mađarske, 543-556; Sukhina, E. Veliki rat kao vlastito i strano u ruskom folkloru, 557-565; Harrington, S. Djevojka Bosna, carević i Baš-Čelik. Kako smo se sjećali Sarajevskog atentata, 567-584; Augustynowicz, Ch. Dugi pucnjevi iz Sarajeva u Galiciji. Impresije iz aktualnih narativa, 585-592.

⁹⁸ Kamberović, 2014.

⁹⁹ Imamović, 2014.

¹⁰⁰ Lyon, 2014.

¹⁰¹ Haselsteiner, 2014.

¹⁰² Donia, 2014.

¹⁰³ Aleksov, 2014.

¹⁰⁴ Hengel, 2014.

¹⁰⁵ Katz, 2014.

¹⁰⁶ Harrington, 2014.

¹⁰⁷ Kožar, 2015.

Dževad Drino i Benjamin Londrc su se u radu pod naslovom *Sarajevski atentat i reakcije građana Bosne i Hercegovine*¹⁰⁸ na osnovu referentne literature osvrnuli na posljedice koje je atentat imao na zbivanja u Bosni i Hercegovini.

Sonja Dujmović u radu pod naslovom *Osma sila u uvodu Velikog rata: prilog istoriji srpske štampe u Bosni i Hercegovini*¹⁰⁹ na osnovu pisanja tadašnje srpske štampe prati reakcije na Sarajevski atentat. Jozef Berkeš u svom radu promatra pisanje *Mađarske štampe o Prvom svjetskom ratu u Bosni i Hercegovini u toku 1914. godine*,¹¹⁰ a Vladimir Kaljević govori o Prvom svjetskom ratu u Bosni i Hercegovini promatranom kroz presjek novinskih izvještaja na stranicama *Glasa Crnogorca (1914–1915)*.¹¹¹

Seka Brkljača je u članku pod naslovom *Preživljavanje rata u Bosni i Hercegovini 1914–1918. prema Glasu slobode*¹¹² razmatrala pitanje ishrane stanovništva i ekonomske prilike u zemlji. Sejdalija Gušić i Hadžija Hadžiabdić su dali osvrt na arhivsku građu o Prvom svjetskom ratu u arhivima Bosne i Hercegovine,¹¹³ a Nada Cvijetinović je predstavila literaturu o Prvom svjetskom ratu koja se nalazi u Muzeju istočne Bosne u Tuzli.¹¹⁴

Na naučnoj konferenciji pod naslovom *Savremene percepcije kulturnog naslijeđa Austro-Ugarske u Bosni i Hercegovini*,¹¹⁵ održanoj 22. novembra 2014. godine u Sarajevu, razmatran je niz tema koje su obilježile period austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Predmet izlaganja bile su teme mita o sretnom dobu, problema percepcije arhitekture austrougarskog perioda u Bosni i Hercegovini, pitanja likovnih prilika u Bosni i Hercegovini i pitanja umjetničkog moderniteta te značaja likovnog arhiva časopisa *Nada*. Značajna pažnja je posvećena i arhitekturi, revalorizaciji austrougarskog naslijeđa sakralne umjetnosti i njegovom trenutnom stanju. Razmatran je i sarajevski kaligrafski kružok i njegova djelatnost u periodu od 1878. do 1918. godine, a značajna pažnja je posvećena arhitekturi sakralnih objekata u Sarajevu te gradskoj Vijećnici. Data je i percepcija industrijskog naslijeđa iz perioda austrougarske uprave kao neodvojivog dijela kulturne baštine Bosne i Hercegovine, koje je u novije vrijeme doživjelo značajnu degradaciju.¹¹⁶

¹⁰⁸ Drino i Londrc, 2015.

¹⁰⁹ Dujmović, 2015.

¹¹⁰ Berkeš, 2015.

¹¹¹ Kaljević, 2015.

¹¹² Brkljača, 2015.

¹¹³ Gušić i Hadžiabdić, 2015.

¹¹⁴ Cvijetinović, 2015.

¹¹⁵ Sanković Simčić, 2016.

¹¹⁶ Referati na konferenciji: Lovrenović, I. Mit o sretnom dobu, 1-4; Krzović, I. Nagovještaji bosanskog sloga – prihvatanje neprihvatljivog. Problemi percepcije arhitekture austrougarskog perioda u Bosni i

Na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 21. aprila 2016. godine održana je Međunarodna i multidisciplinarna naučna konferencija “Naša Bosna” – “Bečka škola”. Mjesta pamćenja, percepcije, mostovi i prelamanja u odnosu Austrije – Bosne i Hercegovine. Na konferenciji su učestvovali historičari i germanisti iz Austrije, Mađarske, Hrvatske i Bosne i Hercegovine.¹¹⁷ Pored Uvoda – Pozdravne riječi austrijskog ambasadora Martina Pamera na konferenciji je saopćeno devet referata koji su objavljeni na bosanskom, hrvatskom i njemačkom jeziku.¹¹⁸

Članci objavljeni u Federaciji BiH 2001–2017. godine

U periodu od 2001–2017. godine u brojnim časopisima objavljeni su radovi sa dosta širokom problematikom. U *Analima* Gazi Husrevbegove biblioteke 2001. godine Dževad Juzbašić u članku pod naslovom *Refleksije ratova na Balkanu 1912./13. godine na držanje Muslimana u Bosni i Hercegovini*¹¹⁹

Hercegovini, 5-10; Abadžić Hodžić, A. Likovne prilike u Bosni i Hercegovini u godinama austrougarske uprave i pitanje umjetničkog moderniteta: značaj i uloga časopisa *Nada*, 11-18; Baotić, A. Tirolska skulptura i oltaristika u Bosni i Hercegovini. Revalorizacija austrougarskog naslijeđa sakralne umjetnosti i njeno trenutno stanje, 19-26; Udovičić, I. Likovni arhiv časopisa *Nada*, 27-32; Dervišević, H. Sarajevski kaligrafski kružok između 1878. i 1918, 33-38; Ševo, Lj. Osvrt na arhitekturu pravoslavnih crkava u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1918. godine, 39-46; Malinović, M. Odlike arhitekture franjevačkih samostana i crkvi u provinciji Bosna Srebrena za vrijeme austrougarske vlasti u BiH od 1878. do 1918, 47-52. Mulaomerović, N. Sarajevska vijećnica. Unutrašnje obrade i funkcionalno korištenje, 53-58; Plićanić, M. Percepcija industrijskog naslijeđa iz perioda austrougarske uprave kao neodvojivog dijela kulturne baštine BiH, 59-66; Rizvić, S. Virtualni muzej Sarajevskog atentata – 3D prozor u austrougarski period u Bosni i Hercegovini, 67-72; Mujezinović, N. Od konzervacije do *interpretacije*: o metodama zaštite graditeljske baštine Austro-Ugarske u Sarajevu, 73-82; Pašić, A. Primjeri savremenih arhitektonskih intervencija u sklopu urbanih i arhitektonskih cjelina austrougarskog perioda u Sarajevu, 83-88; Okilj, M. Vijećnica u Novom Gradu – istorijat, arhitektura, obnova, 89-94; Sanković Simčić, V. Degradacija austrougarskog graditeljstva u Sarajevu, 95-101. Isti tekstovi su objavljeni i na engleskom jeziku, 105-211.

¹¹⁷ Međunarodna i multidisciplinarna konferencija „Naša Bosna“ – „Bečka škola“. Mjesta pamćenja, percepcije, mostovi i prelamanja u odnosu Austrije – Bosne i Hercegovine održana na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu 21. aprila 2016.

¹¹⁸ Scheer, T. Carsko-kraljevski garnizon Bosna i Hercegovina (1878-1918): između zaostalosti, nacionalizma i fascinacije Orijentom 5-9; Preljević, Vijećnica o pregnantnosti i književno-kulturnoj konstrukciji mjesta pamćenja 9-11; Memić, N. Austrijsko u bosanskom. Jezik kao zajedničko kulturno naslijeđe u odnosima između Austrije i Bosne i Hercegovine 12-17. Kursar, V. Habsburgovci kao predstavnici bosanskih franjevaca na osmanskoj Porti 18-22; Ruthner, C. Mračna strana zaposjedanja: predstavljanje okupacionog vojnog pohoda 1878 23-25; Schmidl, E. A. Carsko-kraljevski vojnici u Prvom svjetskom ratu: njihova uloga u ratu i naknadno djelovanje do današnjih dana 26-27; Zeaugg, F. Mir, sigurnost i pravednost: sjećanje bosanskog SS-vojnika na austrougarsku vladavinu u Prvom svjetskom ratu 28- 32; Ress, I. Religijska autonomija muslimana u Bosni i Hercegovini i mađarska politika oko 1900 godine (promjene slike o Bosni i Hercegovini u mađarskoj javnosti) 33- 35; Duranović, A. Organizaciona struktura Islamske zajednice i „austrijsko naslijeđe“ 36-41.

¹¹⁹ Juzbašić, 2001.

ukazuje na činjenicu da Balkanski ratovi predstavljaju jedan od prelomnih događaja novije historije, koji su odlučujuće utjecali na oblikovanje političke karte savremene Evrope i sudbinu naroda u tom njenom dijelu. Utjecaj tih ratova na međunarodne odnose i unutrašnjopolitičku situaciju u jugoslaven-skim zemljama daleko je prevazilazio njihove neposredne rezultate, a promjene na Balkanu dale su snažan podsticaj daljoj konvergenciji nacionalnih pokreta kod Južnih Slavena na jednoj strani, ali i zaoštavanju nacionalno-konfesionalnih odnosa, što se posebno ispoljilo u Bosni i Hercegovini. Nakon izbijanja Balkanskog rata produbio se jaz između srpske i muslimanske politike u Bosni i Hercegovini, pa su se, prema zapažanju Vladinog komesara za grad Sarajevo barona Collasa, bosanskohercegovački Hrvati, koji su se kolebali između simpatija za južnoslavenske balkanske saveznike i tradicionalne vjernosti Monarhiji, javljali kao vezujući elemenat između srpskog i muslimanskog političkog tabora.

Dževad Juzbašić u članku pod naslovom *Nekoliko napomena o etničkom razvitku u Bosni i Hercegovini*¹²⁰ razmatra nekoliko teza o etničkom i nacionalnom razvoju u Bosni i Hercegovini, koje su u deceniji nakon posljednjeg rata formulirane u bosanskohercegovačkoj historiografiji. U središtu razmatranja se nalazi značaj procesa islamizacije i posebno položaj Bosne i Hercegovine u Osmanskom carstvu. Autor posebno razmatra pitanje bošnjaštva koje se kao moderna nacionalna ideologija kod kršćanskog i muslimanskog stanovništva na prijelazu XIX i XX stoljeća nije moglo probiti u prvi plan. Ukazuje na činjenicu da je zbog toga etnička, kulturna i politička osobenost bosanskih Muslimana bila obilježena nedostatkom moderne nacionalne svijesti, što je bilo uvjetovano njenom ranijom socijalnom strukturom, kao i njenom religioznom i državnom tradicijom te povezanošću s Osmanskim carstvom.

Dževad Juzbašić je objavio i izlaganje pod naslovom *Die Geschichtsschreibung in Bosnien-Herzegowina im letzten Jahrzehnt des 20. Jahrhundert. Thesen zur Diskussion*,¹²¹ u kojem se razmatraju dostignuća historiografije, ali i nedostaci koji su u posljednjoj deceniji 20. stoljeća bili uvjetovani prije svega ratnim zbivanjima i političkim odnosima u zemlji.

Dževad Juzbašić u članku pod naslovom *Neki pogledi Nedima Filipovića na etnički razvitak u Bosni i Hercegovini*¹²² navodi da je Nedim Filipović, istaknuti naučnik velike erudicije i široke kulture, etničke odnose u Bosni i Hercegovini posmatrao u širem historijskom kontekstu zbivanja na

¹²⁰ Ibid., 2001–2003.

¹²¹ Ibid., 2002–2003.

¹²² Ibid., 2002–2000.

Balkanskom poluostrvu. Etničku problematiku je tretirao u najužoj vezi s razvitkom političkih, ekonomskih i kulturnih prilika i pri tome je formulirao niz originalnih i zanimljivih teza u kojima je nastojao sintetizirati rezultate svojih istraživanja. Autor smatra da su njegove teze o etničkim odnosima podsticajne za dalja istraživanja koja mogu afirmirati i razviti ideje koje je Filipović zastupao, eventualno ih korigirati ili argumentirano osporiti. Tvrdi da se naučno djelo Nedima Filipovića, a posebno njegovi pogledi na etnički razvitak u pseudonaučnoj publicistici koja dominira, neopravdano zanemaruje i prešućuje, a lansiraju se pojednostavljena i vulgarizovana shvatanja o etničkom i nacionalnom razvitku u duhu dnevne politike.

U radu pod naslovom *Aneksija Bosne i Hercegovine 1908. i evropska diplomacija*¹²³ Zijad Šehić je razmatrao zbivanja u Evropi, u vrijeme aneksije Bosne i Hercegovine, kada je izazvana velika kriza na evropskoj političkoj sceni. Njen tok i rezultati su imali aktivno katalizatorsko djelovanje na političku scenu Evrope sve do izbijanja Prvog svjetskog rata, imajući prije svega u vidu suprotnosti Beča i Beograda, višeslojni južnoslavenski kompleks i njime rezultirajuće teškoće Habsburške monarhije. U članku autor prati reagiranja u evropskim političkim centrima izazvana proglašenjem aneksije Bosne i Hercegovine 7. oktobra 1908. godine i stavove nametnute njihovoj diplomatiji koji su trebali da posluže zadovoljenju njihovih višeslojnih interesa.

Zlatko Matijašević je objavio rad pod naslovom *Državno-pravni položaj Bosne i Hercegovine u političkim koncepcijama dr. Ive Pilara (1917–1918)*,¹²⁴ u kojem je na osnovu referentne literature, arhivske građe i savremene štampe prikazao političke koncepcije dr. Ive Pilara o preuređenju državno-pravnog položaja južnoslavenskih zemalja u Austro-Ugarskoj. U posljednjim danima postojanja Monarhije, Pilar se opredijelio za federalističko uređenje države, u kojem je Bosna i Hercegovina, zajedno sa banskom Hrvatskom, Dalmacijom i Istrom, ali i slovenskim zemljama, trebala sačinjavati federalnu jedinicu unutar države Hrvatske.

Diana Reynolds u članku pod naslovom *Kavaljeri, kostimi, umjetnost: kako je Beč doživljavao Bosnu 1878.–1900.*,¹²⁵ govoreći o jednom aspektu postkolonijalne teorije, ukazuje na to da su nakon 1889. godine izložbe bosanske zanatske i kućne radinosti predstavile umjetnički čar i bogatstvo oblika iz zauzetih predjela. Sakupljačka djelatnost Muzeja u Beču, širenje bosanskog stila na izložbama i zabavama i priredbama poput baleta, doveli su

¹²³ Šehić, 2001.

¹²⁴ Matijašević, 2002.

¹²⁵ Reynolds, 2003.

ne samo do prevazilaženja historicizma u zanatskoj i kućnoj radinosti u Beču već i do bogatog, prije svega građanskog bogatstva oblika kod umjetničkog pravca bečke secesije nakon 1898. godine.

Zoran Grijak u članku pod naslovom *Benjamin Kállay i vrhbosanski nadbiskup Josip Stadler: Problemi katolicima u Bosni i BiH*¹²⁶ analizira odnos austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini prema Katoličkoj crkvi u kontekstu konfesionalne politike zajedničkog ministra finansija Kállaya.

Husnija Kamberović je objavio pismo mostarskog biskupa Alojzija Mišića,¹²⁷ u kojem se pažnja skreće na njegov sadržaj koji u značajnoj mjeri osvjetljava odnose pojedinih krugova prema institucijama vlasti, ali i institucija vlasti prema različitim vjerskim grupacijama.

U časopisu *Hercegovina* Safet Bandžović je objavio rad *Bosanskohercegovački muhadžiri u Makedoniji (1878–1912)*,¹²⁸ a Vlado Smoljan rad pod naslovom *Austrougarska ekonomska politika i privredni razvitak Hercegovine*.¹²⁹ Sajma Sarić je objavila članak *Tragom jednog dokumenta (Imenovanje gradonačelnika grada Mostara 1910. godine)*.¹³⁰

U narednom broju časopisa *Hercegovina* 2003. godine Ivan Balta je objavio članak pod naslovom *Zabilješke o hrvatskim i bosanskohercegovačkim vojnim jedinicama u Prvom svjetskom ratu*.¹³¹

U članku pod naslovom *Zbrinjavanje bosanskohercegovačkih ratnih vojnih invalida u toku Prvog svjetskog rata 1914–1918*.¹³² Zijad Šehić razmatra proces zbrinjavanja ranjenih i bolesnih bosanskohercegovačkih vojnika koji su se vratili sa fronta. Detaljno se razmatra pitanje osnivanja organizacija koje su učestvovala u tim aktivnostima, a zatim je značajna pažnja posvećena osposobljavanju i uključenju ratnih vojnih invalida u društveni život. Na osnovu arhivske građe dat je statistički pregled broja ranjenih osoba po srezovima, kao i njihova konfesionalna struktura.

U članku pod naslovom *Bosanskohercegovački zemaljski pripadnici u vojnoj organizaciji Habsburške monarhije 1878–1918*.¹³³ Zijad Šehić razmatra temu vojništva u Bosni i Hercegovini u vremenskom okviru od uvođenja vojne obaveze u Bosni i Hercegovini do kraja Prvog svjetskog rata 1918.

¹²⁶ Grijak, 2004.

¹²⁷ Kamberović, 2004.

¹²⁸ Bandžović, 2001.

¹²⁹ Smoljan, 2001.

¹³⁰ Sarić, 2001.

¹³¹ Balta, 2003.

¹³² Šehić, 2004.

¹³³ Ibid., 2005-2015.

godine. U obradi te problematike korištena je referentna literatura i arhivska građa razvrstana u brojnim fondovima Državnog arhiva u Beču koja sadrži podatke relevantne za proučavanje teme. Građa Arhiva Bosne i Hercegovine u Sarajevu, iako nepotpuna, omogućila je autoru da analizira brojne vojne aspekte koji se odnose na ulogu bosanskohercegovačkih zemaljskih pripadnika i da ih situira u širi kontekst ratnih zbivanja na južnoslavenskom i evropskom prostoru.

U članku pod naslovom *Vojni imami u bosanskohercegovačkim jedinicama u okviru austrougarske armije 1878–1918*.¹³⁴ Zijad Šehić promatra proces uvođenja institucije vojnog dušebrižništva i uspostavljanje posebnog okruga za dušebrižništvo, koje je imalo poseban status u vojsci i bilo rangirano prema funkcijama i vojnim činovima, dijeleći se u aktivni i rezervni vojni sastav. Vojni dušebrižnici su imali posebne dužnosti u miru i u ratu. Njihov glavni zadatak je bio da vojnike podsjećaju na vršenje dužnosti i da ih ubijede da se treba žrtvovati u ime monarha. Autor posebno ukazuje na vršenje dužnosti vojnih imama u ratu, koji su imali izuzetno značajnu ulogu u pitanju moralnih osobina. Na kraju rada priložen je spisak vojnih imama koji su se u toku Prvog svjetskog rata nalazili u sastavu bosanskohercegovačkih vojnih jedinica.

Sonja Dujmović u članku pod naslovom *Bosanska vila u prvoj godini izlaženja (1886)*¹³⁵ piše o razlozima pokretanja lista i njegovim dometima. Rad predstavlja analizu elemenata tradicije i modernizacije u časopisu u toku prve godine izlaženja. U okviru analiza razmatrane teme su književnost, jezik, prosvjećivanje, školstvo...

U članku pod naslovom *Putovanje bosanskohercegovačkih hodočasnika u Meku i Medinu u doba austrougarske uprave 1878–1918*.¹³⁶ Zijad Šehić je razmatrao putovanje bosanskohercegovačkih hodočasnika u Meku i Medinu, prateći zakonske odredbe, uvjete njihovog putovanja, nezgode na putovanju, kao i stroge sanitarne mjere prilikom povratka u Bosnu i Hercegovinu. Na osnovu statističkih podataka predstavljen je profil hodočasnika, njihova starosna struktura, a razmatrani su i uvjeti i teškoće sa kojima je bilo povezano to putovanje.

U članku pod naslovom *Bosanci i Hercegovci u vojnoj organizaciji Austrougarske monarhije u posljednjoj ratnoj godini*¹³⁷ Zijad Šehić je posebnu pažnju posvetio prikazu stanja na frontu i nevoljama kojima je vojnik bio

¹³⁴ Ibid., 2006d.

¹³⁵ Dujmović, 2006.

¹³⁶ Šehić, 2008.

¹³⁷ Ibid., 2009a. Rad predstavlja prošireno izdanje članka: Šehić, 2006b.

izložen, što se posebno odrazilo i na njegovo moralno stanje. Dat je prikaz stanja na frontu i u pozadini, kao i objašnjenje zbog čega su u posljednjoj ratnoj godini nemiri i dezerterstvo postali glavna karakteristika odnosa vojnika prema vojnoj obavezi.

Vera Katz u članku *Ideološka upotreba otkrivanja spomen-ploče Gavrilu Principu u odgoju i obrazovanju generacija u Bosni i Hercegovini*¹³⁸ ukazuje na konstrukciju priče o jednom događaju i njegovom glavnom akteru Gavrilu Principu kao na primjer upotrebe jedinstvene interpretacije događaja u svrhu ideološkog usmjeravanja odgoja i obrazovanja. U istom broju *Priloga* predstavljena su tri izlaganja sa naučnih skupova.

Marko Atilla Hoare u članku pod naslovom *Uloga austro-ugarske vlasti u nastanku bosanskih nacionalnih pokreta*¹³⁹ ukazuje na to da je cilj bosanske autonomije bio da objedini političke klase svih religijskih zajednica Bosne iz vremena prije austrougarske okupacije, ali se formirao na osnovu modernog zahtjeva za uvođenje ustava i parlamenta, a onda davanja veće ovlasti parlamentu. Na taj način je austrougarska vlast osigurala okvir kroz koji se tradicionalni bosanski autonomizam mogao artikulirati na jednoj modernoj osnovi.

Esej Clemensa Ruthnera 'Naš' mali 'Orijent'; jedno postkolonijalno čitanje austrijskih i njemačkih kulturalnih narativa o Bosni i Hercegovini 1878–1918.¹⁴⁰ predstavlja dio istraživačkog projekta koji se bavi kulturnom konstrukcijom drugosti u austrijskim i njemačkim tekstovima koji se bave Bosnom i Hercegovinom između 1878. i 1918. godine. Pristup autora je usklađen sa konceptualnim stavom postkolonijalnih teoretičara. Svoju tezu o habzburškom kvazikolonijalizmu autor potkrepljuje ne samo proučavanjem austrougarskih administrativnih mjera ili problematičnog pravnog statusa Bosne i Hercegovine u to doba već i analiza narativa i diskursa unutar hegemonijske austrijske kulture tokom okupacije. Oni su projicirali, insinuirali i čak nametali svoje vlastite slike i konceptualne svjetove Bosne i Hercegovine. To su bile simboličke forme koje su cirkulirale između okupatora i okupiranog tokom četrdeset godina perioda austrougarske uprave, a u nekim krajevima i duže.

Robert J. Donia u članku *Neuvjerljiva kolonija: konceptualizacija austrougarske ere u Bosni i Hercegovini*¹⁴¹ konstatira da su veliku većinu historiografskih radova o Bosni i Hercegovini u periodu austrougarske uprave

¹³⁸ Katz, 2008.

¹³⁹ Hoare, 2008.

¹⁴⁰ Ruthner, 2008.

¹⁴¹ Donia, 2008-2013.

napisali bosanskohercegovački historičari koji su kroz svoje empirijske studije i radove osvijetlili gotovo svaku austrougarsku politiku i procijenili njezne konsekvence za narode Bosne i Hercegovine. Nasuprot njima, historičari iz srednje Evrope rade u jakom postkolonijalnom naučnom miljeu, nastojeći da razmotre glavne intelektualne i kulturne pokrete u manjim zemljama. Oni vrednuju Bosnu i Hercegovinu kao slučaj globalnih fenomena kao što su kolonijalizam, imperijalizam, orijentalizam i porijeklo empirijskih nauka. Tražeći odgovor na pitanje gdje leži mogućnost za dalje proučavanje austrougarskog perioda, autor vidi dvije: prva je da su raniji radovi ograničeni samo na četrdesetogodišnji period austrougarske uprave; druga mogućnost proizilazi iz razmatranja austrougarske administracije kao “studije pojedinačnog slučaja”, jednog šireg fenomena proširene kolonijalne ili imperijalne uloge. Na kraju autor zaključuje da tradicionalne studije i nove konceptualizacije imaju veliku vrijednost i da je potreban jedan smislen dijalog pristalica ta dva pristupa historiji koji će dati dragocjene uvide i osvijetliti nove puteve za dalja istraživanja.

Mustafa Imamović je napisao članak *Gradačac i njegov kotar kao administrativno i privredno područje za vrijeme austrougarske uprave 1878–1918. godine*.¹⁴² Azem Kožar je objavio rad *Osnivanje i djelovanje kulturno-prosvjetnih i drugih društava u Tuzli i okolici u vrijeme četrdesetogodišnje austrougarske uprave*.¹⁴³ Sead Selimović je prvo objavio rad *Aneksija Bosne i Hercegovine*,¹⁴⁴ a zatim i rad *Položaj muslimanskih konfesionalnih škola u Bosni i Hercegovini zadnjih godina austrougarske uprave*.¹⁴⁵

U članku pod naslovom *Vjerski velikodostojnici u BiH prilikom posjete cara Franje Josipa 1910. godine*¹⁴⁶ Zijad Šehić promatra događaje koji su uslijedili nakon proglašenja Bosanskohercegovačkog ustava 1910. godine i priprema za početak rada Sabora, kada je monarh Franjo Josip I u periodu od 30. maja do 4. juna 1910. godine posjetio Bosnu i Hercegovinu. Posebno značajnu ulogu su imali vjerski velikodostojnici, koji su u iskazima lojalnosti Monarhiji i Monarhu, za vrijeme poklonstva, u svojim govorima naglašavali očekivanja da će njihova vjera i dalje biti zaštićena i da ih očekuje sretnija budućnost.

¹⁴² Imamović, 2008.

¹⁴³ Kožar, 2008.

¹⁴⁴ Selimović, 2008a.

¹⁴⁵ Ibid., 2008b.

¹⁴⁶ Šehić, 2009b.

U članku pod naslovom *Modaliteti eksterne kolonizacije u Bosni 1890–1914: case study za njemačke erarne kolonije*¹⁴⁷ Amila Kasumović je pažnju usmjerila na istraživanja postavljena na dva nivoa, pri čemu jedan ide tragom uočavanja i definiranja modaliteta eksterne kolonizacije, kako ju je provodila austrougarska uprava u Bosni i Hercegovini, a drugi pokušava utvrditi ritam nastajanja i nivo razvoja njemačkih erarnih kolonija te njihovu konsolidaciju i integraciju u bosanskohercegovačko društvo.

U članku *Prilog istraživanju turizma u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske uprave 1878–1918*.¹⁴⁸ Zijad Šehić je posvetio pažnju počecima razvoja turizma u Bosni i Hercegovini, formiranju turističkih društava, a u prilogu je prikazan sadržaj turističkog vodiča direktora lječilišta na Ilidži Juliusa Pojmana, koji je duži vremenski period nastojao da se turizam u Bosni i Hercegovini podigne na značajniji nivo.

Husnija Kamberović u članku "*Hrvatska misao*" u *Bosni i Hercegovini 1913–1914. godine – model građenja nacionalnog identiteta*¹⁴⁹ ukazuje na činjenicu da su nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini u predvečerje Prvoga svjetskog rata bili rezultat unutarnjih političkih procesa koji su se na tom prostoru odvijali od 1878, s jedne, te snažnoga utjecaja općih balkanskih previranja toga vremena, s druge strane. U radu se na primjeru jednog časopisa koji je izlazio u Bosni i Hercegovini pred Prvi svjetski rat pokušava pokazati kako se nastojao graditi hrvatski nacionalni identitet kod Bošnjaka, odnosno kako se pokušavalo bosanskohercegovačke muslimane integrirati u hrvatsku naciju. Pri tome se pokazalo kako je to u Bosni i Hercegovini bio dosta kompliciran proces, a faza nacionalne agitacije imala je različite uspjehe u zavisnosti ne samo od nositelja agitacije nego i od njenih krajnjih ciljeva.

Vojka Besarović Džinić je objavila članak *Sarajevsko jevrejsko pjevačko društvo Lira*.¹⁵⁰ Autorica u članku prati razvoj bosanskohercegovačkog Jevrejskog pjevačkog društva *Lira* osnovanog u Sarajevu 1901. godine. U prvom dijelu teksta razmatra njegovo djelovanje u periodu austrougarske uprave.

Amila Kasumović u članku pod naslovom *Zemaljska pripadnost stanovnika Bosne i Hercegovine u prvim godinama austrougarske uprave*¹⁵¹ ima za cilj prikazati nekoliko međusobno povezanih problema koji se tiču pravnog položaja Bosne i Hercegovine nakon austrougarske okupacije, pitanja konzularnog zastupanja bosanskohercegovačkih stanovnika u inozemstvu,

¹⁴⁷ Kasumović, 2009.

¹⁴⁸ Šehić, 2011b.

¹⁴⁹ Kamberović, 2008.

¹⁵⁰ Besarović Džinić, 2008.

¹⁵¹ Kasumović, 2010.

izdavanja putnih isprava, definiranja pojma zavičajnosti i zemaljske pripadnosti. Autorica rekonstruira pravni položaj jevrejskih porodica porijeklom iz Bosne, koje su se još u osmanskom periodu naselile u Bugarskoj.

Mina Kujović u članku pod naslovom *Privremeno izmještanje bosansko-hercegovačke djece u Slavoniju (1917–1920) prema građi Arhiva Bosne i Hercegovine*¹⁵² promatra aktivnosti koje su u posljednjim ratnim i prvim poratnim godinama (1917–1920) poduzimali predstavnici organa vlasti i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini te udruženja u Hrvatskoj u vezi sa spašavanjem djece od gladi, odnosno njihovo smještanje u Slavoniju (1917–1918) i povratak u zemlju (1919–1920).

Mustafa Imamović u članku pod naslovom *Zemaljski statut u ustavnoj historiji Bosne i Hercegovine*¹⁵³ bavi se jednim značajnim periodom ustavne historije Bosne i Hercegovine, shvatajući ustav kao način organizacije jednog društva, te u tom smislu Zemaljski statut iz 1910. godine smješta u širi historijski kontekst od vremena srednjovjekovne Bosne do početka Prvog svjetskog rata. Detaljno je objašnjen ustavni poredak u Bosni i Hercegovini reguliran 1910. sa šest zakona koji predstavljaju cjelinu: Zemaljski ustav (statut), Izborni red, Saborski poslovni red, Zakon o društvima za BiH, Zakon o skupljanju za BiH i Zakon o kotarskim vijećima.

Amir Duranović je objavio rad *Historijska 1910. godina. Pogled u sarajevsku štampu*.¹⁵⁴ Na osnovu pisanja sarajevske štampe iz 1910. godine (*Hrvatskog dnevnika, Sarajevskog lista, Večernjeg sarajevskog lista, Muslimanske sloge i Srpske riječi*) autor promatra tri značajna događaja, koja su bila različito promatrana.

Zoran Grijak u radu pod naslovom *O počecima djelovanja Hrvatske narodne zajednice i Hrvatske katoličke udruge u parlamentarnim uvjetima*¹⁵⁵ analizira profiliranje hrvatske politike u Bosni i Hercegovini uoči i nakon proglašenja Zemaljskog statuta (Ustava) i konstituiranja Bosanskohercegovačkog sabora 1910. godine, pri tome uzimajući u obzir širi politički kontekst. Hrvatske političke opcije analiziraju se posebno s obzirom na dinamične promjene u političkom životu Bosne i Hercegovine u vrijeme uspostave parlamentarnog sistema. One su vodile prema homogenizaciji muslimanske politike na vjerskoj osnovi te, općenito, postavljanju hrvatske i muslimanske politike na konfesionalne osnove, radi prilagođavanja konfesionalnom ustroju izbornoga tijela.

¹⁵² Kujović, 2010.

¹⁵³ Imamović, 2011.

¹⁵⁴ Duranović, 2011a.

¹⁵⁵ Grijak, 2011c.

Nespremnost svjetovne inteligencije i franjevacu u Hrvatskoj narodnoj zajednici da stranački program prilagode konfesionalno ustrojenom izbornom tijelu i pristanu na sporazum s novoutemeljenom Hrvatskom katoličkom udrugom dovest će do rascjepa u hrvatskoj politici u parlamentarnom razdoblju i njezina kontinuiranog slabljenja, sve do postizanja kompromisa 1912. godine.

Matković Stjepan u radu *Hrvatski pogledi na uvođenje bosanskohercegovačkog Sabora*¹⁵⁶ analizira odnos hrvatske političke javnosti prema uvođenju ustavnosti, izbornoj kampanji i otvaranju Bosanskohercegovačkog sabora ili, kako se tada govorilo, “najmlađeg europskog parlamenta”. Ta tema je do sada djelomično bila elaborirana u hrvatskoj historiografiji, ali bez osnovnih pojedinih političkih sastavnica koje bi izražavale njihove specifičnosti i raznolikosti pogleda. Haris Zaimović je objavio rad o arhivskoj građi austrougarske uprave u Historijskom arhivu Sarajevo, u kojem daje kratak prikaz administrativno-upravnog uređenja Bosne i Hercegovine, način funkcionisanja te teritorijalne nadležnosti lokalne uprave.¹⁵⁷ Autor donosi i uvid u arhivske fondove austrougarske uprave u Historijskom arhivu Sarajevo i druge fondove značajne za istraživanu temu.

Mina Kujović je napisala rad o ostavštini Hadži Save Kosanovića, dabrobosanskog mitropolita,¹⁵⁸ koji je bio prvi Srbin na tako visokom crkvenom položaju. Umro je u Ulcinju, u Crnoj Gori, 13. februara 1903. godine. Kad je obznanjen njegov testament, napisan u Ulcinju 1902. godine, kojim je mitropolit svu imovinu u Bosni ostavio srpsko-pravoslavnom narodu za osnivanje učiteljskog fonda za učitelje u pravoslavnim školama, njegovi rođaci, nezadovoljni što su isključeni iz naslijeđa, otpočeli su dugotrajan sudski postupak u borbi za njegovu ostavštinu. Trebalo je utvrditi kome pripada imovina umrlog mitropolita te kakav je pravni status njegove ostavštine.

U članku pod naslovom *Lajos Thalloczy über die Ereignisse in Bosnien – Herzegowina nach dem Attentat von Sarajevo am 28. juni 1914*.¹⁵⁹ Zijad Šehić razmatra aktivnosti Thallóczyja u Bosni i Hercegovini nakon Sarajevskog atentata, kada je vršio dužnost u Uredu za nadgledanje rata. Na tim putovanjima je nastojao da dobije što potpuniju sliku o stanju u zemlji, a svojim meditacijama je ujedno ukazivao na mogućnosti rješavanja aktualnih pitanja. Jedna od njegovih najvažnijih aktivnosti u Bosni i Hercegovini odnosila se na pitanje rješavanja državnopravnog statusa. Na osnovu nove arhivske građe u

¹⁵⁶ Matković, 2011.

¹⁵⁷ Zaimović, 2011.

¹⁵⁸ Kujović, 2011.

¹⁵⁹ Šehić, 2010b.

članku se razmatraju motivi za pokušaj podjele Bosne i Hercegovine između Austrije i Ugarske, na sastanku Thálloczyja i generala Oskara Potioreka u Petrovaradinu 12. i 13. decembra 1914. godine, kao i predložena raspodjela njenog teritorija.

Amila Kasumović u članku pod naslovom *Prilog povijesti marginalnih skupina u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske uprave: prostitutke*¹⁶⁰ bavi se marginalno zastupljenom temom u historiografiji, problemom prostitutki. U središtu razmatranja je pitanje osmanskog i austrougarskog pristupa tom problemu, pitanje porijekla prostitutki, otvaranje bordela i način njihovog funkcionisanja. Pažnja je posvećena pitanju života u bordelu, odnosima prostitutki i vlasnika / vlasnica bordela, a posebno se razmatra pitanje liječničkog nadzora i kontrole prostitutki, pitanje fonda za prostituciju, kao i pitanje evidencije prostitutki, pitanje zdravstvenih knjižica i policijskih zapisnika i putnih isprava. Značajna pažnja u razmatranju teme posvećena je i pitanju trgovine bijelim robljem, pitanju tajne prostitucije, kao i staroj pošasti u novom ruhu – sifilisu. Poseban predmet razmatranja je bila prostitucija u ratu, a na kraju rada je dat odgovor na pitanje u kojoj mjeri je prostitucija utjecala negativno na promjenu sistema vrijednosti u bosanskohercegovačkom društvu.

Edin Radušić u članku *Abdul-Hamid u Bosni*¹⁶¹ analizira i kontekstualizira podatke koji govore o boravku Afganca Abdul-Hamida, rođenog u Britanskoj Indiji, koji sa porodicom živi u Bosni i Hercegovini i posluje više od 15 godina. U prelomnim trenucima austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine i otpora okupaciji 1878, svoju sudbinu je vezao uz Bošnjake i učestvovao u oružanom otporu, kada je i zarobljen. Autor članka prati i aktivnosti koje se odnose na njegovo oslobađanje.

Adnan Jahić u članku *O imenovanju Džemaludina Čauševića za reisul-ulemu 1913. godine*¹⁶² razmatra pitanje imenovanja reisu-l-uleme. Hodžinska kurija je na to mjesto kandidirala alima Mehmeda Džemaludina Čauševića, ali njen prijedlog nije bio po volji nekoliko članova Muslimanskog saborskog kluba. Pošto je Zemaljska vlada BiH stala na stranu pristalica Sabora, poništen je bio prijedlog kurije, čime je data mogućnost da Kulenović ide u procedure za izbor za reisu-l-ulemu u ponovljenom glasanju. Kurija je ipak odoljela pritisku Vlade i političara, pa je ponovo svoje povjerenje dodijelila Čauševiću te je Vlada bila primorana odobriti njegovo imenovanje.

¹⁶⁰ Kasumović, 2011-2007.

¹⁶¹ Radušić, 2011a.

¹⁶² Jahić, 2012.

Aleksandar Šarac je napisao članak *Bosna i Hercegovina u turističkim vodičima na njemačkom jeziku od 1878. do 1918. godine*¹⁶³ u kojem je prikazao razvoj turizma u Bosni i Hercegovini i slike Bosne i Hercegovine u turističkim vodičima. Ivana Andrić je napisala rad *Promjene u Tuzli za vrijeme austrougarske uprave s posebnim osvrtom na fizionomiju i arhitekturu grada*.¹⁶⁴

U *Godišnjaku* Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine objavljeno je nekoliko naučnih radova koji se odnose na period austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini.

U članku pod naslovom *Aneksija i problemi donošenja Zemaljskog ustava (štatuta) za Bosnu i Hercegovinu*¹⁶⁵ Dževad Juzbašić traga za odgovorom na pitanje zašto je trebalo više od petnaest mjeseci nakon aneksije Bosne i Hercegovine da dobije ustav 17. februara 1910. godine. U tekstu pisanom na osnovu izvorne građe arhiva u Beču i Sarajevu autor razmatra kako su se državno-pravne kontroverze između Austrije i Ugarske, tretman agrarnog, ali i drugih pitanja, kao i političkih prilika u Monarhiji, posebno permanentna kriza vlade u Ugarskoj, od aprila 1909. do januara 1910. godine, ispoljavali na tadašnje političke odnose. Tako je na kraju nastala mogućnost da tek 17. februara 1910. godine monarh Franjo Josip I sankcionira Zemaljski ustav (štatut) za Bosnu i Hercegovinu. Vladarevo ručno pismo potpisano je 3. marta 1910. godine i time se konačno po proglašenju Zemaljskog ustava završila dugotrajna rasprava o odredbama koje je on trebao da sadrži.

Dževad Juzbašić je objavio rad *Die Wirtschafts- und Verkehrspolitik Benjamin Kállays in Bosnien-Herzegowina (Hauptmerkmale)*,¹⁶⁶ u kojem na osnovu relevantne literature sintetički razmatra uspjehe i promašaje ekonomske politike Austro-Ugarske u Bosni i Hercegovini za vrijeme mandata Benjamina Kálaja (1882–1903). Autor zaključuje da ekonomija Bosne i Hercegovine u prvom period Kálajevog mandata doživljava uspon gradnjom puteva i željezničkih komunikacija i s tim u vezi dolazi do razvoja rudarstva i šumarstva. Međutim, u kasnom periodu svog mandata interese ekonomije Bosne i Hercegovine podvrgavao je vojnim i strateškim interesima Austro-Ugarske, gradeći neprofitabilne željezničke dionice.

U članku pod naslovom *Bosna i Hercegovina u austrougarskoj politici gradnje željeznica prema Istoku*¹⁶⁷ Dževad Juzbašić sintetički tretira tu problematiku iz perioda prije Berlinskog kongresa do izbijanja Prvog svjetskog rata.

¹⁶³ Šarac, 2012.

¹⁶⁴ Andrić, 2013.

¹⁶⁵ Juzbašić, 2009.

¹⁶⁶ Ibid., 2001-2004.

¹⁶⁷ Ibid., 2013a.

Ukazuje na činjenicu da je u politici izgradnje željezničke mreže Benjamin Kalaj pri kraju svoje uprave žrtvovao interese Bosne i Hercegovine ciljevima spoljne politike i vojno-strateških interesa Monarhije. Pokušaj Monarhije da u toku 1912. i 1913. godine za svoju privredu osigura nova područja djelatnosti učešćem u diobi Osmanskog carstva završio se neuspješno, budući da se Njemačka nije pokazala spremnom da joj prepusti jednu interesnu sferu u južnoj Anadoliji. Istovremeno, Balkan se sve više zatvarao za Monarhiju, koja je u tadašnjim političkim zbivanjima vidjela jedan od glavnih uzroka svog ekonomskog propadanja, što je vodilo definitivnom razjašnjenju situacije i u konačnici izbijanju ratnog sukoba 1914. godine.

U članku pod naslovom *The Primary School Movement in the South Slav Lands of the Habsburg Monarchy in the Era of Dualism: Ideal and Reality*¹⁶⁸ Robin Okey piše o školstvu južnoslavenskih naroda i politici Austro-Ugarske, kao i o školskom sistemu promatrajući osnovno obrazovanje, državne i konfesionalne škole, s analizom školstva u Bosni i Hercegovini uopće.

U članku pod naslovom *Sarajevski atentat – varnica koja je zapalila svijet*¹⁶⁹ Zijad Šehić razmatra historijske pretpostavke atentata, stavljajući u središte razmatranja procese koji su imali ključnu ulogu na političkoj sceni Jugoistočne Evrope. Posebnu pažnju autor je posvetio kontekstu međunarodne diplomatije, javnom i tajnom aspektu nacionalnih težnji te metodama njihove realizacije. U tekstu se govori o posljedicama atentata, kao i njegovoj percepciji u jugoslavenskoj državi i nakon njenog raspada.

U znak sjećanja na stogodišnjicu početka Prvog svjetskog rata, Zijad Šehić je u članku pod naslovom *Povratak zaboravljenoj prošlosti*¹⁷⁰ razmatrao priču o bosanskohercegovačkim vojnicima – elitnim trupama carsko-kraljevske armije, priču o pobjedama i porazima, o patnjama vojnika na frontu, ali i o njihovim vojničkim osobinama – o drugarstvu i spremnosti da se pomogne saborcu rizikujući i vlastiti život.

U članku pod naslovom *Careve egzote – elitne bosanskohercegovačke jedinice k. u. k. armije u Prvom svjetskom ratu (1914–1918)*¹⁷¹ Zijad Šehić je akcent stavio na početne problem uvođenja vojne službe u carsko-kraljevskoj armiji za stanovništvo Bosne i Hercegovine nakon okupacije i kasnije aneksije zemlje od strane Habsburške monarhije, promatrano posebno iz ugla specifičnosti njihove vjerske pripadnosti. Kroz rješavanje tog problema bila

¹⁶⁸ Okey, 2013.

¹⁶⁹ Šehić, 2014b.

¹⁷⁰ Ibid., 2014a.

¹⁷¹ Ibid., 2015.

su definirana vjerska prava i organizacija vjerskog života muslimana. Autor na osnovu više primjera rekonstruisanih na osnovu historijskih izvora opisuje duhovne osnove vojne službe i daje primjere ratničkih vještina bosanskohercegovačkih jedinica u toku Prvog svjetskog rata.

U članku objavljenom pod naslovom *Čovjek iz sjene: Eugen Sladović pl. Sladoevići*¹⁷² Amila Kasumović je na osnovu primjera djelovanja Eugena Sladovića pl. Sladoevićkog ukazala na pojedine segmente činovničkog života u Bosni i Hercegovini. Na osnovu dostupne arhivske građe autorica je izvršila rekonstrukciju njegovih svakodnevnih kancelarijskih aktivnosti.

U članku pod naslovom *Austrougarska trgovačka politika i obrazovanje: trgovačke škole u Bosni i Hercegovini (1878–1914)*¹⁷³ autorica Amila Kasumović promatra razvoj trgovačkih škola u Bosni i Hercegovini nakon 1878. godine, što je predstavljalo sastavni dio austrougarske trgovačke politike na tom prostoru. U središtu razmatranja je i pristup obrazovanju stručnog trgovačkog kadra u tim školama, ali i donekle nedefiniran stav organa uprave u odnosu na pitanje uloge koju su te škole trebale odigrati u obrazovnom procesu uopće. Na kraju, izlaz se tražio u formiranju trgovačkih akademija, koje su mogle ponuditi kvalitetnije obrazovanje.

U radu pod naslovom *Dvostruka drugost: Romi kao etnička manjina i marginalna grupa na prijelomu 19. i 20. stoljeća*¹⁷⁴ autorica je ukazala na činjenicu da su Romi kao društvena grupa u povijesti u velikoj mjeri marginalizirani, a sve što o njima danas možemo koristiti proizvod je dominantne kulture. Romi su bili tretirani kao posebna etnička zajednica prema kojoj austrougarska uprava nije izgradila nikakvu strategiju u pogledu kulture i jezika, a kod Zemaljske vlade su doživljavani kao administrativni i socijalni problem.

U koautorskom članku pod naslovom *Zaljubljeni u plijen – Austrougarska vladavina u Bosni i Hercegovini 1878–1918.*¹⁷⁵ Amila Kasumović i Edin Radušić su u sintetizovanoj formi predstavili period austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Dat je prikaz njenog karaktera, posvećujući pažnju svim bitnim faktorima: procesu okupacije Bosne i Hercegovine i uspostavi nove uprave, pravnom položaju, industrijalizaciji i drugim faktorima modernizacije u zemlji, privrednim mjerama, carinskoj i saobraćajnoj politici koje su imale za cilj da Bosnu i Hercegovinu u potpunosti uključe u privredni sistem Monarhije.

¹⁷² Kasumović, 2014b.

¹⁷³ Ibid., 2014a.

¹⁷⁴ Ibid., 2017.

¹⁷⁵ Kasumović i Radušić, 2017.

U članku pod naslovom *Austrougarska kolonizaciona politika u Bosni i Hercegovini i prvi njemački doseljenici*¹⁷⁶ autorica Amila Kasumović razmatra pitanje kolonizacione politike u Bosni i Hercegovini i naseljavanje njemačkih kolonista. U radu se razmatra pitanje odnosa Carskog njemačkog konzulata i kolonista u Bosni i Hercegovini, kao i odnosa Zemaljske vlade prema njima.

U članku pod naslovom *Carski osmanski generalni konzulat u Sarajevu (1910–1918)*¹⁷⁷ autorica Amila Kasumović nastoji utvrditi kako se dinamika diplomatskih odnosa između Austro-Ugarske i Osmanskog carstva nakon 1908. godine odrazila na njihov odnos prema Bosni i Hercegovini. U središtu razmatranja autorice je otvaranje Carskog osmanskog generalnog konzulata u Sarajevu 1910. godine, a zatim je dat osvrt na pravnu podlogu za djelovanje toga konzulata te je izvršena analiza aktivnosti osmanskih konzula i njihov odnos sa lokalnim organima uprave.

U radu koji je objavljen pod naslovom *Djelatnost konzulata u Bosni i Hercegovini u prvim godinama austrougarske okupacije 1878–1881.*¹⁷⁸ u središtu razmatranja Amile Kasumović je konzularna djelatnost stranih sila koja je, nakon okupacije, bila prisutna u Bosni i Hercegovini. Ukazuje se na činjenicu da su neki od pravnikâ koji su djelovali u to vrijeme ukazivali na to da su tadašnja djelovanja uprave u Bosni i Hercegovini direktno ugrožavala suverenitet sultana. Ti postupci su podrazumijevali, između ostalog, izdavanje saglasnosti da strani konzuli mogu vršiti svoju funkciju na okupiranom području, u daljoj fazi ukidanje konzularne jurisdikcije stranim konzulima u zemlji, te naposljetku ukidanje austrougarskih konzulata na tom području. Budući da je Monarhija svoje konzulate ukinula, bilo je jasno da je taj odnos bio uspostavljen na razini državopravnog, čime je sultanov suverenitet na okupiranom području ostao samo mrtvo slovo na papiru. Monarhija je činila sve da Bosnu i Hercegovinu uže veže za svoje državne okvire, a evropske sile su to prešutno odobrile, smatrajući da je Monarhija bila dovoljno sposobna i civilizirana da se na pravi način brine o strancima na svom teritoriju.

U radu *U raljama “degeneracije i(li) nužde”*. *Prilog istraživanju muslimanskog ženskog pitanja u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom*¹⁷⁹ Adnan Jahić razmatra muslimansko žensko pitanje u godinama Prvog svjetskog rata te govori o nevoljama vjerskih i političkih elita bosanskohercegovačkih muslimana – Bošnjaka – u nastojanjima da zaštite tradicionalni

¹⁷⁶ Kasumović, 2015a.

¹⁷⁷ Ibid., 2015b.

¹⁷⁸ Ibid., 2014c.

¹⁷⁹ Jahić, 2015.

moralni lik muslimanke i zaustave ili uspore društvene trendove koji su vodili udaljavanju ženskog naraštaja od ukorijenjene predstave o čednoj i povučenoj supruzi, majci i domaćici. Iako je kriza tradicionalnog morala bila neizbježna prateća posljedica modernizacijskih tokova koji su se dolaskom austrougarske uprave odvijali u urbanim sredinama Bosne i Hercegovine na razmeđu XIX i XX stoljeća, tek je Prvi svjetski rat ozbiljno suočio bošnjačko društvo sa razmjerima i implikacijama “propadanja muslimanskog ženskinja” koje je teško izlazilo na kraj sa socijalnim problemima i moralnim izazovima koje im je ratna stvarnost donijela.

U prilogu pod naslovom *Memorandum Šerifa Arnautovića caru Karlu 1917. godine*¹⁸⁰ Adnan Jahić i Edi Bokun dali su integralni tekst njegovog prijepisa koji je istaknuti bosanskohercegovački političar predao caru Karlu prilikom audijencije u Beču 17. augusta 1917. godine. Prijepis, na bosanskom jeziku, objavio je Arnautović kao separat u vlastitoj nakladi.

Omer Zulić je napisao rad *Kulturno-prosvjetno djelovanje Gajreta u Okrugu Tuzla u austrougarskom periodu*.¹⁸¹ Robert Jolić je u novom izdanju Časopisa za kulturno i povijesno naslijeđe Hercegovina objavio izvorni naučni rad *Austrougarske utvrde u Hercegovini. Obrambena crta: Kalinovik, Ulog–Obrnja, Nevesinje, Stolac (die zweite linie)*.¹⁸²

Petar Vrankić je objavio rad *Izbori i imenovanja biskupâ u Hercegovini u doba austro-ugarske vladavine (1878.–1918.) na primjeru biskupa Paškala Buconjića*.¹⁸³ Muhamed Nametak u članku pod naslovom *Uloga banaka u privrednom razvoju Bosne i Hercegovine za vrijeme austro-ugarske uprave 1878–1918*.¹⁸⁴ promatra to pitanje uglavnom na osnovu izvorne građe i rezultata dosadašnje historiografije, stavljajući u prvi plan njihovu ulogu u ekonomskom životu zemlje. Pored toga objavio je rad pod naslovom *Privilegovana Zemaljska banka za Bosnu i Hercegovinu 1914–1918. godine*,¹⁸⁵ u kojem razmatra njenu djelatnost za vrijeme Prvog svjetskog rata. U središtu pažnje autora su promjene koje su za tu najznačajniju finansijsku instituciju nastale izbijanjem Prvog svjetskog rata, koji je nanio dalekosežne štete poslovanju banke.

Hana Younis u članku pod naslovom “*Brez nikoga u dijaru gurbetu*” *Svakodnevnici život porodice Bakarević u Istanbulu krajem 19. i početkom 20.*

¹⁸⁰ Jahić i Bokun, 2015.

¹⁸¹ Zulić, 2015.

¹⁸² Jolić, 2015.

¹⁸³ Vrankić, 2016.

¹⁸⁴ Nametak, 2016b.

¹⁸⁵ Ibid., 2016a.

*stoljeća*¹⁸⁶ opisuje iseljavanje dijela porodice Bakarević iz Sarajeva u Istanbul krajem 19. stoljeća i njihovu svakodnevnicu u prvim godinama nakon doseljenja u glavni grad Osmanskog carstva. U radu je na početku napravljen osvrt na historiju porodice Bakarević, jedne od najuglednijih, bogatih, starosjedilačkih sarajevskih porodica u osmanskom periodu. Kroz njeno iskustvo otvara se perspektiva muhadžira, njihov odnos prema dijelu porodice koji je ostao u rodnom gradu, prema ostalim muhadžirima, ali i samom Carstvu koje su izabrali za nastavak života. Kroz studiju slučaja autorica prikazuje migraciju porodice i preživljeno iskustvo.

Sonja Dujmović u članku pod naslovom *O privrednoj saradnji gradskih elita u Bosni i Hercegovini u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije*¹⁸⁷ na primjeru Gligorija Jeftanovića, najutjecajnijeg i najbogatijeg Srbina Bosne i Hercegovine u vrijeme austrougarske uprave i njegovog učešća u liferacijama za austrougarsku vojsku, prikazuje jedan od načina ekonomskog uspona bosanskohercegovačke privredne elite u međusobnoj saradnji, a uz svesrdnu potporu same vlasti.

Ljiljana Ševo je napisala članak pod naslovom *O graditeljima pravoslavnih crkava u Bosni i Hercegovini u vrijeme austro-ugarske uprave*.¹⁸⁸ Mitsutoshi Inaba je napisao rad pod naslovom *Pisanje japanskih listova o Sarajevskom atentatu*¹⁸⁹ sa ciljem da istraži kako su japanski listovi razmatrali Sarajevski atentat prije početka Prvog svjetskog rata. Na osnovu detaljne analize, autor objašnjava kakvu je ulogu imao atentat u japanskoj slici svijeta, odnosno njegov položaj u geopolitičkom kontekstu neposredno pred izbijanje Prvog svjetskog rata.

Edin Veladžić u članku pod naslovom *Bošnjačka vjerska inteligencija i izazovi nacionalne identifikacije tokom austrougarskog razdoblja*¹⁹⁰ govori o izazovima pred kojima se našla bošnjačka vjerska inteligencija u pogledu nacionalne identifikacije tokom austrougarskog razdoblja. Navodi da su istraživanja pokazala da je ta inteligencija često imala ključnu riječ o svim važnijim političkim, društvenim i kulturnim pitanjima tog vremena. U prve dvije decenije okupacione uprave vjerska inteligencija nerijetko je bila ključni reprezent svoga naroda. Austrougarske vlasti nastojale su tu činjenicu iskoristiti i u svom projektu oblikovanja integralne bosanske nacije koja uključuje tri najveće konfesionalne zajednice u zemlji.

¹⁸⁶ Younis, 2016.

¹⁸⁷ Dujmović, 2016.

¹⁸⁸ Ševo, 2016b.

¹⁸⁹ Inaba, 2016.

¹⁹⁰ Veladžić, 2017.

Rad Seke Brkljača *Dirigovani društveni život grada u totalnom ratu – Sarajevo od 1914. do 1918. godine*¹⁹¹ na osnovu sporadičnih podataka iz literature, arhivske građe i periodike, ima za cilj sintetsko identificiranje problema Sarajeva za vrijeme rata, njihovih glavnih linija i tačaka, sublimirano u organizaciji, mjerama i efektima dirigovane ratne privrede i njenog uticaja na društveno-ekonomski život grada.

Sonja Dujmović u radu pod naslovom *Rat protiv podanika – slučaj Jeftanović*¹⁹² ukazuje na to da je politika Monarhije prema srpskom korpusu u Bosni i Hercegovini imala različite faze i kretala se u zavisnosti od političkih odnosa sa Srbijom. Negativan trend od Balkanskih ratova kulminirao je s početkom Prvog svjetskog rata. Odgovori na takvu politiku bili su različiti i potvrđivali su socijalnu nehomogenost srpskog nacionalnog korpusa. U radu je predložen i primjer najbogatijeg i najutjecajnijeg Srbina Bosne i Hercegovine Gligorija Jeftanovića, čija je društvena uloga i pozicija uvjetovala karakterističnu reakciju.

Hana Younis u članku pod naslovom “*Selami i poljubci sa fronta*”¹⁹³ ukazuje na činjenicu da je početak Prvog svjetskog rata promijenio svakodnevni život stanovnika Sarajeva, njihove svakodnevne navike zamijenila je borba za opstanak. U radu se na osnovu sačuvanih privatnih pisama porodice Žiga, nastalih u periodu 1914–1918. godine, ukazuje na različita viđenja rata i odnose prema njemu. Autorica je posebnu pažnju posvetila pismima koja je tokom Prvog svjetskog rata razmjenjivao bračni par Žiga, a na osnovu kojih se ukazuje na svakodnevni život porodice razdvojene zbog ratnih dještava, u okolnostima u kojima je ratna zbilja diktirala pravila.

Sanja Gladanac u članku pod naslovom *Promjenjivost slike Sarajevskog atentata u udžbenicima historije Bosne i Hercegovine*¹⁹⁴ na osnovu dosad neistražene arhivske građe govori o različitim oblicima kolaboracije žena s okupatorskim vojnicima, kao i pripadnicima kvislinških formacija. Analizi odnosa stanovništva i okupatorskih vojnika, odnosa javnog i privatnog, kao i odnosa spolova dodaje se i kategorija posljedica koje su ti odnosi prouzrokovali.

Salkan Užičanin je napisao rad *Privredne prilike u Bosni i Hercegovini tokom Prvog svjetskog rata*,¹⁹⁵ ali bez korištenja vrlo bogate izvorne građe u Državnom arhivu Bosne i Hercegovine o toj tematici, što bi omogućilo kompleksniji uvid.

¹⁹¹ Brkljača, 2017.

¹⁹² Dujmović, 2017.

¹⁹³ Younis, 2017.

¹⁹⁴ Gladanac, 2017.

¹⁹⁵ Užičanin, 2016.

Povodom obilježavanja stogodišnjice Prvog svjetskog rata Stjepan Matković i Edi Miloš napisali su članak *Spašavanje gladne djece iz Bosne i Hercegovine tijekom Prvoga svjetskog rata: primjer suradnje sa Kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom*.¹⁹⁶ Na temelju arhivske građe i relevantne literature, autori rekonstruiraju kako je 1917. godine bila organizirana akcija za spašavanje ugrožene djece iz siromašnih krajeva juga Monarhije. Na kraju članka dat je pregled statističkih podataka, kao i uvid u postupak povratka djece u roditeljske domove i poimenični popis muslimanske djece.

U nekoliko radova sadržani su i tekstovi putopisne literature. Zijad Šehić je objavio dio putopisa *Adolf Strausz: Bosna. Zemlja i ljudi. Historijski, etnografski i geografski prikaz, Beč, 1884. godine*,¹⁹⁷ kao i dio putopisa *Johann Asboth, Život i življenje u Sarajevu*.¹⁹⁸ U tom putopisu prikazana je struktura grada, politički život u gradu, trgovački i poslovni život, reprezentativne institucije, svakodnevni život i tradicija. Michel Robert je svoje oduševljenje gradom prikazao na stranicama svoga putopisa *Mostar*¹⁹⁹ iz 1909. godine. U dijelu putopisa Milene Preidlsberger-Mrazović *Bosanska bilježnica. Slike pejzaža i kulturne baštine Bosne i Hercegovine*²⁰⁰ izražava se žal što su se lica sarajevskih predgrađa mijenjala sa razvojem industrije i željeznice, jer se razvoju morao platiti danak. Grad je za kratko vrijeme morao primiti mnoštvo ljudi, različitih životnih stilova i navika i usvojiti nove standarde, pa stoga nije čudno da je u tom procesu bilo uništeno ponešto od veće ili manje kulturne i umjetničke vrijednosti, a nerijetko su i parkovi zamijenjeni rogobatnim novogradnjama. Ipak, i takvi propusti napravili su tek neznatna oštećenja na lijepom licu glavnog grada zlatne Bosne. Jozo Džambo je objavio članak *Milena Preindlsberger Mrazović – publicistkinja između tradicionalnog i modernog*.²⁰¹

Pravnoj historiji Bosne i Hercegovine posvećena je značajna pažnja. Sanja Savić je objavila rad *Organizacija i nadležnost Sabora po Zemaljskom ustavu iz 1910. godine*.²⁰² Mehmed Bečić je napisao rad pod naslovom *Austrougarska reforma pravosuđa i građanskog postupka u Bosni i Hercegovini*,²⁰³ a zatim i rad *Novi pogled na transformaciju šerijatskih sudova u Bosni i Hercegovini*:

¹⁹⁶ Matković i Miloš, 2017.

¹⁹⁷ Šehić, 2006a.

¹⁹⁸ Ibid., 2010a.

¹⁹⁹ Ibid., 2006c.

²⁰⁰ Ibid., 2007.

²⁰¹ Džambo, 2017.

²⁰² Savić, 2011.

²⁰³ Bečić, 2015.

*Da li je 1883. godine nametnut kolonijalni model primjene šerijatskog prava?*²⁰⁴

I jezičkom pitanju je posvećena značajna pažnja. U *Analima* Gazi Husrevbegove biblioteke 2001. godine publicirani su radovi koji su bili prezentirani ili pročitani na simpoziju posvećenom dobu bosansko-muslimanskog književnog i kulturnog preporoda i *Beharu*, časopisu koji je na početku 20. stoljeća odigrao krupnu kulturnu i književnu ulogu u Bosni i Hercegovini. Od radova koji se bave književnošću Bosne i Hercegovine predstavljeno je nekoliko.²⁰⁵

Jasmina Đonlagić je napisala rad *Njemačka lirika u bosanskohercegovačkim književnim časopisima, u periodu od 1878. do 1918. godine*.²⁰⁶ Hazema Ništović je napisala rad *Jezički purizam u časopisu Bošnjak*,²⁰⁷ članak *Rasprave o ortografiji i grafiji u austrougarskom periodu – prilog historiji jezika*²⁰⁸ te članak *Pozicije bosanskog jezika u austrougarskom periodu*.²⁰⁹ Bilal Hasanović je objavio pregledni članak *Austrougarska okupacija*

²⁰⁴ Ibid., 2017.

²⁰⁵ Rizvić, M. Doba preporoda kao prelomno u bosansko-muslimanskoj književnosti i kulturi, 9-18; Džaka, B. Književni prevodi sa perzijskog jezika u Beharu, Gajretu i Biseru, 19-36; Maglajlić, M. Lirska pjesma i balada u Beharu, 37-46; Latić, Dž. Arapska književnost u preporodnim časopisima, 47-56; Nezirović, M. Prijevodi sa francuskog i drugih romanskih jezika u muslimanskim časopisima u doba preporoda, 57-72; Jahović, R. Njemačka književnost u muslimanskim preporodnim časopisima 1900–1918, 73-88; Kusturica, N. Ruska književnost u Beharu i Gajretu, 89-106; Pelidija, E. Radovi Hamdije Kreševljakovića i drugih historičara u Beharu, 107-112; Traljić, M. Prvi svršenci Daru-l Muallimina suradnici Behara, 113-118; Milinčević, V. Prosvjetiteljsko-preporodne drame J. S. Popovića i M. Bana (posebno Mejrima i Hajduci), 119-132; Nilević, B. O pogledima Vladimira Ćorovića na književno-kulturno i umjetničko stvaranje Muslimana u Bosni i Hercegovini, 133-148; Palavestra, V. Usmena predanja o šehidima i njihovim grobovima, 149-154; Durić, R. Estetska, etička i strukturna svojstva muslimanskih epskih pjesama objavljenih u Beharu 1900–1912, 155-164; Huković, M. Muslimanski književnici u Gajretu, 165-176; Buturović, Dž. Otkriće muslimanske epike u 19. vijeku, 177-190; Kujundžić, E. Filantropija kod bosanskih Muslimana sa osobitim osvrtom na pravila dobrotvornih društava na početku XX stoljeća, 191-196; Hasandedić, H. Muslimanska društva u Mostaru, 197-214; Memija, M. Štampa i prepreporodni period bosansko-muslimanske književnosti, 215-220; Rešidbegović, A. Osnivanje i rad islamske dioničke štamparije (tiskare) u Sarajevu od 1905–1918. godine, 221-226; Kemura, I. Muslimanska kulturno-prosvjetna društva, 227-236; Hadžiosmanović, L. Uloga Bisera u kulturno-prosvjetnom uzdizanju Muslimana, 237-242; Peco, A. Muslimanski narodni govori i standardizacija našeg jezika, 243-252; Kasumović, A. Bosanskohercegovački muslimani i njihov jezik, 253-266; Juzbašić, Dž. Refleksije ratova na Balkanu 1912./13. godine na držanje Muslimana u Bosni i Hercegovini, 267-276; Gudelj-Velaga, Z. Musa Ćazim Ćatić kao školski pisac, 277-288; Smailović, I. Pogled na pismo i jezik lista Gajret u 1913. godini, 289-300; Isaković, A. Vid bosanskog jezika, 301-312; Čeklić, V. Ilirski pokret i bosansko-muslimanski književno-kulturni preporod, 313-332; Filandra, Š. Muslimani i Evropa s kraja 19. i početka 20. stoljeća, 333-342; Rizvanbegović, F. Lirizam kao obilježje književnosti u Biseru, 343-348.

²⁰⁶ Đonlagić, 2012.

²⁰⁷ Ništović, 2004.

²⁰⁸ Ibid., 2005.

²⁰⁹ Ibid., 2003.

*Bosne i Hercegovine i nove društveno-političke, kulturne i vjersko-prosvjetne prilike.*²¹⁰

Snježana Šušnjara je posebnu pažnju posvetila pitanju školstva u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske uprave, pa je objavila nekoliko članka. U članku pod naslovom *Učiteljstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme Austro-Ugarske*²¹¹ posebna pažnja je posvećena radu osnovnih škola i nastavi vjeronauke, a zatim je razmatrala temu pod naslovom *Školovanje ženske djece u Bosni i Hercegovini u doba Austro-Ugarske (1878.–1918.)*.²¹² Pored toga pažnju je posvetila i temi *Iskoraci u školstvu u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije*.²¹³ Asim Peco je napisao rad *Socijalno-politički kontekst školstva u Mostaru u periodu austrougarske okupacije i danas*.²¹⁴

Članci objavljeni u Republici Srpskoj 2001–2017. godine

U članku pod naslovom *Karakteristike austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*²¹⁵ Borivoje Milošević razmatra glavne karakteristike austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, sa ciljem da se pokaže opravdanje za borbu protiv takve politike. Po istom obrascu i Nikola Žutić je napisao članak pod naslovom *Rimokatoličenje Srba i prodor Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu*,²¹⁶ u kojem religiju promatra kao ključni elemenat za odnose među stanovništvom u Bosni i Hercegovini.

Dragiša D. Vasić je u članku pod naslovom *Organi lokalne uprave u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske vladavine 1878–1918.*²¹⁷ posebnu pažnju posvetio glavnim karakteristikama lokalne uprave. U članku *Doboj i Tešanj uoči i u vrijeme austrougarske okupacije 1878. godine*²¹⁸ promatra prošlost ta dva grada utemeljena u srednjem vijeku na važnom putu koji vodi iz Panonske nizije u unutrašnjost Bosne i dalje prema Jadranu. Na osnovu putopisa Artura Dž. Evansa i neobjavljenih memoara Ademage Mešića promatra se atmosfera u njima neposredno pred ustanak u Bosni (1875–1878), u doba okupacija Doboja i Tešnja 1878. godine te proces uspostave prvih organa lokalne uprave.

²¹⁰ Hasanović, 2007.

²¹¹ Šušnjara, 2013.

²¹² Ibid., 2014.

²¹³ Ibid., 2016.

²¹⁴ Peco, 2015.

²¹⁵ Milošević, 2009.

²¹⁶ Žutić, 2010.

²¹⁷ Vasić, 2010.

²¹⁸ Ibid., 2011.

Marijana Todorović Bilić u članku *Austrougarska kolonizacija u Bosni i Hercegovini*²¹⁹ ukazuje na činjenicu da je nakon okupacije Bosne i Hercegovine dolazilo do sistematske kolonizacije njenih krajeva u kojima je većinom živjelo srpsko stanovništvo, a austrougarska politika je jačala socijalne, političke, privredne i vjerske razlike. Autorica smatra da je “kolonizacija trebala da spriječi ustanke Srba ili muslimana u Bosni i Hercegovini, te da naseljavanjem dolazi do iseljavanja domaćeg stanovništva”. Zbog malo korištene izvorne građe i dometi rada su vrlo ograničeni u odnosu na ono što je već ostvareno u bosanskohercegovačkoj historiografiji.

Vanda Marković Peković u članku *Banjalučke javne apoteke u austrougarskom periodu*²²⁰ ukazuje na činjenicu da je uspostavljanjem austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini započet proces evropeizacije bosanskohercegovačke medicine i farmacije i učinjen značajan preokret u razvoju zdravstvenih prilika. Austrougarski vojni i građanski kvalifikovani ljekari i apotekari preuzimali su liječenje u svoje ruke, a apotekari, naročito Česi i Poljaci, počinjali su u Bosni i Hercegovini otvarati savremene apoteke. Zemaljska vlada je 1879. donijela naredbu kojom je prvi put jasno uređena apotekarska oblast. Sveobuhvatni zakon, nazvan “Red za ljekarnice za Bosnu i Hercegovinu”, donesen je 1907. godine. Zakon je, između ostalog, definirao i osnivanje bosanskohercegovačkog apotekarskog gremija, koji su činili svi upravnici javnih apoteka i magistri farmacije koji rade u javnim apotekama.

Jelena Božić u članku pod naslovom *Izgradnja osnovnih škola za vrijeme austrougarske uprave (Uz stotu godišnjicu škole u Ostojićevu)*²²¹ na osnovu izvorne arhivske građe i relevantne literature kroz prikaz izgradnje i najznačajnijih etapa rada te škole nastoji da rasvijetli taj dio graditeljske i kulturne prošlosti na primjeru izgradnje osnovne škole u Ostojićevu i njene djelatnosti, a školska zgrada je i vjerno svjedočanstvo o graditeljskom konceptu koji je bio tipičan za period austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini.

Boško M. Branković u članku *Sarajevski list o odlasku barona Apela i dolasku barona Alborija na čelo okupacione uprave u Bosni i Hercegovini 1903. godine*²²² piše o tome kako je taj list u četiri broja iz novembra i decembra 1903. godine objavio vijesti vezane za penzionisanje barona Ivana Apela i dolazak novog šefa Zemaljske vlade barona Eugena Alborija.

²¹⁹ Todorović Bilić, 2011.

²²⁰ Marković Peković, 2011.

²²¹ Božić, 2011.

²²² Branković, 2011.

Radovan Šubić je objavio rad *Bosna u "Beleškama" Milana Piroćanca*²²³ u kojem se analizira dnevnički zapis o Bosni i Hercegovini koji je Piroćanac vodio od 1882. do 1884. godine, u periodu kada je obavljao dužnost predsjednika Vlade Srbije.

Dorđe Mikić u radu *Kritika Bosanskog ustava u Bosanskom saboru 1910. godine*²²⁴ razmatra pripremu Ustava i početak rada Sabora koji su srpski politički predstavnici smatrali otvaranjem puteva onima koji su se javili na polju narodne borbe i stvaranja "omladinskih ideala". Prvo zasjedanje Sabora značilo je jednu značajnu etapu u političkom razvoju Bosne i Hercegovine. Autor navodi da je od saborskih zasjedanja posebno bila značajna i karakteristična Peta sjednica, na kojoj su, poslije opširne diskusije o odnosu Bosne i Hercegovine i Monarhije, poslanici jednoglasno prihvatili Rezoluciju, u kojoj su se borili za poboljšanje rada Sabora, u cilju unapređenja političkog i ekonomskog stanja Bosne i Hercegovine.

Aleksandra Stošić u članku *Banjalučki Italijani 1883–1941*.²²⁵ bavi se Italijanima koji su se naselili na područje Mahovljana kod Banjaluke. Na kolonizaciju su ih natjerale velike poplave koje su pogodile pokrajine Trento, Veneto i Furlaniju 1882. godine. Austrougarska okupatorska vlast je u okolini Banjaluke naselila Italijane koji su u Mahovljanima osnovali samostalnu opštinu Tirolska kolonija.

Jelena Božić u članku *Arhitektura Josipa Vancaša u Banjoj Luci*²²⁶ navodi da je u panorami arhitektonskih stilskih izraza austrougarskog perioda u Bosni i Hercegovini poseban izazov predstavljalo nastojanje na stvaranju regionalnog stila koji bi bio istovremeno i savremen i tradicionalan. Začetnik i glavni protagonista te stilske orijentacije bio je arhitekt Josip pl. Vancaš, najznačajniji graditelj i stvaralac iz tog perioda u Bosni i Hercegovini. Taj izuzetno angažirani arhitekta je svojim stvaralaštvom obilježio i izgradnju Banje Luke, gdje je projektovao kuću gradonačelnika i zgradu Filijale Zemaljske banke. Ti objekti predstavljaju najbolje izraze Vancaševih teoretskih stavova o mogućnosti i potrebi kreativne interpretacije baštine.

Jelena Božić u članku *Građevinska služba u Okružnoj oblasti Banja Luka u austrougarskom periodu*²²⁷ promatra djelokrug rada, hijerarhiju i status građevinskih činovnika u Okružnoj oblasti Banja Luka praćene u kontekstu organizacije građevinske službe Zemaljske vlade u Bosni i Hercegovini. Posebno

²²³ Šubić, 2011.

²²⁴ Mikić, 2013.

²²⁵ Stošić, 2013.

²²⁶ Božić, 2013.

²²⁷ Ibid., 2014.

mjesto i značaj dati su elaboraciji građevinskog osoblja na odgovornim pozicijama, među kojima su bili i značajni inženjeri tog doba. Njihovom angažovanju i bogatom iskustvu Banja Luka, kao i drugi gradovi tog okruga, duguju svoj urbani razvoj i identitet, kao prostorni izraz austrougarske uprave.

Nikola Žutić u članku pod naslovom *Omladinski antihabzburški nacional-kulturni pokreti i Sarajevski atentat (1908–1914)*²²⁸ analizom periodike, publicistike i historiografije promatra masovni antiaustrijski liberalni omladinski pokret u Dalmaciji, Hrvatskoj i Sloveniji, koji je, kako tvrdi, “u ideološko-političkom i nacionalnom smislu bio u potpunosti usklađen sa antihabzburškom akcijom mladobosanaca sa Gavrilom Principom”.

Dorđe Mikić u članku *Stogodišnjica iznimnih mera u Bosni i Hercegovini 1913. i Bosanski sabor*²²⁹ ukazuje na to da je Austro-Ugarska zavela iznimne mjere nad Srbima i njihovim prosvjetnim, kulturnim privrednim društvima i *Gajretu* 1. maja 1913. i padom Skadra u crnogorsko-srpske ruke. Smatra da su iznimne mjere bile pravi “mali rat” protiv srpskog naroda u cjelini, jer narod nije bio kažnjen samo ukidanjem i zabranom rada društava nego i brojnim pojedinačnim mjerama, posebno prema sveštenicima, učiteljima i uglednim ljudima. Reagiranja gotovo svih poslanika Srba i dijela Hrvata u Bosanskom saboru bila su veoma odlučna i kritična u odnosu na mjere Monarhije.

Danka Damjanović u članku *Spomen-dom Gavrila Principa u Grahovu*²³⁰ piše da su o Gavrilu Principu ostala brojna sjećanja, ali i jedan trajni spomenik – Spomen-dom Gavrila Principa u Grahovu. Sarajevsko društvo “Krajišnik”, sa pododborima u Banja Luci, Beogradu, Grahovu, Drvaru, Subotici, Kraljevu i Zenici, 1934. godine iniciralo je podizanje spomenika. Idejni projekat je izradio arhitekta Dušan Smiljanić. Do pred kraj 1940. godine na objektu su izvedeni grubi radovi i mogao je služiti za sokolske vježbe. Izbijanje Drugog svjetskog rata je zaustavilo izgradnju Doma. Godine 1995. Dom je potpuno devastiran.

Jovan Babić u članku *Svjedočanstvo jednog sužnja*²³¹ navodi da je bilo poznato odbijanje akademika Vase Čubrilovića da makar u krugu najbližih prijatelja razgovara o Sarajevskom atentatu. Zbog toga autor predstavlja pismo Čubrilovića upućeno iz zeničke kaznionice sestrama početkom 1918. godine, mada sve upućuje na to da je ono svojim većim dijelom ili u cjelini napisano u zatvoru Melersdorf u blizini Beča. Autor navodi da je “poseban značaj pisma

²²⁸ Žutić, 2014.

²²⁹ Mikić, 2014.

²³⁰ Damjanović, 2014.

²³¹ Babić, 2014.

u tome što je pisano na kratkoj vremenskoj distanci od Sarajevskog atentata i da su u njemu spomenuti mnogi sasvim nepoznati detalji o Mladoj Bosni i atentatorima”.

Boško M. Branković u članku *Predstavka Eparhijskog upravnog i prosvjetnog savjeta Eparhije banjolučko-bihačke za osnivanje eparhije bihačke, upućena Zemaljskoj vladi u Sarajevu 1913. godine*²³² pokazuje koliko su austrougarske vlasti bile protiv osnivanja Eparhije Bihačke. Predstavkom upućenom Zemaljskoj vladi u Sarajevu Eparhijski crkveni sud i Eparhijski prosvjetni savjet su se nadali da će pokrenuti i pobuditi Zemaljsku vladu, kao i ostale mjerodavne faktore, da potraže i nađu brži put i način za to pitanje i da pomognu srpsko-pravoslavnom narodu. Đorđe Mikić je objavio rad *Politika Austrougarske u Sandžaku (1878–1918)*,²³³ a Dragan Šućur rad *Svjedočanstvo sveštenika Jove Davidovića iz Prvog svjetskog rata*.²³⁴

Jelena Božić u članku *Društvenopolitički kontekst sakralne arhitekture u Sarajevu u periodu austrougarske uprave*²³⁵ smatra da su sarajevski sakralni objekti austrougarskog perioda potvrda da je arhitektura uvijek izraz historijskih i društvenih prilika određenog vremena, htijenja i mogućnosti jednog društva. Kao osnov za objektivnu analizu i valorizaciju karaktera i značaja tog segmenta graditeljstva autorica tvrdi da je neophodno imati u vidu društveno-politički kontekst njihove izgradnje. Odnos austrougarske vlasti prema pojedinim vjerskim zajednicama, ali i međukonfesionalne odnose, najvidljivije izražavaju sakralni objekti koji su markantna prostorna konkretizacija težnji ka naglašavanju i diferenciranju svake religijske zajednice kroz tematski izbor historijskih stilova.

Jelena Božić u članku *Prilog proučavanju graditeljskog nasljeđa Bijeljine s posebnim osvrtom na austrougarski period*²³⁶ razmatra faktore promjena i kontinuiteta u izgradnji urbanog tkiva, kao i ekonomskog, društvenog i kulturnog života u Bijeljini za vrijeme austrougarske uprave u kontekstu drugih kulturnohistorijskih perioda.

Ljiljana Ševo u članku *Postanak, arhitektura i ikone pravoslavne crkve svetih apostola Petra i Pavla u Kozarcu*²³⁷ daje njene glavne karakteristike, sagrađene 1886, a osvećene 1887. godine. Dva zvonika na zapadnoj strani se u arhitekturi pravoslavnih crkava 1887–1914. godine u Bosni i Hercegovini,

²³² Branković, 2015.

²³³ Mikić, 2015.

²³⁴ Šućur, 2015.

²³⁵ Božić, 2015a.

²³⁶ Ibid., 2015b.

²³⁷ Ševo, 2016a.

osim u Kozarcu, susreću samo na crkvi u Brodci 1884. godine. Građevina se, osim u obliku krovova zvonika, u potpunosti podudara sa tipskim projektom za grkokatoličke crkve, koji su 1884. godine u Građevinskom odsjeku Zemaljske vlade u Sarajevu izgradili J. Kellner i Hans Niemeczek.

Jelena Božić u članku *Obnova manastirske crkve u Dobrunu*²³⁸ predstavlja rezultate istraživanja restauracije dobrunske srednjovjekovne manastirske crkve u XIX stoljeću. Crkva u Dobrunu je dragocjena sakralna građevina velikog historijskog i arhitektonskog značaja. Studija je bazirana na interpretaciji historijskih izvora i sugerije moguće odgovore na pitanja hronologije crkve. U skladu s evropskom teorijom i praksom zaštite spomenika kulture u XIX stoljeću, kao i u skladu s vlastitim stavovima i uvjerenjima, Vancaš je obnovio veliku kulturnohistorijsku vrijednost crkve. Njegova obnova se temelji na harmoniji postojeće bizantijske prostorne koncepcije i romaničke arhitektonske plastike.

U članku pod naslovom *Industrijska baština. Wannekov paromlin u Bijeljini*²³⁹ Jelena Božić razmatra historijski, društveni i arhitektonski značaj Wannekovog paromlina u Bijeljini, izgrađenog 1888. godine. Taj prvi parni mlin u Semberiji je na Privremenoj listi nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine, važan dio industrijske baštine, materijalna i nematerijalna veza s prošlošću i toponim u mentalnoj mapi grada. Kako su vlasnici paromlina uvijek željeli da mlin izražava njihov vlastiti uspjeh i društveni status, arhitektonske karakteristike paromlinova bile su uobičajene. Mlin je zatvoren 1998. godine i ostao je prazan sve do danas. Autorica smatra da autentične dijelove tog spomenika kulture treba sačuvati zbog njegovih historijskih, društvenih, izvornih i urbanističkih vrijednosti, a obnova i prenamjena Wannekovog paromlina se može postići s najvećom osjetljivošću, kao prilika da se oživi osjećaj identiteta i ponosa zajednice.

Jelena Božić u članku *Tipski projekti srpskopравoslavnih crkava u vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*²⁴⁰ ukazuje na to da je nakon perioda osmanske uprave, s nizom ograničenja vezanih za izgradnju crkava, realna potreba u periodu austrougarske uprave bila izgradnja velikog broja srpskopравoslavnih crkava, što je zahtijevalo značajna finansijska sredstva, koja osiromašena Srpska pravoslavna crkva i njen narod u Bosni Hercegovini nisu imali. Austrougarska vlast je pomagala izgradnju sakralnih objekata svih vjerskih zajednica u zemlji, ali je to zbog stanja državnih finansija

²³⁸ Božić, 2016b.

²³⁹ Ibid., 2016a.

²⁴⁰ Ibid., 2017b.

i prioritelnije izgradnje bilo nedovoljno. Kako bi se uštedjelo na izdacima, u Građevinskom odjeljenju Zemaljske vlade su rađeni tipski projekti crkava. Primijenjeni arhitektonski koncept i stilski vokabular potvrđuje politiku Monarhije i nastojanje Vlade da podrži težnju pravoslavnih Srba za izražavanjem vjerskih osobnosti stilskim diferenciranjem svojih sakralnih objekata.

Jelena Božić je u članku *Izgradnja i arhitektura Župne crkve u Bijeljini (1886–1887)*²⁴¹ posvetila pažnju jednoj od prvih sakralnih građevina izgrađenih u periodu austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini koja u mnogočemu predstavlja osoben stilski izraz u arhitekturi krajem XIX stoljeća. Predstavlja i rijedak primjer odstupanja od dominantne neogotičke stilske orijentacije župnih crkava u Vancaševom opusu. Crkva pokazuje manir i rukopis tog vrhunskog projektanta, što joj uz visoke urbanističke, prostorne, historijske i arhitektonske vrijednosti daje i vrijednost reprezentativnosti u Vancaševom opusu, kao i u panorami izgrađenih župnih crkava tog doba u Vrhbosanskoj nadbiskupiji. Odlukom Komisije za nacionalne spomenike Bosne i Hercegovine Župna crkva sa župnim uredom kao graditeljska cjelina proglašena je nacionalnim spomenikom.

Mara Šavljakov u članku pod naslovom *Odnos Velikog upravnog i prosvjetnog saveta prema položaju pravoslavnih sveštenika i učitelja u Bosni i Hercegovini tokom 1914–1918. godine*²⁴² zaključuje da su dešavanja u toku Prvog svjetskog rata imala značajne posljedice na život srpskog pravoslavnog stanovništva, a da je politika Habsburške monarhije ugrozila autonomni položaj srpskih pravoslavnih učitelja i sveštenika u Bosni i Hercegovini, koji su bili izloženi sudskim progonima i neimaštini i dijelili sudbinu naroda. Zahvaljujući radu Velikog upravnog i prosvjetnog savjeta u Sarajevu, bilo je moguće u toku Prvog svjetskog rata pratiti brojne pojave i probleme s kojima se susretao dio srpske inteligencije

Zaključak

Na osnovu analiza i ocjene karakteristika historijske nauke u Bosni i Hercegovini u razmatranom periodu, potrebno je ukazati na nekoliko značajnih činjenica. Agresija na Bosnu i Hercegovinu 1992. imala je krupne posljedice na stanje bosanskohercegovačke historiografije i u njenom susjedstvu, a kao posljedica toga povećan je interes za prošlost i traženje u njoj odgovora na aktualna zbivanja. Historijska nauka se velikim dijelom pretvorila u instrument aktualne politike, pa je malo pažnje posvećeno kritičkim analizama historijskih izvora i njihovom objektivnom vrednovanju i interpretiranju. Nova tumačenja historijskih

²⁴¹ Ibid., 2017a.

²⁴² Šavljakov, 2017.

procesa, uz uklanjanje vjerodostojnih činjenica, utjecala su u velikoj mjeri na oblikovanje novih pristupa historiografiji. Historiografski radovi se u Bosni i Hercegovini različito vrednuju, iako su mnoge činjenice i ranije bile poznate, pa je nemoguće dati jedinstvenu ocjenu bosanskohercegovačke historiografije u kojoj se razmatra period austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Detaljan uvid u strukturu publiciranih historiografskih radova u Bosni i Hercegovini svjedoči da u obradi pojedinih aspekata bosanskohercegovačke prošlosti dominiraju rasprave, članci i kraći prilozi, neujednačenog kvaliteta i naučnih dometa, kao i nedostatak obimnih, naučno utemeljenih studija, koje predstavljaju preduvjet za stvaranje historiografskih sinteza. Iako su u bosanskohercegovačkoj historiografiji postignuti značajni rezultati u izučavanju političkih, ekonomskih i kulturnih kretanja u Bosni i Hercegovini u periodu austrougarske uprave, može se naznačiti nekoliko pitanja koja su ostala zapostavljena u historijskoj nauci: pisanje višetomne historije Bosne i Hercegovine, publiciranje izvorne građe različite provenijencije i tematske zastupljenosti, proučavanje migracija stanovništva u periodu od 1878. do 1918. godine, razmatranje privrede i društva Bosne i Hercegovine u doba austrougarske uprave 1878–1918. godine, sagledavanje društveno-ekonomskih kretanja u toku Prvog svjetskog rata, kao i slike Bosne i Hercegovine u svjetskoj putopisnoj literaturi.

Historiographic works on Bosnia and Herzegovina in the time of Austro-Hungarian rule (1878-1918) published in the country in the period 2001-2017

Conclusion

Based on the analysis and evaluation of the characteristics of historical science in Bosnia and Herzegovina over the period considered, several important facts need to be pointed out. The aggression against Bosnia and Herzegovina in 1992 had profound consequences on the state of Bosnia and Herzegovina's historiography and in its neighbourhood, and as a consequence there is an increased interest in the past and in seeking answers to current events in the past. Historical sciences have largely become an instrument of current policies, so little attention is paid to critical analyses of historical sources and their objective evaluation and interpretation. New interpretations of historical processes, while removing credible facts, have greatly influenced the formation of new approaches to historiography. Historiographic works are valued differently in Bosnia and Herzegovina, although many facts have been known before, so it is impossible to give a singular assessment of Bosnia and Herzegovina's historiography which considers the period of Austro-Hungarian rule in Bosnia and Herzegovina. Detailed insight into the structure of published historiographical works in Bosnia and Herzegovina shows that the treatment of certain aspects of Bosnia and Herzegovina's past is dominated by discussions, articles and short stories of unequal quality and scientific scope, as well as the lack of extensive, scientifically based studies, which are a prerequisite for the creation of historiographic syntheses. Although significant results have been achieved in Bosnian-Herzegovinian historiography in the study of political, economic and cultural developments

in Bosnia and Herzegovina during the Austro-Hungarian period, there are several issues that have been neglected in historical science: the writing of a voluminous history of Bosnia and Herzegovina, the publication of source material of different provenance and thematic representation, study of population migration from 1878 to 1918, consideration of the economy and society of Bosnia and Herzegovina during the Austro-Hungarian rule of 1878-1918, review of socio-economic trends during the First World War, as well as depictions of Bosnia and Herzegovina in world travel literature.

Literatura

Knjige

- Bilinski, L. (2004) *Bosna i Hercegovina u Uspomenama Leona Bilinskog*, Institut za istoriju, Sarajevo.
- Čaušević, J. (prir.) (2014) *Zabilježene žene i javni život Bosne i Hercegovine u 20. vijeku*, Sarajevski otvoreni centar – Fondacija Cure, Sarajevo. Drugo izdanje: 2015.
- Ćorović, V. (1920) *Crna knjiga: Patnje Srba Bosne i Hercegovine za vrijeme svetskog rata 1914–1918*, I. Đ. Đurđević, Beograd – Sarajevo.
- Ćorović, V. (1989) *Crna knjiga: Patnje Srba Bosne i Hercegovine za vrijeme svetskog rata 1914–1918*, Urednici, priređivači i nasljednici autorskih prava V. Ćorovića, Beograd.
- Donia, R. J. (2006) *Sarajevo: Biografija grada*, Historijske monografije, knj. 3, Institut za istoriju, Sarajevo.
- Džaja, S. (2002) *Bosna i Hercegovina u austrougarskom razdoblju (1878–1918). Inteligenција između tradicije i ideologije*, ZIRAL, Mostar – Zagreb.
- Džanko, M. (2006) *Dr. Safvet-beg Bašagić-Redžepašić – (Mirza Safvet – vitez pera i meždana): intelektualna povijest i ideologijska upotreba djela*, Sarajevo-Publishing, Sarajevo.
- Ehli Islam (2001) *Bezakonja okupacione uprave u Bosni i Hercegovini*, Fototipsko izdanje: Srpska Štamparija dra Sv. Miletića, Novi Sad 1901, Čigoja štampa, Beograd.
- Екмечић, М. (2014) *Ратни циљеви Србије 1914.*, 3. изд., “Филип Вишњић” – СПКД “Просвјета”, Београд – Гацко.
- Filipović, N. (ur.) (1983) *Savjetovanje o historiografiji Bosne i Hercegovine (1945–1982)*, Posebna izdanja, knjiga LXV, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 12, ANUBiH, Sarajevo.
- Gaćinović, R. (2014) *Mlada Bosna*, Medija centar Odbrana, Beograd.
- Hadžibegović, I. (2004) *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća*, Institut za istoriju, Sarajevo.
- Hrabak, B. (1980) *Jugosloveni zarobljenici u Italiji i njihovo dobrovoljačko pitanje 1915–1918*, Filozofski fakultet, Institut za istoriju, Novi Sad.
- Huseinović, I. i Babić, Dž. (2004) *Svjetlost Evrope u Bosni i Hercegovini*, Buybook, Sarajevo.
- Islamović, E. (2008) *Školstvo i obrazovanje na području Okruga Bihać za vrijeme austrougarske uprave*, BKZ Preporod, Bihać.
- Jahić, A. (2017) *Muslimansko žensko pitanje u Bosni i Hercegovini. Žena u intelektualnom društvenom životu Bošnjaka od aneksije do Zakona o zabrani nošenja zara i feredže (1908–1950)*, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju – Naučnoistraživački institut *Ibn Sina*, Zagreb – Sarajevo.

- Juzbašić, Dž. (2002) *Politika i privreda u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom*, Posebna izdanja 114, Odjeljenje društvenih nauka 35, ANUBiH, Sarajevo.
- Juzbašić, Dž. i Šehić, Z. (ur.) (2015) *Lične zabilješke generala Oskara Potioreka o unutrašnjopolitičkoj situaciji u Bosni i Hercegovini*, Građa 30, Centar za balkanološka istraživanja 1, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Kamberović, H. (2005) *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1918. godine*, Drugo izdanje, Naučnoistraživački institut Ibn Sina, Sarajevo.
- Kasumović, A. (2016) *Austrougarska trgovinska politika u Bosni i Hercegovini 1878–1914*, Udruženje za modernu historiju / Udruga za modernu povijest (UMHIS), Sarajevo.
- Katz, V. (ur.) (2009) Naučni skup Godina 1918. – bosanskohercegovačko iskustvo, *Historijska traganja* 3, Institut za istoriju, Sarajevo.
- Krzović, I. (2004) *Arhitektura secesije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo-Publishing, Sarajevo.
- Maksimović, V. (ur.) (2014) *Spomenica Mlade Bosne 1914–2014, I–II*, Srpsko prosvjetno i kulturno društvo “Prosvjeta” – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Pale – Istočno Sarajevo.
- Maksimović, V. i Mastilović, D. (ur.) (2014) *Sarajevski atentat 1914. Međunarodni naučni skup istoričara (Gacko, 19–21. septembar 2013. godine) u okviru skupa Ćorovićeви susreti 2013. godine*, 2. izd., SPKD Prosvjeta – Filip Višnjić, Gacko – Beograd.
- Mikić, Đ. (2011) *Austrougarska ratna politika u Bosni i Hercegovini 1914–1918*, Nezavisni univerzitet, Banja Luka.
- Mikić, Đ. (2016) *Sarajevski atentat kao južnoslovenska buržoaska revolucija*, Arhiv Republike Srpske – Udruženje arhivskih radnika Republike Srpske, Banja Luka.
- Miloradović, M. Građa za bibliografiju o Bosni i Hercegovini – radovi objavljeni u SR Jugoslaviji 1992. do 2000 godine, u: *Zbornik za istoriju Bosne i Hercegovine, knjiga 4* (349–408), SANU, Beograd 2004.
- Милошевић, Б. (2016) Српска православна црква и свештенство у Босни и Херцеговини у Првом свјетском рату, Андрићев институт, Вишеград.
- Mutačić, E. (ur.) (2011) *Zbornik radova. Naučni skup Ustavno pravni razvoj Bosne i Hercegovine (1910–2010.)*, Tuzla, 2010. godine, Univerzitet, Tuzla.
- Osmančević, N. (2012) *Sjaši Murta da uzjaše Kurta (austro-ugarska okupacija Bosne i Hercegovine s posebnim osvrtom na Banjaluku i Bosansku krajinu)*, Dnevne nezavisne novine, Banja Luka.
- Pfefer, L. (2014) *Istraga u Sarajevskom atentatu*, Reprint izd. “Nova Evropa”, Zagreb, 1938, Besjeda, Banja Luka.
- Пилиповић, Р. (прир.) (2015) Споменница посвећена мученицима и жртвима добојске интернације из Свјетског рата 1915/16. г. приликом освећења спомен-цркве и спомен-костурнице у Добоју дана 18. септембра 1918., Фототипско изд. из 1938, Српска православна епархија зворничко-тузланска – Српска православна црквена општина, Београд – Бијељина – Добој.
- Поповић, Д. (ур.) (2014) Данашњица и Млада Босна: улога и значај Владимира Гађиновића, Фототипско изд. Сарајево, 1937, Архив Републике Српске – Удружење архивских радника Републике Српске, Бања Лука.
- Preljević, V. i Ruthner, C. (prir.) (2015) *Sarajevski dugi pucnji 1914. Događaj – narativ – pamćenje*, Vrijeme, Zenica.
- Preljević, V. i Spahić, M. (2015) *Sarajevski atentat*, Vrijeme, Zenica.

- Prilozi 29 (2000) *Referati sa Međunarodnog naučnog skupa "Historiografija o Bosni i Hercegovini 1980.–1998.", održanog 4. i 5. novembra 1999. godine, Prilozi 29*, Institut za istoriju, Sarajevo 2000.
- Sanković Simčić, V. (ur.) (2016) *Savremene percepcije kulturnog naslijeđa Austro-Ugarske u Bosni i Hercegovini, Radovi sa Simpozija od 22. novembra 2014. u Sarajevu*, elektronsko izdanje, Nacionalni komitet ICOMOS u Bosni i Hercegovini, Sarajevo.
- Stojnić, B. et al. (prir.) (2015) *Stogodišnjica sudskih procesa u Bosni i Hercegovini i Veleizdajničkog procesa u Banjaluci*, Arhiv Republike Srpske – Gradsko udruženje potomaka i poštovalaca ratnih dobrovoljaca 1912–1918. godine, Banja Luka.
- Šehić, Z. (2013) *U mojoj Bosni: povodom stogodišnjice posjete cara Franje Josipa I Bosni i Hercegovini od 30. maja do 4. juna 1910. godine*, Biblioteka Dobra perla Bosnae, Dobra knjiga, Sarajevo.
- Šehić, Z. (ur.) (2011) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova*, Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Šehić, Z. i Tepić, I. (2002) *Povijesni atlas Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina na geografskim i historijskim kartama*, IP Sejtarija, Sarajevo.
- Šehić, Z. (2007a) *Friz Hans: Bošnjak- Bosniak*, Dobra knjiga, Sarajevo.
- Šehić, Z. (2007b) *U smrt za cara i domovinu! Bosanci i Hercegovci u vojnoj organizaciji Habsburške monarhije 1878–1918*, Biblioteka Kulturno naslijeđe, IP Sarajevo Publishing, Sarajevo.
- Šehić, Z. i Tepić, I. (2007c) *Historical atlas of Bosnia and Herzegovina: Bosnia and Herzegovina on geographical and historical maps*, Sejtarija, Sarajevo;
- Šehić, Z. i Tepić, I. (2007d) *Historischer Atlas Bosnien und Herzegowina: Bosnien und Herzegowina auf geographischen und historischen Karten*, Sejtarija, Sarajevo.
- Škoro, M. (2002) *Pozdrav iz Sarajeva*, Graphic Car, Sarajevo.
- Škoro, M. (2009) *Pozdrav iz Bosne i Hercegovine*, Dom, Sarajevo.
- Špago, S. (2010) *Reforme školstva i pedagoške ideje u Bosni i Hercegovini u periodu 1878–1918.*, BZK Preporod, Mostar.
- Udruženje dobrovoljaca (1997) *Udruženje ratnih dobrovoljaca 1912–1918, njihovih potomaka i poštovalaca*, Udruženje dobrovoljaca, Beograd 1996.
- Udruženje dobrovoljaca (2016) *Udruženje ratnih dobrovoljaca 1912–1918, njihovih potomaka i poštovalaca "Stevan Sindelić"*, *Svilajnac: deset godina postojanja*, Udruženje ratnih dobrovoljaca 1912–1918, njihovih potomaka i poštovalaca "Stevan Sindelić", Svilajnac 2015.
- Valerijan, Ž. (2009) *Leksikon Sarajeva*, Mediapres – Baybook, Sarajevo.
- Vervaet, S. (2013) *Centar i periferija u Austro-Ugarskoj: dinamika izgradnje nacionalnih identiteta u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1918. godine na primjeru književnih tekstova*, Synopsis, Zagreb – Sarajevo.
- Vujković, S. (2009) *U građanskom ogledalu, Identiteti žena bosanskohercegovačke građanske kulture (1878–1941)*, Kulturni centar Beograda – Muzej savremene umjetnosti Republike Srpske, Beograd – Banja Luka.
- Zgodić, E. (2003) *Bosanska politička misao. Austrougarsko doba, Knjiga prva*, DES, Sarajevo.
- Žujo, V. (2018) *Hugo von Kutschera*, Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, Sarajevo.

Radovi u zbornicima i časopisima

- Aleksov, B. (2014) Forgotten Yugoslavism and anti-clericalism of Young Bosnians, *Prilozi* 43, Sarajevo, 79-87.
- Alispahić, F. (2011) Političke refleksije u bošnjačkoj književnosti austrougarskog perioda, u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (457-468), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Andrić, I. (2013) Promjene u Tuzli za vrijeme austrougarske uprave s posebnim osvrtom na fizionomiju i arhitekturu grada, *Baština. Časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe* 6, Tuzla, 40-48.
- Babić, J. (2014) Svjedočanstvo jednog sužnja, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske* VI (6), Banja Luka, 395-416.
- Balta, I. (2003) Zabilješke o hrvatskim i bosanskohercegovačkim vojnim jedinicama u Prvom svjetskom ratu, *Hercegovina* 15–16, Mostar, 61-82.
- Bandžović, S. (2001) Muhadžiri iz Hercegovine u Sandžaku nakon 1878. godine, *Hercegovina* 13–14, Mostar, 137-168.
- Bandžović, S. (2011) Demografska deosmanizacija Balkana i kretanja bosanskohercegovačkih muhadžira (1878–1914), u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (207-234), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Baotić, A. (2011) Historicizam u arhitekturi na primjeru katoličkih sakralnih objekata u Sarajevu 1878–1918., u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (537-559), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Bečić, M. (2015) Austrougarska reforma pravosuđa i građanskog postupka u Bosni i Hercegovini, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu* 58, Sarajevo, 107-124.
- Bečić, M. (2017) Novi pogled na transformaciju šerijatskih sudova u Bosni i Hercegovini: Da li je 1883. godine nametnut kolonijalni model primjene šerijatskog prava?, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu* 60, Sarajevo, 59-82.
- Berkeš, J. (2015) Mađarska štampa o Prvom svjetskom ratu u Bosni i Hercegovini u toku 1914. godine, u: Kožar, A. (ur.) *Zbornik radova sa Naučnog skupa "Bosna i Hercegovina u Prvom svjetskom ratu (1914–1918)", Tuzla, 15. 11. 2014. godine* (145-157), Društvo historičara, Tuzla.
- Besarović Džinić, V. (2008) Sarajevsko jevrejsko pjevačko društvo *Lira*, *Historijska tražanja* 2, Sarajevo, 93-116.
- Bethke, C. (2011) Deutsche Kolonisten in Bosnia. Vorstellungswelten, Ideologie, und Soziale praxis in quellen der Evangelischen Kirche, u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (235-266), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Božić, J. (2012) Izgradnja osnovnih škola za vrijeme austrougarske uprave (Uz stotu godišnjicu škole u Ostojićevu), *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske* IV (4), Banja Luka, 161-180.
- Božić, J. (2013) Arhitektura Josipa Vancaša u Banjoj Luci, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske* V (5), Banja Luka, 185-198.
- Božić, J. (2014) Građevinska služba u Okružnoj oblasti Banja Luka u austrougarskom periodu, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske* VI (6), Banja Luka, 207-225.

- Božić, J. (2015a) Društvenopolitički kontekst sakralne arhitekture u Sarajevu u periodu austrougarske uprave, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske VII (7)*, Banja Luka, 129-148.
- Božić, J. (2015b) Prilog proučavanju graditeljskog nasljeđa Bijeljine s posebnim osvrtom na austrougarski period, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske VII (7)*, Banja Luka, 149-170.
- Božić, J. (2016a) Industrijska baština. Wannekov paromlin u Bijeljini, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske VIII (8)*, Banja Luka, 83-100.
- Božić, J. (2016b) Obnova manastirske crkve u Dobrunu (1886), *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske VIII (8)*, Banja Luka, 65-81.
- Božić, J. (2017a) Izgradnja i arhitektura Župne crkve u Bijeljini (1886–1887), *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske IX (9)*, Banja Luka, 113-130.
- Božić, J. (2017b) Tipski projekti srpskopравoslavnih crkava u vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske IX (9)*, Banja Luka, 97-112.
- Branković, B. M. (2013) Sarajevski list o odlasku barona Apela i dolasku barona Alborija na čelo okupacione uprave u Bosni i Hercegovini 1903. godine, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske V (5)*, Banja Luka, 207-211.
- Branković, B. M. (2014) Predstavka Eparhijskog upravnog i prosvjetnog savjeta Eparhije banjolučko-bihačke za osnivanje eparhije bihačke, upućena Zemaljskoj vladi u Sarajevu 1913. godine, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske VI (6)*, Banja Luka, 389-393.
- Brkljača, S. (2011) Urbanizacija Hercegovine – demografski i privredni razvoj gradova od 1878. do 1941. godine, u: Lučić, I. (ur.), *Hum i Hercegovina kroz povijest. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Mostaru 5. i 6. studenoga 2009., Knjiga II (53-88)*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb.
- Brkljača, S. (2015) Preživljavanje rata u Bosni i Hercegovini 1914–1918. prema *Glasi slobode*, u: Kožar, A. (ur.) *Zbornik radova sa Naučnog skupa “Bosna i Hercegovina u Prvom svjetskom ratu (1914–1918)”*, Tuzla, 15. 11. 2014. godine (173-192), Društvo historičara, Tuzla.
- Brkljača, S. (2017) Dirigovani društveni život grada u totalnom ratu – Sarajevo od 1914. do 1918. godine, *Prilozi* 46, Sarajevo, 99-116.
- Cvijetinović, N. (2015) Literatura o Prvom svjetskom ratu u Muzeju istočne Bosne u Tuzli, u: Kožar, A. (ur.) *Zbornik radova sa Naučnog skupa “Bosna i Hercegovina u Prvom svjetskom ratu (1914–1918)”*, Tuzla, 15. 11. 2014. godine (210-223), Društvo historičara, Tuzla.
- Ćošković, P. (2011) Bosansko srednjovjekovlje u putopisu Heinricha Rennera, u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova (359-421)*, Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Damjanović, D. (2014) Spomen-dom Gavrila Principa u Grahovu, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske VI (6)*, Banja Luka, 341-345.
- Donia, R. J. (2008-2013) Neuvjerljiva kolonija: konceptualizacija austro-ugarske ere u Bosni i Hercegovini, *Prilozi* 37, Sarajevo, 137-141; na engleskom: Bosnia and Herzegovina: the Proximate Colony in the Twilight of Empire, *Godišnjak* 42, Centar za balkanološka ispitivanja ANUBiH, Sarajevo 2013, 197-202.

- Donia, R. J. (2013) Rural rebellion and imperial states in Eastern Herzegovina in the nineteenth century, u: Kamberović, H. (ur.), *Spomenica Ibrahima Karabegovića. Zbornik radova* (143-155), Posebna izdanja 10, Institut za istoriju, Sarajevo.
- Donia, R. J. (2014) Iconography of an assassin: Gavrilo Princip from terrorist to celebrity, *Prilozi* 43, Sarajevo, 57-78.
- Drino, Dž. i Londrc, B. Sarajevski atentat i reakcije građana Bosne i Hercegovine, u: Kožar, A. (ur.) *Zbornik radova sa Naučnog skupa "Bosna i Hercegovina u Prvom svjetskom ratu (1914-1918)", Tuzla, 15. 11. 2014. godine* (111-123), Društvo historičara, Tuzla.
- Dujmović, S. (2005) "Srpska riječ" i 1914. godina – sistem nacionalne mobilizacije, *Prilozi* 34, Sarajevo, 49-59.
- Dujmović, S. (2006) Između tradicije i modernizacije – *Bosanska vila* u prvoj godini izlaženja (1886), *Prilozi* 35, Sarajevo, 45-59.
- Dujmović, S. (2011) Pogledi Jelice Belović Bernadžikovske iz njene bosanske Sopstvene sobe, u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (481-502), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Dujmović, S. (2015) Osmu silu u uvodu Velikog rata: prilog istoriji srpske štampe u Bosni i Hercegovini, u: Kožar, A. (ur.) *Zbornik radova sa Naučnog skupa "Bosna i Hercegovina u Prvom svjetskom ratu (1914-1918)", Tuzla, 15. 11. 2014. godine* (124-144), Društvo historičara, Tuzla.
- Dujmović, S. (2016) O privrednoj saradnji gradskih elita u Bosni i Hercegovini u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije, *Prilozi* 45, Sarajevo, 77-96.
- Dujmović, S. (2017) *Rat protiv podanika – slučaj Jeftanović*, *Prilozi* 46, Sarajevo, 117-138.
- Duranović, A. (2010-2011) Prva godina Prvog svjetskog rata: Džemaludin ef. Čaušević na stranicama Sarajevskog lista, u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (195-203), Filozofski fakultet, Sarajevo; *Prilozi* 39, Sarajevo 2010, 175-184.
- Duranović, A. (2011a) Historijska 1910. godina. Pogled u sarajevsku štampu, *Historijska traganja* 7, Sarajevo, 41-71.
- Duranović, A., Juzbašić, Dž., Kamberović, H., Šehić, Z. i Kasumović, A. (2012) Promocija zbornika radova sa međunarodne konferencije "Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918.", *Radovi* XVI (2), Filozofski fakultet, Sarajevo, 497-515.
- Duranović, A. (2016) Organizaciona struktura Islamske zajednice i "austrijsko naslijeđe" 36-41. Međunarodna i multidisciplinarna konferencija "Naša Bosna" – "Bečka škola". Mjesna pamćenja, percepcije, mostovi i prelamanja u odnosu Austrije – Bosne i Hercegovine
- Džambo, J. (2017) Milena Preindlsberger Mrazović – publicistkinja između tradicionalnog i modernog, *Bosna Franciscana* 46, Sarajevo, 9-54.
- Donlagić, J. (2012) Njemačka lirika u bosanskohercegovačkim književnim časopisima, u periodu od 1878. do 1918. godine, *Educa* 5 (5), Mostar, 129-138.
- Forto, F. (2005) Afere i prevare u BiH 1914.-1918., *Prilozi* 34, Sarajevo, 67-78.
- Gladanac, S. (2017) Promjenjivost slike Sarajevskog atentata u udžbenicima historije Bosne i Hercegovine, *Prilozi* 46, Sarajevo, 159-174.
- Grižak, Z. (2004) Benjamin Kállay i vrhbosanski nadbiskup Josip Stadler. Problemi katolicizma u Bosni i Hercegovini, *Prilozi* 33, Sarajevo, 101-133
- Grižak, Z. (2011a) Analiza identitetskih odrednica bosanskih i hercegovačkih Hrvata u austro-ugarskom razdoblju, u: Lučić, I. (ur.), *Hum i Hercegovina kroz povijest. Zbornik ra-*

- dova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Mostaru 5. i 6. studenoga 2009., *Knjiga II* (89-132), Hrvatski institut za povijest, Zagreb.
- Grijak, Z. (2011b) O nekim važnijim aspektima konverzija na katolicizam u Bosni i Hercegovini u austrougarskom razdoblju u svjetlu neobjavljenih arhivskih izvora, u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (143-165), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Grijak, Z. (2011c) O počecima djelovanja Hrvatske narodne zajednice i Hrvatske katoličke udruge u parlamentarnim uvjetima, *Historijska traganja* 7, Sarajevo, 73-117.
- Gušić, S. i Hadžiabdić, H. (2015) Osvrt na arhivsku građu o Prvom svjetskom ratu u arhivima Bosne i Hercegovine, u: Kožar, A. (ur.) *Zbornik radova sa Naučnog skupa “Bosna i Hercegovina u Prvom svjetskom ratu (1914–1918)”*, Tuzla, 15. 11. 2014. godine (193-210), Društvo historičara, Tuzla.
- Harrington, S. (2014) The politics of memory: the face and the place of the Sarajevo Assassination, *Prilozi* 43, Sarajevo, 113-140.
- Hasanović, B. (2007) Austrougarska okupacija Bosne i Hercegovine i nove društveno-političke, kulturne i vjersko-prosvjetne prilike, *Zbornik radova Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici* 5 (5), Zenica, 127-142.
- Haselsteiner, H. (2013) Wien – Ferment slavischer kulturen, u: Kamberović, H. (ur.), *Spomenica Ibrahima Karabegovića. Zbornik radova* (179-190), Posebna izdanja 10, Institut za istoriju, Sarajevo.
- Haselsteiner, H. (2014) Ungarn und das Attentat am “Vidovdan” im Juni 1914. Die ungarische Opposition im Reichsrat und die Schüsse in Bosniens Hauptstadt, *Prilozi* 43, Sarajevo, 41-55.
- Hengel, G. van (2014) “Up in flames” – Gavrilo Princip and the City, *Prilozi* 43, Sarajevo, 89-97.
- Hladki, L. (2011) Pogledi Čeha na Bosnu i Hercegovinu u 1878. i 1908. godini, u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (325-332), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Hoare, M. A. (2008) Uloga austro-ugarske vlasti u nastanku bosanskih nacionalnih pokreta, *Prilozi* 37, Sarajevo, 143-148.
- Imamović, M. (2008) *Gradačac i njegov kotar kao administrativno i privredno područje za vrijeme austrougarske uprave 1878–1918. godine*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu 51, Sarajevo, 257-278.
- Imamović, M. (2011) Zemaljski statut u ustavnoj historiji Bosne i Hercegovine, *Historijska traganja* 7, Sarajevo, 11-39.
- Imamović, M. (2014) The First Critical Approach to Young Bosnia, *Prilozi* 43, Sarajevo, 17-22.
- Inaba, M. (2016) Pisanje japanskih listova o Sarajevskom atentatu, *Prilozi* 45, Sarajevo, 97-117.
- Jahić, A. (2012) O imenovanju Džemaludina Čauševića za reisul-ulemu 1913. godine, *Prilozi* 41, Sarajevo, 59-78.
- Jahić, A. (2015) U raljama “degeneracije i(li) nužde”. Prilog istraživanju muslimanskog ženskog pitanja u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom, *Historijska traganja* 16, Sarajevo, 117-156.

- Jahić, A. i Bokun, E. (2015) Memorandum Šerifa Arnautovića caru Karlu 1917. godine, *Prilozi* 44, Sarajevo, 145-179.
- Jolić, R. (2015) Austrougarske utvrde u Hercegovini. Obrambena crta: Kalinovik, Ulog-Obrnja, Nevesinje, Stolac (die zweite linie), *Hercegovina. Časopis za kulturno i povijesno naslijeđe* 26 (1), Mostar, 215-250.
- Jounis, H. (2011) Utjecaj austrougarskih podanika na svakodnevni život u Sarajevu pred okupaciju Bosne i Hercegovine, u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (469-480), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Juzbašić, Dž. (2001) Refleksije ratova na Balkanu 1912./13. godine na držanje Muslimana u Bosni i Hercegovini, *Anali GHB XIX–XX*, Sarajevo, 267-276.
- Juzbašić, Dž. (2001-2003) Nekoliko napomena o etničkom razvitku u Bosni i Hercegovini, *Prilozi* 30, Sarajevo, 195-206; *Dijalog* IX (1–2), Sarajevo 2003, 202-213. Na njemačkom jeziku: Einige Anmerkungen zur ethnischen Entwicklung in Bosnien-Herzegowina, *Revija slobodne misli* 99 (31), Sarajevo 2001, 23-34.
- Juzbašić, Dž. (2002-2000) Neki pogledi Nedima Filipovića na etnički razvitak u Bosni i Hercegovini, *Forum Bosnae* 18, Sarajevo, 30-41; Redžić, E. (ur.) (2000) *Okrugli sto Naučno djelo Nedima Filipovića, Sarajevo, 23 novembar 1999.* (31-43), Posebna izdanja 112, Odjeljenje društvenih nauka 32, ANUBiH, Sarajevo.
- Juzbašić, Dž. (2002-2003) Die Geschichtsschreibung in Bosnien-Herzegowina im letzten Jahrzehnt des 20. Jahrhundert. Thesen zur Diskussion, *Prilozi* 31, Sarajevo, 17-31; *Klio ohne Fesseln? Historiographie im östlichen Europa nach dem Zusammenbruch des Kommunismus* (421-433), Peter Lang Verlag, Frankfurt am Mein, 2003.
- Juzbašić, Dž. (2005) Die österreichisch-ungarische Okkupationsverwaltung in Bosnien-Herzegowina. Einige Aspekte der Beziehungen zwischen den Militär- und Zivilbehörden, *Prilozi* 34, Sarajevo, 81-112.
- Juzbašić, Dž. (2009) Aneksija i problemi donošenja Zemaljskog ustava (štatuta) za Bosnu i Hercegovinu, *Godišnjak* 38 (36), Centar za balkanološka ispitivanja ANUBiH, Sarajevo, 183-227.
- Juzbašić, Dž. (2011a) Aneksija Bosne i Hercegovine i problemi donošenja Zemaljskog ustava (štatuta), u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (87-132), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Juzbašić, Dž. (2011b) Iljas Hadžibegović i njegovo razumijevanje istorije austrougarskog razdoblja, *Radovi* 16 (2), Filozofski fakultet, Sarajevo, 41-44.
- Juzbašić, Dž. (2011-2004) Die Wirtschafts- und Verkehrspolitik Benjamin Kállays in Bosnien-Herzegowina (Hauptmerkmale), *Godišnjak* 40 (38), Centar za balkanološka ispitivanja, ANUBiH, Sarajevo, 277-286; prijevod: Privredna i saobraćajna politika Benjamina Kálaja u Bosni i Hercegovini (glavna obilježja), *Dijalog* 1, Sarajevo 2004, 23-38.
- Juzbašić, Dž. (2013a) Bosna i Hercegovina u austrougarskoj politici gradnje željeznica prema Istoku, *Godišnjak* 42, Centar za balkanološka ispitivanja, ANUBiH, Sarajevo, 165-196; prijevod: Bosnien und die Herzegowina in der österreichisch-ungarischen Orient-Eisenbahnbaupolitik, *Südost-Forschungen* 72, München 2013, 11-62.
- Juzbašić, Dž. (2013b) Nekoliko podataka o Safvet-begu Bašagiću kao članu Predsjedništva Bosanskohercegovačkog sabora, u: Kamberović, H. (ur.), *Spomenica Ibrahima Karabegovića. Zbornik radova* (191-224), Posebna izdanja 10, Institut za istoriju, Sarajevo.

- Kaljević, V. (2015) Prvi svjetski rat u Bosni i Hercegovini na stranicama *Glasa Crnogorca* (1914–1915), u: Kožar, A. (ur.) *Zbornik radova sa Naučnog skupa "Bosna i Hercegovina u Prvom svjetskom ratu (1914–1918)"*, Tuzla, 15. 11. 2014. godine (158-172), Društvo historičara, Tuzla.
- Kamberović, H. (2004) Pismo mostarskoga biskupa fra Alojzija Mišića upućeno zemaljskom poglavaru Oskaru Potioreku 1913. godine, *Prilozi* 33, Sarajevo 211-218.
- Kamberović, H. (2005) Ubojstvo Franza Ferdinanda u Sarajevu 1914. – devedeset godina poslije, *Prilozi* 34, Sarajevo, 13-22.
- Kamberović, H. (2008) "Hrvatska misao" u Bosni i Hercegovini 1913–1914. godine – model građenja nacionalnog identiteta, *Historijska traganja* 1, Sarajevo, 83-99
- Kamberović, H. (2014) Commemoration of the First World War in Bosnia and Herzegovina, *Prilozi* 43, Sarajevo, 7-15.
- Kaser, K. (2011) Bosnien-Herzegowina unter österreichisch-ungarische Herrschaft – eine Zwischenbilanz, u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (21-32), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Kasumović, A. (2009) Modaliteti eksterne kolonizacije u Bosni 1890–1914: case study za njemačke erarne kolonije, *Prilozi* 38, Sarajevo, 81-120.
- Kasumović, A. (2010) Zemaljska pripadnost stanovnika Bosne i Hercegovine u prvim godinama austrougarske uprave, *Historijska traganja* 6, Sarajevo, 9-34.
- Kasumović, A. (2011) Njemački kolonisti u Bosni u toku Prvog svjetskog rata, u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (287-302), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Kasumović, A. (2011-2007) Prilog povijesti marginalnih skupina u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske uprave: prostitutke, u: Omanić, A. i Pećanac, N. (ur.), *Zbornik radova. Savjetovanje Izvori za prikupljanje i istraživanje podataka o zdravstvenoj i socijalnoj kulturi sa posebnim osvrtom na Kanton Sarajevo i šire*, Sarajevo, 21. 12. 2010. (161-178), Zavod za javno zdravstvo Federacije BiH, Sarajevo; *Historijski zbornik* 60, Zagreb 2007, 161-178.
- Kasumović, A. (2014a) Austrougarska trgovačka politika i obrazovanje: trgovačke škole u Bosni i Hercegovini (1878–1914), *Historijska traganja* 14, Sarajevo, 119-158.
- Kasumović, A. (2014b) *Čovjek iz sjene: Eugen Sladović pl. Sladojevički, Radovi. Historija, Historija umjetnosti, Arheologija* 17 (3), Sarajevo, 311-320.
- Kasumović, A. (2014c) Djelatnost konzulata u Bosni i Hercegovini u prvim godinama austrougarske okupacije 1878–1881, *Godišnjak* 43, Centar za balkanološka ispitivanja AN-UBiH, Sarajevo, 237-251.
- Kasumović, A. (2015a) Austrougarska kolonizaciona politika u Bosni i Hercegovini i prvi njemački doseljenici, u: Omerović, E. (ur.) *Nijemci u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj – nova istraživanja i perspektive. Zbornik radova* (75-95), Posebna izdanja 13, Institut za istoriju, Sarajevo.
- Kasumović, A. (2015b) Carski osmanski generalni konzulat u Sarajevu (1910–1918), *Prilozi* 44, Sarajevo, 57-79.
- Kasumović, A. (2017) Dvostruka drugost: Romi kao etnička manjina i marginalna grupa na prijelomu 19. i 20. stoljeća, u: Omerović, E. (ur.), *Historijski pogled na razvoj i položaj nacionalnih manjina u Sarajevu i Bosni i Hercegovini Zbornik radova* (19-49), Edicija

- Zbornici 2, Udruženje za modernu historiju/Udruga za modernu povijest, UMHS, Sarajevo.
- Kasumović, A. i Radušić, E. (2017) Zaljubljeni u plijen – Austrougarska vladavina u Bosni i Hercegovini 1878–1918, u: Gafić, Z. et al. (prir.) *Između dvije imperije. Bosna i Hercegovina na fotografijama Františke Topića 1885.–1919.* (187-206), Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- Katz, V. (2008) Ideološka upotreba otkrivanja spomen-ploče Gavrilu Principu u odgoju i obrazovanju generacija u Bosni i Hercegovini, *Prilozi* 37, Sarajevo, 113-126.
- Katz, V. (2014) Ideological use of the memorial plaques dedicated to Gavrilu Princip in the upbringing and education of generations of youth in Bosnia and Hercegovina, *Prilozi* 43, Sarajevo, 99-111.
- Kodrić, S. (2011) Mjesto pamćenja historijske traume – Austrougarska tema u novijoj bošnjačkoj književnosti, u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009.* Zbornik radova (423-455), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Kolar Dimitrijević, M. (2013) Prilog poznavanju života Koste Hörmmana, upravnika, muzealca, folkloriste i publiciste u Sarajevu od 1880. do 1913. godine, u: Kamberović, H. (ur.), *Spomenica Ibrahima Karabegovića. Zbornik radova (157-177)*, Posebna izdanja 10, Institut za istoriju, Sarajevo.
- Kožar, A. (2008) Osnivanje i djelovanje kulturno-prosvjetnih i drugih društava u Tuzli i okolici u vrijeme četrdesetogodišnje austrougarske vladavine, u: *Stoljeće HKD "Napredak" – Tuzla. Zbornik radova (6-19)*, HKD "Napredak", Tuzla.
- Kožar, A. (2011) Austrougarska kolonizacija granice na Drini, u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009.* Zbornik radova (267-285), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Kožar, A. (2015) Uvodno izlaganje, u: Kožar, A. (ur.) *Zbornik radova sa Naučnog skupa "Bosna i Hercegovina u Prvom svjetskom ratu (1914–1918)", Tuzla, 15. 11. 2014. godine (11-16)*, Društvo historičara, Tuzla.
- Kučuk-Sorguč, I. (2005) Prilog historiji svakodnevnice: Spomenik umorstvu – okamenjena prošlost na izdržavanju stoljetne kazne, *Prilozi* 34, Sarajevo, 61-66.
- Kujović, M. (2010) Privremeno izmještanje bosanskohercegovačke djece u Slavoniju (1917–1920) prema građi Arhiva Bosne i Hercegovine, *Historijska traganja* 6, Sarajevo, 35-48.
- Kujović, M. (2012) Ostavština Hadži Save Kosanovića, dabro-bosanskog mitropolita, *Historijska traganja* 8, Sarajevo, 93-108.
- Kursar, V. (2016) Habsburgovci kao predstavnici bosanskih franjevaca na osmanskoj Porti 18-22; Međunarodna i multidisciplinarna konferencija "Naša Bosna" – "Bečka škola". Mjesta pamćenja, percepcije, mostovi i prelamanja u odnosu Austrije – Bosne i Hercegovine
- Leka, A. (2011) Bosna i Hercegovina na izložbama za vrijeme austrougarske uprave, u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009.* Zbornik radova (503-515), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Lužija, S. (2016) O pokušaju Srba da osnuju štedioničku zadrugu u Dobrunu, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske* 8 (8), Banja Luka, 267-278.
- Lyon, J. (2014) Habsburg Sarajevo 1914: A Social Picture, *Prilozi* 43, Sarajevo, 23-40.
- Ljuca, A. (2011) František Valoušek – sudionik i svjedok zbivanja u istočnoj Bosni u vrijeme Aneksione krize, u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u*

- okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (349-355), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Marković Peković, V. (2011) Banjalučke javne apoteke u austrougarskom periodu, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske* III (3), Banja Luka, 137-148.
- Matijašević, Z. (2002) Državno-pravni položaj Bosne i Hercegovine u političkim koncepcijama dr. Ive Pilara (1917.–1918.), *Prilozi* 31, Sarajevo, 137-154.
- Matković, S. (2011) Hrvatski pogledi na uvođenje Bosanskohercegovačkog sabora, *Historijska traganja* 7, Sarajevo, 119-134.
- Matković, S. i Miloš, E. (2017) Spašavanje gladne djece iz Bosne i Hercegovine tijekom Prvoga svjetskog rata: primjer suradnje sa Kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom, *Historijska misao* 3 (3), Tuzla, 123-157.
- Memić, N. (2016) Austrijsko u bosanskom. Jezik kao zajedničko kulturno naslijeđe u odnosima između Austrije i Bosne i Hercegovine 12-17. Međunarodna i multidisciplinarna konferencija “Naša Bosna” – “Bečka škola”. Mjesta pamćenja, percepcije, mostovi i prelamanja u odnosu Austrije – Bosne i Hercegovine
- Mikić, Đ. (2013) Kritika Bosanskog ustava u Bosanskom saboru 1910. godine, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske* V (5), Banja Luka, 213-229.
- Mikić, Đ. (2014) Stogodišnjica iznimnih mera u Bosni i Hercegovini 1913. i Bosanski sabor, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske* VI (6), Banja Luka, 263-270.
- Mikić, Đ. (2015) Politika Austrougarske u Sandžaku (1878–1918), *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske* VII (7), Banja Luka, 97-128.
- Milošević, B. (2009) Karakteristike austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske* I (1), Banja Luka, 261-274.
- Milošević, B. (2016) “Propast pravoslavlja u Herceg-Bosni” Svjedočanstvo iz vremena borbe Srba za crkveno-školsku autonomiju, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske* 8 (8), Banja Luka, 253-265.
- Musa, Š. i Musa, I. Hrvatske političke novine u Mostaru na smjeni XIX. i XX. stoljeća, u: Lučić, I. (ur.), *Hum i Hercegovina kroz povijest. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Mostaru 5. i 6. studenoga 2009., Knjiga II* (133-148), Hrvatski institut za povijest, Zagreb.
- Naletilić, M. (2011) Značaj uzgoja i prerade duhana za društvo i ekonomiju Hercegovine od 1914. do 1918. godine, u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (303-321), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Nametak, M. (2016a) Privilegovana Zemaljska banka za Bosnu i Hercegovinu 1914–1918. godine, *Prilozi* 45, Sarajevo 119-132.
- Nametak, M. (2016b) Uloga banaka u privrednom razvoju Bosne i Hercegovine za vrijeme austro-ugarske uprave 1878–1918, *Radovi. Historija, historija umjetnosti, arheologija* 4, Filozofski fakultet, Sarajevo, 165-179.
- Ništović, H. (2003), Pozicije bosanskog jezika u austrougarskom periodu, *Zbornik radova Pedagoškog fakulteta u Zenici* 1 (1), Zenica, 165-196.
- Ništović, H. (2004), Jezički purizam u časopisu Bošnjak, *Zbornik radova Pedagoškog fakulteta u Zenici* 2 (2), Zenica, 113-125.
- Ništović, H. (2005), Rasprave o ortografiji i grafiji u austrougarskom periodu – prilog historiji jezika, *Zbornik radova Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici* 4 (3), Zenica, 149-168.

- Okey, R. (2013) The Primary School Movement in the South Slav Lands of the Habsburg Monarchy in the Era of Dualism: Ideal and Reality, *Godišnjak* 42, Centar za balkanološka ispitivanja, ANUBiH, Sarajevo, 147-164.
- Peco, A. (2015) Socijalno-politički kontekst školstva u Mostaru u periodu austrougarske okupacije i danas, *Kulturološko-historijski razvoj grada Mostara* 1 (1), Mostar, 43-50
- Peters, M. S. (2005) U sjeni ubijenog nadvojvode: Karlo Tersztyánsky i Stjepan Sarkotić, *Prilozi* 34, Sarajevo, 39-48.
- Poloni, Ž. (2011) Olomouc, posljednje utočište bosanskih vojnika, u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (561-567), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Preljević, V. (2016) Vijećnica o pregnantnosti i književno-kulturnoj konstrukciji mjesta pamćenja 9-11; Međunarodna i multidisciplinarna konferencija “Naša Bosna” – “Bečka škola”. Mjesta pamćenja, percepcije, mostovi i prelamanja u odnosu Austrije – Bosne i Hercegovine
- Radušić, E. (2005a) *Bosna i Hercegovina u Uspomenama Leona Bilinskog*. Sarajevo: Institut za istoriju, 2004., str. 112, *Prilozi* 34, Sarajevo, 364-367.
- Radušić, E. (2005b) Agrarno pitanje u Bosanskohercegovačkom saboru 1910–1914., *Prilozi* 34, Sarajevo, 119-154.
- Radušić, E. (2011a) Abdul-Hamid u Bosni, *Prilozi* 40, Sarajevo, 221-229.
- Radušić, E. (2011b) Uspostavljanje austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini prema izvještajima britanskog konzulata u Sarajevu, u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (33-53), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Ress, I. (2016) Religijska autonomija muslimana u Bosni i Hercegovini i mađarska politika oko 1900 godine (promjene slike o Bosni i Hercegovini u mađarskoj javnosti) 33- 35; Međunarodna i multidisciplinarna konferencija “Naša Bosna” – “Bečka škola”. Mjesta pamćenja, percepcije, mostovi i prelamanja u odnosu Austrije – Bosne i Hercegovine
- Reynolds, D. (2003) Kavaljeri, kostimi, umjetnost: kako je Beč doživljavao Bosnu 1878.–1900., *Prilozi* 32, Sarajevo, 135-148.
- Ruthner, C. (2008) ‘Naš’ mali ‘Orijent’; jedno postkolonijalno čitanje austrijskih i njemačkih kulturalnih narativa o Bosni i Hercegovini 1878–1918, *Prilozi* 37, Sarajevo, 149-167.
- Ruthner, C. (2016) Mračna strana zaposjedanja: predstavljanje okupacionog vojnog pohoda 1878 23- 25; Međunarodna i multidisciplinarna konferencija “Naša Bosna” – “Bečka škola”. Mjesta pamćenja, percepcije, mostovi i prelamanja u odnosu Austrije – Bosne i Hercegovine
- Sarić, S. (2001) Tragom jednog dokumenta (Imenovanje gradonačelnika grada Mostara 1910. godine), *Hercegovina* 13–14, Mostar, 219-228.
- Sarić, S. i Štimac, V. (2005-2008) Gdje je bila sarajevska Hagada od 1894. do 1913. godine?, *Prilozi* 34, Sarajevo, 113-117; *Historijska traganja* 1, Sarajevo 2008, 69-81.
- Savanović, Ž. (2014) Bibliografija Zbornika za istoriju Bosne i Hercegovine, 1–7 (1995–2012), *Glasnik udruženja arhivskih radnika Republike Srpske* VI (6), 609-616.
- Savić, S. (2011) Organizacija i nadležnost Sabora po Zemaljskom ustavu iz 1910. godine, (Izlaganje s Naučno-stručnog skupa s međunarodnim učešćem Bosna i evropski identitet, održanog u Zenici 05–06. novembra 2010. godine), *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici* 4 (7), Zenica, 227-236.

- Scheer, T. (2016) Carsko-kraljevski garnizon Bosna i Hercegovina (1878-1918): između zaostalosti, nacionalizma i fascinacije Orijentom 5-9; Međunarodna i multidisciplinarna konferencija “Naša Bosna” – “Bečka škola”. Mjesta pamćenja, percepcije, mostovi i prelamanja u odnosu Austrije – Bosne i Hercegovine
- Schmidl, E. A. (2016) Carsko-kraljevski vojnici u Prvom svjetskom ratu: njihova uloga u ratu i naknadno djelovanje do današnjih dana 26-27; Međunarodna i multidisciplinarna konferencija “Naša Bosna” – “Bečka škola”. Mjesta pamćenja, percepcije, mostovi i prelamanja u odnosu Austrije – Bosne i Hercegovine
- Selimović, S. (2008a) Aneksija Bosne i Hercegovine, *Bosanski jezik, časopis za kulturu bosanskoga književnog jezika* 5, Tuzla, 11-15.
- Selimović, S. (2008b) Položaj muslimanskih konfesionalnih škola u Bosni i Hercegovini zadnjih godina austrougarske uprave, *Pogledi* 12, Tuzla, 213-230.
- Smoljan, V. (2001) Austrougarska ekonomska politika i privredni razvitak Hercegovine, *Hercegovina* 13–14, Mostar, 169-186.
- Stefan Peters, M. (2011) Konceptije rješavanja južnoslavenskog pitanja Stjepana baruna Sarkotića, u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (133-142), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Stojnić, B. (2016) Štampa u Bosanskoj krajini 1906–1941, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske* 8 (8), Banja Luka, 445-446.
- Stošić, A. (2013) Banjalučki Italijani 1883–1941, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske* V (5), Banja Luka, 169-183.
- Stošić, V. M. i Đuran, G. R. (2016) Optužnica Državnog odvjetništva u Sarajevu protiv Lazara Đukića i drugih iz 1915. godine, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske* 8 (8), Banja Luka, 279-313.
- Šarac, A. (2012) Bosna i Hercegovina u turističkim vodičima na njemačkom jeziku od 1878. do 1918. godine, *Radovi, Historija, historija umjetnosti, arheologija* 16 (2), Filozofski fakultet, Sarajevo, 285-300.
- Šarac, I. (2011) Hercegovina u razdoblju austro-ugarske uprave, u: Lučić, I. (ur.), *Hum i Hercegovina kroz povijest. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Mostaru 5. i 6. studenoga 2009., Knjiga II* (11-52), Hrvatski institut za povijest, Zagreb.
- Šavljakov, M. (2017) Odnos Velikog upravnog i prosvetnog saveta prema položaju pravoslavnih sveštenika i učitelja u Bosni i Hercegovini tokom 1914–1918. godine, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske* IX (9), Banja Luka, 139-165.
- Šehić, Z. (2001) Aneksija Bosne i Hercegovine 1908. i evropska diplomacija, *Hercegovina* 13–14, Mostar, 187-216.
- Šehić, Z. (2003) Bibliografija: historiografski radovi o Bosni i Hercegovini objavljeni u zemlji i inostranstvu 1990–2000., u Redžić, E. (ur.) *Naučni skup Istorijska nauka o Bosni i Hercegovini u razdoblju 1990.–2000., Sarajevo, 30. i 31. oktobar 2001.* (197-257), Posebna izdanja 120, Odjeljenje društvenih nauka 36, ANUBiH, Sarajevo.
- Šehić, Z. (2004) Zbrinjavanje bosanskohercegovačkih ratnih vojnih invalida u toku Prvog svjetskog rata 1914.–1918, *Radovi* XIII, Filozofski fakultet u Sarajevu, 311-333.
- Šehić, Z. (2005) Atentat, mobilizacija, rat, *Prilozi* 34, Sarajevo, 23-38.
- Šehić, Z. (2005-2015) Bosanskohercegovački zemaljski pripadnici u vojnoj organizaciji Habsburške monarhije 1878–1918, *Forum Bosnae* 32, Sarajevo, 61-85; prijevod na njemački: *Das Militärwesen in Bosnien-Herzegowina 1878–1918.*, u: Ruthner, C. et al.

- (ur.) (2015) *Wechselwirkungen: Austria-Hungary, Bosnia-Herzegovina, and the Western Balkans 1878–1918* (139-153), Peter Lang, New York.
- Šehić, Z. (2006a) *Adolf Strausz: Bosna. Zemlja i ljudi. Historijski, etnografski i geografski prikaz, Beč, 1884. godine* (Adolf Strausz: *Bosnien. Land und Leute. Historisch-etnographisch, geographische schilderungen*, Wien, 1884.), *Godišnjak BZK Preporod* 6, Sarajevo, 357-366.
- Šehić, Z. (2006b) *Bosanci i Hercegovci u vojnoj organizaciji Habsburške monarhije 1918. godine. Unutrašnji front, pobune, dezertstvo i nemiri u pozadini*, *Vojnoistorijski glasnik* 1–2, Beograd, 21-40.
- Šehić, Z. (2006c) *Predgovor*, u: Robert, M. *Mostar*, Reprint izd.: Verlag von Carl Bellmann, Prag 1909, Dobra knjiga, Sarajevo.
- Šehić, Z. (2006d) *Vojni imami u bosanskohercegovačkim jedinicama u okviru austrougarske armije 1878.–1918*, *Godišnjak BZK Preporod* 6, Sarajevo, 309-321.
- Šehić, Z. (2007) *Milena Preidlsberger-Mrazović: Bosanska bilježnica. Slike pejzaža i kulturne baštine Bosne i Hercegovine* (Bosnischen Skizzenbuch. Landschafts- und Kulturbilder aus Bosnien und der Herzegovina. Dresden, E. Pierson, 1900.), *Godišnjak BZK Preporod* 7, Sarajevo 2007, 342-353.
- Šehić, Z. (2008) *Putovanje bosanskohercegovačkih hodočasnika u Meku i Medinu u doba austrougarske uprave 1878–1918*, *Saznanja* 2, Tuzla, 69-85.
- Šehić, Z. (2009a) *Bosanci i Hercegovci u vojnoj organizaciji Austro-Ugarske monarhije u posljednjoj ratnoj godini*, *Historijska traganja* 3, Sarajevo 2009, 23-50.
- Šehić, Z. (2009b) *Vjerski velikodostojnici u BiH prilikom posjete cara Franje Josipa 1910. godine*, *Godišnjak BZK Preporod* 9, Sarajevo, 203-216.
- Šehić, Z. (2010a) *Johann Asboth, Život i življenje u Sarajevu*, *Radovi* 14 (1), Filozofski fakultet, Sarajevo, 331-347.
- Šehić, Z. (2010b) *Lajos Thallóczy über die Ereignisse in Bosnien – Herzegowina nach dem Attentat von Sarajevo am 28. juni 1914.*, u: Juzbašić, Dž. i Ress, I. (ur.), *Lajos Thallóczy, der Historiker und Politiker. Die Entdeckung der Vergangenheit von Bosnien-Herzegowina und die moderne Geschichtswissenschaft* (165-170), Sonderpublikationen 134, Klasse für Geisteswissenschaften 40, Akademie der Wissenschaften und Künste von Bosnien-Herzegowina – Ungarische Akademie der Wissenschaften, Institut für Geschichte, Sarajevo – Budapest.
- Šehić, Z. (2011a) *Aneksiona kriza 1908.–1909. i njene posljedice na međunarodne odnose*, u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (55-85), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Šehić, Z. (2011b) *Prilog istraživanju turizma u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske uprave 1878–1918*, *Godišnjak BKZ Preporod* 11, Sarajevo, 302-322.
- Šehić, Z. (2014a) *Povratak zaboravljenoj prošlosti*, *Gračanički glasnik* 38, Gračanica, 53-120.
- Šehić, Z. (2014b) *Sarajevski atentat – varnica koja je zapalila svijet*, *Gračanički glasnik* 37, Gračanica, 27-94.
- Šehić, Z. (2015) *Careve egzote – elitne bosanskohercegovačke jedinice k. u. k. armije u Prvom svjetskom ratu (1914–1918)*, u: *Zbornik radova. Okrugli stol Imamska služba u misiji jačanja sistema odbrane i čuvanja ljudskog dostojanstva, Sarajevo, 15. decembra 2014.* (54-91), El-Kalem, Vojno muftijstvo, Sarajevo.

- Ševo, Lj. (2016a) Postanak, arhitektura i ikone pravoslavne crkve svetih apostola Petra i Pavla u Kozarcu, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske VIII* (8), Banja Luka, 45-63.
- Ševo, Lj. (2016b), O graditeljima pravoslavnih crkava u Bosni i Hercegovini u vrijeme austro-ugarske uprave, *Radovi. Historija, Historija umjetnosti, Arheologija 4* Filozofski fakultet, Sarajevo, 147-164.
- Šistek, F. (2011) Češki pisac i novinar Josef Holeček (Kritički prikaz na austrougarsku okupaciju BiH), u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (333-348), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Šovljanin, M. (2013) Đorđe Mikić, *Austrougarska ratna politika u Bosni i Hercegovini 1914–1918*, Nezavisni univerzitet Banjaluka, Banja Luka 2011, str. 566, *Glasnik udruženja arhivskih radnika Republike Srpske 5*, 535-537.
- Šubić, R. (2013) Bosna u “Beleškama” Milana Piroćanca, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske V* (5), Banja Luka, 161-167.
- Šućur, D. (2015) Svjedočanstvo sveštenika Jove Davidovića iz Prvog svjetskog rata, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske VII* (7), Banja Luka, 307-309.
- Šušnjara, S. (2013) Učiteljstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme Austro-Ugarske, *Anali za povijest odgoja 12*, Zagreb, 55-74.
- Šušnjara, S. (2014) Školovanje ženske djece u Bosni i Hercegovini u doba Austro-Ugarske (1878.–1918.), *Napredak 155*, (154/4), Zagreb, 453-466.
- Šušnjara, S. (2016) Iskoraci u školstvu u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije, *Zbornik radova Odsjeka za pedagogiju 1* (1), Sarajevo, 31-40.
- Todorović Bilić, M. (2011) Austrougarska kolonizacija u Bosni i Hercegovini, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske III* (3), Banja Luka, 119-135.
- Užičanin, S. (2016) Privredne prilike u Bosni i Hercegovini tokom Prvog svjetskog rata, *Historijska misao 2* (2), Tuzla, 69-96.
- Vasić, D. D. (2010) Organi lokalne uprave u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske vladavine 1878–1918, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske II* (2), Banja Luka, 245-255.
- Vasić, D. D. (2011) Doboj i Tešanj uoči i u vrijeme austrougarske okupacije 1878. godine, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske III* (3), Banja Luka, 107-118.
- Vasilj, S. (2011) Arheologija i arheološka istraživanja u Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske uprave, u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (517-536), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Veladžić, E. (2003) Dževad Juzbašić, *Politika i privreda u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom*, ANUBiH, Sarajevo 2002. str. 531., *Prilozi 32*, Sarajevo, 364-369.
- Veladžić, E. (2011) Vjerska inteligencija bosanskohercegovačkih muslimana i njezina struktura u prvoj deceniji austrougarske uprave, u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (167-194), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Veladžić, E. (2017) Bošnjačka vjerska inteligencija i izazovi nacionalne identifikacije tokom austrougarskog razdoblja, *Prilozi 46*, Sarajevo, 75-98.
- Vrankić, P. (2016) Izbori i imenovanja biskupâ u Hercegovini u doba austro-ugarske vladavine (1878.–1918.) na primjeru biskupa Paškala Buconjića, *Hercegovina 26* (2), Mostar, 109-140.

- Younis, H. (2016) "Brez nikoga u dijaru gurbetu" Svakodnevni život porodice Bakarević u Istanbulu krajem 19. i početkom 20. stoljeća, *Prilozi* 45, Sarajevo, 41-76.
- Younis, H. (2017) "Selami i poljubci sa fronta", *Prilozi* 46, Sarajevo, 139-158.
- Zaimović, H. (2011) Arhivska građa austrougarske administracije u bosanskohercegovačkim arhivima (kratak pregled fondova austrougarske provenijencije), u: Šehić, Z. (ur.) *Međunarodna konferencija Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878–1918. održana u Sarajevu, 30. i 31. marta 2009. Zbornik radova* (571-601), Filozofski fakultet, Sarajevo.
- Zaimović, H. (2012) Arhivska građa austrougarske uprave u Historijskom arhivu Sarajevo, *Historijska traganja* 8, Sarajevo, 61-80.
- Zeaug, F. (2016) Mir, sigurnost i pravednost: sjećanje bosanskog SS-vojnika na austrougarsku vladavinu u Prvom svjetskom ratu 28- 32; Međunarodna i multidisciplinarna konferencija "Naša Bosna" – "Bečka škola". Mjesta pamćenja, percepcije, mostovi i prelamanja u odnosu Austrije – Bosne i Hercegovine
- Zulić, O. (2015) Kulturno-prosvjetno djelovanje Gajreta u Okrugu Tuzla u austrougarskom periodu, *Historijska misao* 1 (1), Tuzla, 95-111.
- Žutić, N. (2010) Rimokatoličenje Srba i prodor Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu, *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske* II (2), Banja Luka, 275-291.
- Žutić, N. (2014) Omladinski antihabzburški nacional-kulturni pokreti i Sarajevski atentat (1908–1914), *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske* VI (6), Banja Luka, 243-261.